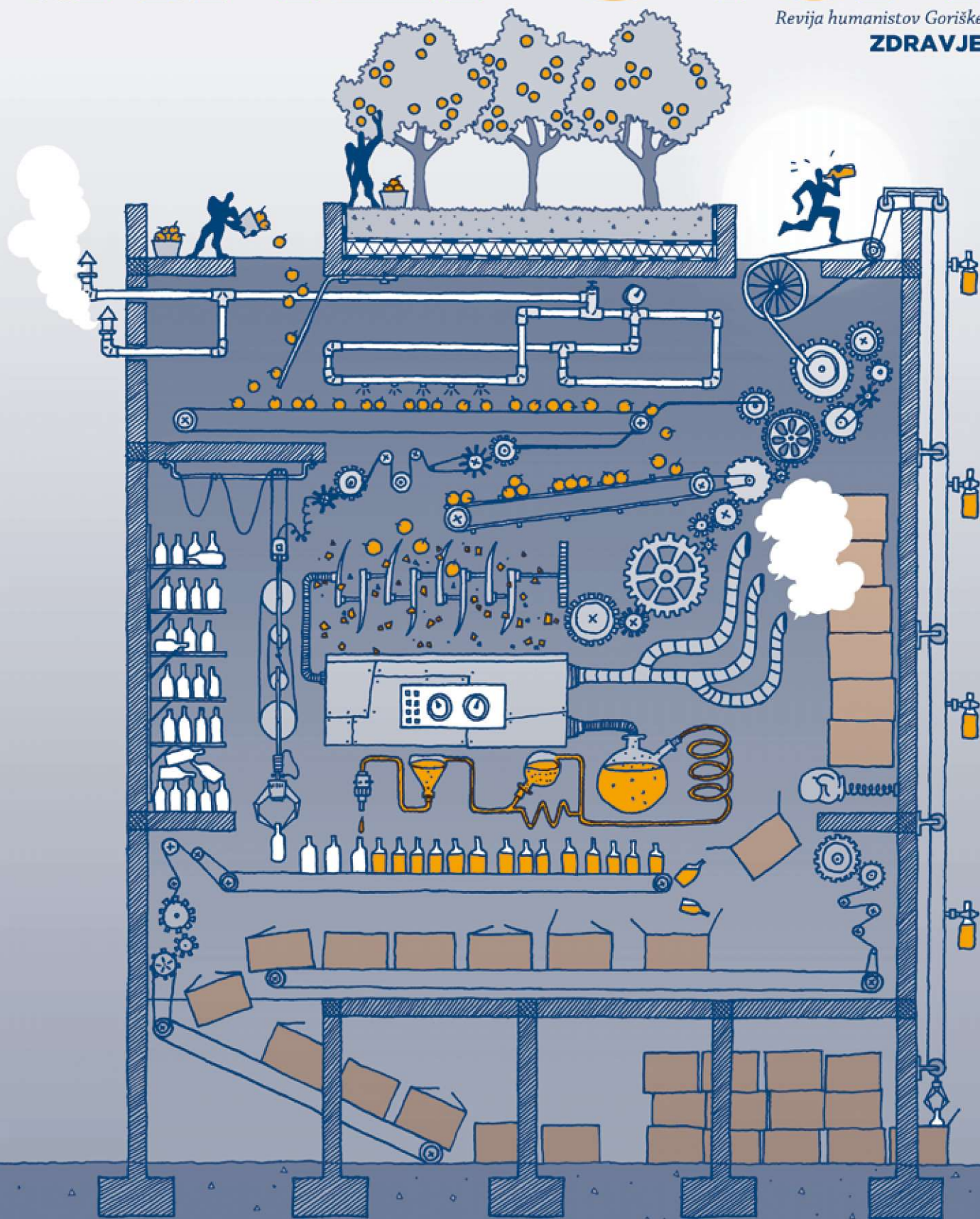

številka 7
pomlad 2012

RAZPOTJA

Revija humanistov Goriške
ZDRAVJE

www.razpotja.si

VSEPOVSOD V ŽIVLJENJU
SO RAZPOTJA.
SLEHERNI ČLOVEK STOJI
ENKRAT NA ZAČETKU,
NA RAZPOTJIH — TO JE
NJEHOVA POPOLNOST,
BREZ NJEGOVE ZASLUGE.
KJE STOJI NA KONCU – KAJTI
NA KONCU JE NEMOGOČE STATI NA
RAZPOTJIH – JE NJEGOVA IZBIRA
IN NJEGOVA ODGOVORNOST.

—SØREN KIERKEGAARD

miha.kosovel@razpotja.si

Kdo je sploh še zdrav?

Dogodek, ki bo najbolj zaznamoval letošnja pomlad, je zagotovo začetek sojenja Andersu Behringu Breiviku, zloglasnemu norveškemu desničarskemu skrajnežu, ki je s podtaknjeno bombo v središču Osla in strelskim pohodom na otoku Utoya zakrivil 77 smrtnih žrtev.

Ta proces bo drugačen od ostalih velikih procesov zadnjih dvajsetih let. Proces ne bo zanimiv zaradi predstavljenih dokumentov in pričevanj (kot se je to zgodilo na primer na procesu proti Miloševiću) ali pa, ker bi trepetali, če se bo Breiviku uspelo izmakniti roki pravice (kot je to uspelo O. J. Simpsonu). V procesu je, kot pri poročniku Columbu, že vnaprej znano, kje se je zgodil zločin, na kakšen način je bil storjen in kdo je odgovoren zanj. Torej, vsa materialna rešnica (kot se temu pravno reče) je jasna in jo priznavata obe strani, tako tožilstvo kot obramba. Zanimiv del tega procesa je, da se znotraj njega pravzaprav bije borba dveh metanaracij: med konceptom odgovornega in racionalnega posameznika in konceptom determiniranega somatičnega subjekta.

Seveda v kriminalnih procesih ta borba ne bi bila nič novega, v kolikor se tu ne bi vloge povsem obrnile. Tožilstvo (torej država) dokazuje, da je Breivik nor, da je neprišteven in da so njegova dejanja posledica psihološke bolezni (paranoidne shizofrenije), medtem ko se on zagovarja, da so njegova dejanja akt svobodne volje in zanje sprejema odgovornost.

Interes tožilstva je večplasten in v obeh primerih zelo sporen. Najprej je seveda pragmatična strategija, saj bi Breivik lahko po obstoječi zakonodaji odgovarjal zgolj z maksimalno kaznijo enaindvajsetih let zapora, medtem ko bi kot blaznež lahko celo življenje preždel v psihiatrični bolnišnici.

Mnogo pomembnejši pa je drugi, nekoliko globlji interes, pa ne samo tožilstva, temveč tudi uradne politike in velikega dela družbe. Zdi se, da če nekdo poseduje svobodno voljo in uporablja razum, obstaja možnost, da je tisto, kar misli in stori, tudi razumno. Z drugimi besedami, edini način kako diskreditirati Breivika in njegova načela je, da se jih označi kot posledico blodenj psihično bolnega osebk. Zdi se, kot da bi najraje zamenjali 2500-letno tradicijo kritičnega mišljenja in argumentacije za nekaj poceni socialnega miru.

Kar pa se skriva spodaj je mnogo hujše. Če je Breivikova »filozofija« posledica njegove bolezni, kaj nam zagotavlja, da ni tudi naše mišljenje posledica bolezni? Ali niso potem vsakršno nezadovoljstvo, uporništv, aktivizem in po drugi strani cinizem, svetobolje in brezup posledice neke psihične motnje? Edini odgovor na to pa ure pri psihoterapevtu in velika količina zdravil ...

Vendar tu pozabljamo, da demokracija ni naravno stanje zdravih posameznikov, temveč velikanski trud svobodnih posameznikov, da prek kritičnega mišljenja, argumentacije stališč in vzpostavljanja vključevalnega dialoga poskušajo dosežati skupno dobro.

Zato je v našem interesu, da Breivik dokaže, da ni nor, da je njegovo mišljenje sad njegovega racionalnega premisleka. Le tako mu bomo lahko dokazali, da je njegovo razmišljanje napačno ter ga obsodili.

SPREMLJAJTE
REVIJO RAZPOTJA
NA SPLETNI STRANI

www.razpotja.si

IN NA SOCIALNIH
OMREŽJIH

facebook.com/razpotja
[twitter: @Razpotja](https://twitter.com/Razpotja)

MNENJA O REVIJI,
KOMENTARJE NA ČLANKE
IN ODMEVE NA TRENUTNO
TEMO POŠLJITE NA
ELEKTRONSKI NASLOV

urednistvo@razpotja.si

Revija izhaja s finančno
pomočjo Kluba goriških
študentov in Javne agencije
za knjigo RS.

JAK

RAZPOTJA 7

- ZDRAVJE**
- 04 **BOLEZNI SODOBNE DRUŽBE**
Marijana Koren
- 08 **ZDRAVJE: ETIČNI PROBLEM**
Francesco Condello
- 11 **VLOGA MEDIJSKIH PODOB ALERGIJ**
Blaž Bajič in Jernej Rojc
- 15 **V IMENU LEPOTE IN ZDRAVEGA DUHA**
Marija Jordeva
- 18 **KONCEPTUALIZACIJA TELESA IN OSEBE**
Maja Kolarevič
- 23 **MED ČERMI BIOMEDICINE IN KOMPLEMENTARNIH MEDICIN**
Anja Muhvič in Beja Protner
- 28 **APLIKACIJA PSIHOANALIZE NA SISTEM ZDRAVSTVENEGA VARSTVA**
Alan Kelher
- KOMENTAR**
- 32 **SLOVENSKI DEMOKRATIČNI PRIMANKLJAJ**
Matej Avbelj
- KATALONIJA**
- 33 **KATALONSKO GIBANJE ZA NEODVISNOST**
Hèctor López Bofill
- INTERVJU**
- 37 **SIMONA ŠKRABEC**
Luka Lisjak Gabrijelčič
- BLIŽNJI VZHOD**
- 42 **EGIPTOVSKA REVOLUCIJA LETO KASNEJE**
Ahmed Magdy
- SREDNJA EVROPA**
- 46 **SREDNJA EVROPA VACLAVA HAVLA**
Jernej Letnar Černič
- 49 **DANILU SLIVNIKU V SPOMIN**
Luka Lisjak Gabrijelčič
- GORIŠKA**
- 52 **INTERVJU Z NIKOM JURCO**
Miha Kosovel
- REFLEKSIJA**
- 56 **TRAKTAT O FENOMENOLOGIJI HIPOHONDRIČNE EPISTEMOLOGIJE**
Luka Lisjak Gabrijelčič
- GLOSA**
- 62 **SLOVENCİ, DOBRODOŠLI V HOTELU KEMPINSKI!**
Aleš Maver
- KULTURA**
- 64 **#rozatank**
Gregor Vuga
- RECENZIJE**
- 66 **Aleš Berger: OMARA V KLETI**
- 67 **Darinka Kozinc: TIŠINA SE JE UGLASILA**
- 68 **Michel Foucault: ROJSTVO KLINIKE**
- 70 **NANGA PARBAT**
- 72 **BODIES REVEALED**

***IMPRESSUM** Razpotja številka 7, letnik III, pomladna izdaja • **Izdajatelj:** DRUŠTVO HUMANISTOV GORIŠKE, XXX. Divizije 13a, 5000 Nova Gorica • **Glavni in odgovorni urednik:** Miha Kosovel • **Uredniški odbor:** Jerneja Grmadnik, Gregor Kardinar, Marijana Koren, Blaž Kosovel, Luka Lisjak Gabrijelčič, Katja Pahor, Gregor Vuga • **Oblikovanje in prelom:** Katja Pahor, Marša Marušič • **Naslovnica:** Lea Bradašević • **Ilustracije:** Katja Pahor • *Ilustracije na str. 4-31 so vzete iz dela Gray's Anatomy Henryja Graya in so v javni lasti. Fotografije na str. 33, 42 in 46 so registrirane z licenco Creative Commons CC-BY-SA in dostopne na spletnih straneh flickr.com in wikimedia.org.* • **Lektura:** Urška Honzak (*Društveno stičišče* ŠOU LJ), Jerneja Grmadnik, Urška Spitzer, Nadina Štefančič, Tanja Žuvela • **Naklada:** 1.500 izvodov • **Leto izida in natisa:** maj 2012 • **Tisk:** Natiskaj.si • **Cena:** 0 EUR • **ISSN 2232-2582** • Revija je vpisana v razvid medijev Ministrstva za kulturo pod številko 1607 • Komentarje na članke in odmeve na temo lahko pošljete na elektronski naslov uredništva: urednistvo@razpotja.si • Brezplačno naročanje na revijo: www.razpotja.si • Izid revije sta finančno podprla *Javna agencija za knjigo Republike Slovenije* in *Klub goriških študentov*. • Revija Razpotja ne more izhajati brez vaše pomoči. **Zahvaljujemo se vsem, ki ste z donacijo omogočili izid te številke.** • Svojo podporo lahko izkažete tudi z donacijo na transakcijski račun *Društva humanistov Goriške*, odprt pri NKBM: **SI56 0475 0000 1549 723**

O Društvu humanistov Goriške, njegovih aktivnostih in dogodkih preberite na spletni strani www.dhg.si.

Bolezni sodobne družbe

Marijana Koren

Razpravo o vlogi zdravja in medicine v sodobni družbi je nemara najbolje pričeti kar z definicijo zdravja, ki jo ponuja Svetovna zdravstvena organizacija. Ta pravi: »Zdravje je stanje popolnega fizičnega, duševnega in družbenega blagostanja, in ne zgolj odsotnost bolezni.« Ko naslednjic za rojstni dan ali novo leto bližjemu zaželimo »zgolj« zdravja, nam torej ni potrebno biti v zadregi, kajti kaj več kot to mu res ne moremo žele- ti, saj izgleda, da zdravje že opredeljuje idealno družbeno ureditev, medsebojne odnose itd..

Čeprav je tako široko definicijo zdravja težko jemati resno, pa očitno kaže na neko tendenco, v kateri si zdravstvo prizadeva rešiti marsikateri individualni ali družbeni problem, za katerega sami očitno še vedno zmotno mislimo, da ne spada pod okrilje zdravstva. V tej pozitivni in vseobsegajoči definiciji zdravja namreč sploh ni mogoče najti nečesa, kar ne bi spadalo pod domeno te definicije. Dodatek, da zdravje ni »zgolj odsotnost bolezni«, očitno kaže na neko zastarelo paradigmo dojemanja vloge zdravstva. Vloga zdravstva bi bila po tej negativni definiciji omejena na zdravljenje oz. odstranjevanje bolezni. In četudi se ne spuščamo na spolzki teren, kjer bi poskušali opredeliti bolezen, je že iz same strukture opredelitve jasno, da želi biti opredelitev zdravja, ki jo ponuja Svetovna zdravstvena organizacija, mnogo širša. Če bi vzeli njeno opredelitev resno, bi tako ugotovili, da v sodobnem svetu ne potrebujemo več politikov, ekonomistov, duhovnikov, prijateljev, staršev itd. – potrebujemo le kopico zdravnikov, ki bodo skrbeli za naše fizično, duševno in družbeno blagostanje. V takšnem svetu lakota v Afriki ni več politični ali ekonomski problem, ampak očitno zdravstveni, saj bi težko našli boljši primer fizičnega neblagostanja. Meddržavni spori in vojne, ki so vir družbenega neblagostanja, se očitno tičejo zdravja. Prav tako bo zdravstvo (oz. je prek različnih terapij v veliki meri že) pristojno za zdravljenje osebnih sporov med partnerji ter duševne pretresenosti, ki jo občutimo, ko se zazremo v vsemogočno zvezdnato nebo ter se sprašujemo o smislu našega bivanja.

Čeprav zveni gornji opis karikirano, pa najbrž ni tako oddaljen od dejanskega stanja. Je že kdo pomislil, da bi bilo treba v razburjeno Grčijo poslati zdravnike? Prebivalstvo namreč trpi

za očitnim pomanjkanjem zdravja. Nižanje življenjskega standarda, visoka brezposelnost in negotova prihodnost gotovo povečujejo družbeno in duševno neblagostanje posameznikov. Statistika pa bi najbrž hitro pokazala tudi povečanje različnih obolenj; nedvomno vsaj depresije, ki se v tovrstnih časih in krajih vedno značilno poveča. Dolžniška kriza je očitno vir epidemije. Bi morala Svetovna zdravstvena organizacija aktivno prispevati k njenemu reševanju?

Medikalizacija

Čeprav se zdi nadomeščanje politikov z zdravniki še precej ekstremna vizija, pa se proces, v katerem problemi različnih družbenih ali individualnih sfer prehajajo pod okrilje medicine, počasi, vendar vztrajno odvija že dlje časa. Pri tem niso izjeme vprašanja, ki jih je politika nekoč reševala s pozitivno zakonodajo, danes pa jih v okviru zdravljenja bolezni rešuje medicina. V družboslovnih znanostih se je za opisovanje tega procesa slabega pol stoletja nazaj skovalo termin »medikalizacija«. Gre za proces, v katerem raznovrstni pojavi, ki so predhodno, torej zgodovinsko ali tradicionalno, pripadali drugim sferam človeškega življenja, prehajajo pod okrilje zdravstvene oskrbe. Medikalizacija se nanaša na tako zelo raznovrstne pojave, da jih, onkraj te široke teoretske potreb, ki nakazuje vzpon družbene vloge zdravstva, ni mogoče metati v isti koš.

Govorimo lahko o medikalizaciji naravnih procesov, kot so rojevanje umiranje in staranje. Naravni procesi človeškega bivanja so tako opredeljeni kot zdravstvena stanja, ki potrebujejo posebno zdravstveno oskrbo in se iz domačega okolja selijo v zdravstvene institucije, kjer se odvijajo pod medicinskim nadzorom. Ste že imeli priložnost srečati nosečnico, ki se pritožuje, da jo vsi obravnavajo, kot da bi bila bolna, čeprav je v resnici le noseča? Podobno bi o medikalizaciji naravnih stanj ali procesov lahko govorili v primerih bolezni, kot so »osteoporoza«, »menopavza«, »predmenstrualni sindrom«, »izpadanje las«, »celulit« itd.. Gre za stanja, ki prinašajo določena nelagodja ali tveganja v življenje posameznika, in ker jih medicina lahko olajša ali zdravi, postanejo opredeljena kot zdravljivi sindromi, simptomi ali bolezni. Podobno je med bolezni že uvrščena »debelost«, blizu temu pa je visok krvni tlak, čeprav oboje bolj kot bolezen predstavlja rizični faktor obolenja, vendar je preven-

tivno tudi rizične faktorje potrebno zdraviti. »Sramežljivost« že dolgo ni več zgolj karakterna lastnost, temveč lahko ob hudi oviranosti posameznikov zadobi ime »socialna anksioznost« ali »socialna fobija«. V splošnem smo v zadnjih 50 letih pričala velikemu porastu tako števila obolelih, kot tudi različnih vrst duševnih motenj: od različnih odvisnosti, kot je alkoholizem ali zlorabe drugih substanc, do zasvojenosti z odnosi. Konjugalne težave dlje časa zdravijo različni psihoterapevti, pa tudi za eksistencialne krize se že najde kakšen.

Področja pojavov, ki se medikalizirajo, so tako zelo različna. Zato lahko tudi vzroke medikalizacije iščemo na različnih ravneh. Nekatere lahko pripišemo novim dognanjem v zdravstvenem raziskovanju. Mnogi pa so povezani tudi z razcvetom zdravstva kot gospodarske panoge ter z njo povezane farmacevtske industrije, ki nam ponujajo vse več storitev in izdelkov, s katerimi lahko polepšamo lasten videz, okrepimo naše umske in telesne sposobnosti ali blažimo manjše vsakdanje tegobe. Vprašanje obravnave zdravstva kot običajne ekonomske panoge in uvajanja tržnih mehanizmov na področje zdravljenja bolezni je seveda zelo problematično vprašanje, ki bi zahtevalo širši premislek, v katerega se tukaj ne bomo spuščali. Čisto učbeniško lahko že iz rokava stresemo argumente, zakaj tržni mehanizem ne more delovati na področju zdravstva. Začnemo s t. i. asimetrijo informaciji, v tem primeru vednostjo, ki v celoti stoji na strani ponudnika zdravstvenih storitev, zaradi česar uporabnik (povpraševalec) ne more samostojno presojati o potrebnosti, kakovosti, učinkovitosti itd. zdravstvenih storitev. Poleg tega je povpraševanje po zdravstvenih storitvah popolnoma neelastično, kar praktično pomeni, da zdravje nima cene, ki je ne bi hoteli plačati, ko je zdravstveni poseg nujen. Dalje zdravstvene dobrine - kot vse dobrine, ki temeljijo na znanju - v veliki meri ustrezajo opredelitvi javnih dobrin, zaradi česar je prepuščanje teh dobrin trgu nesmiselno.

Zdravstvo zato že več stoletji uživa strogo regulacijo in nadzor s strani države. Kaj se zgodi, ko ta regulacija upade, pa lahko vidimo na primeru farmacevtskih podjetij, ki praviloma presegajo državne meje in svoj trg vidijo na celotni zemeljski obli. Zdravje prične slediti dohodku in razvijanje krem proti celulitu postane bolj smiselno kot razvijanje zdravil za malarijo ali tuberkulozo. Tam, kjer dohodek obstaja, pa smo priče ekstenzivnim propagandam, ki nas dobesedno plašijo z različnimi rizičnimi dejavniki ter nas prepričujejo, kaj vse je lahko narobe z nami, ter seveda, kako si lahko z raznimi zdravilskimi in polzdravilskimi preparati pri tem pomagamo. Ekonomske

silnice so tako nedvomno pomemben dejavnik pri medikalizaciji našega vsakdana.

Bolj kot medikalizacija vsakdanjih težav pa se zdi premisleka vredno dejstvo, da medicina potihoma prevzema vse pomembnejšo družbeno vlogo in se vzpostavlja kot neka nova družbena avtoriteta, ki presoja, kaj je prav in kaj narobe. Če smo bolj natančni, vprašanje o tem, kaj je prav in kaj narobe nadomešča z vprašanjem, kaj je zdravo in kaj ni zdravo.

Medicina kot institucija družbenega nadzora

Gre za definicijo medikalizacije, ki jo je leta '72 podal Irving Zola, ki je ta termin tudi vpeljal; in sicer pravi, da postaja medicina dominantna institucija družbenega nadzora ter pri tem v največji meri nadomešča predhodne institucije religije in prava. Ta definicija najbolj zajame nek problematičen proces, kateremu smo priča.

Ni težko opaziti, da postaja zdravje v sodobni družbi osrednja vrednota in prav tako ni težko opaziti, da za opredeljevanje družbeno nesprejemljivega vedenja nihče več ne uporablja termina, kot je »nemoralno«, kaj šele »grešno«. Iz vsakdanjega besednjaka izginjajo besede, kot so »pravično« in »nepravično« (bolj pogosto se uporabljajo le še izrazi pravno/nepravno, ki pa so razumljeni v strogo formalnem pomenu zakonskih mej). Namesto teh kategorij družbenega vrednotenja se uveljavljajo nove, ki uporabljajo zdravstveni besednjak, v katerem so družbena dogajanja opredeljena kot naravni procesi, ki so bodisi normalni oz. zdravi bodisi odstopajo od te zdrave normalnosti, in jih je potrebno z ustreznimi ukrepi pripeljati nazaj k zdravju. Odstopi z določenih političnih ali poslovnih funkcij se tako na primer ne dogajajo več zato, ker je nekdo neprimerno deloval ali se nahaja v konfliktu interesov, temveč zato, ker ni »higienično«, da ostane na položaju. Ko smo bili v recesiji priče propadanju podjetij, se je govorilo, da propadajo že tako ali tako »nezdrava« podjetja, ali pa je v kakšnem primeru lastnikom uspelo rešiti njihovo »zdravo jedro«, za »bolnega« pa tako ali tako ni bilo več pomoči. Največji problem krize so bile seveda »okužene« bilance bank, ki so povzročile kreditni »krč«, za katerega še vedno čakamo, da »popusti«. Finančne »injekcije« države pa niso pomagale kaj dosti. Zaradi bančnih »krčev« se tako infekcija širi po celotnem gospodarstvu. Bolezen se je sicer začela na nepremičninskem trgu v ZDA in se hitro razširila po celotnem svetu, pri tem pa je najbolj prizadela Evropo, za katero se je naknadno izkazalo, da že sicer ni bila pri najboljšem zdravju. Najhuje je zbolela Grčija, ki je sedaj na intenzivnem

oddelku, kjer se ji dovaja kisik. Kot vemo, je bančni sistem krvni obtok gospodarstva, zato se najbolj bojimo, da bi kolapsiral slednji. Kisika, pa izgleda, ni dovolj za blaženje simptomov več kot enega bolnika.

Besede, ki jih uporabljamo za opisovanje vsakdanjih dogajanj, pričajo o tem, skozi kakšne kategorije presojava družbeno dogajanje in na kakšne avtoritete in ideale se pri tem sklicujemo. Pri tem lahko opazimo, da ideale o krepostni družbi ali pravični družbi nadomešča govor o zdravi družbi, pri čemer je zdravje predvsem sinonim za normalnost. Družbeno dogajanje (tako kot finančno, gospodarsko in dolžniško krizo v zgornjem primeru) tako obravnavamo kot bolezen, ki je napadla in prekinila neko normalno delovanje, sedaj pa jo zdravimo kot zdravniki. Uvajamo preventivne in kurativne ukrepe, medtem pa čakamo, da vidimo, kaj se zgodi, predvsem pa čakamo, kako bodo odregirali neki finančni trgi. O odgovornosti, vzrokih, krivdi in podobnih kategorijah pa se ne sprašujemo kaj dosti; pomembno nam je zdravje, to je normalizacija stanja tukaj in zdaj.

Od represivnih avtoritet k zdravljenju bolezni

Od jezikovnih iger ni težko preiti k bolj konkretnim primerom zdravljenja družbe. V Sloveniji še vedno traja debata o predlogu novega družinskega zakonika, ki se je med drugim osredotočila tudi okoli tako imenovane prepovedi vsakršnega telesnega kaznovanja otrok. Debata se je vrtela okoli tega, ali je klofuta vzgojni ukrep ali fizično nasilje nad otrokom; se pa žal – po mojem mnenju – ni dovolj poglobila v vprašanje vzgoje otrok, ki postaja za vzgojitelje vedno le bolj problematična tema. Če pogledamo čez lužo, v Združene države Amerike, ki so načeloma v tem oziru »bolj napredne«, in kjer je klofuta nad otrokom že dolgo družbeno stigmatizirana, vidimo primer družbe, v kateri je funkcijo vzgoje nepokornih otrok v veliki meri prevzela medicina. Z boleznimi, kot so hiperaktivnost z motnjo pozornosti, vedenjske motnje in podobne, se je problem vzgoje razigranih in živahnih otrok prenesel pod okrilje medicine, ki zdravi tiste, ki ne morejo (kot je »normalno«) mirno sedeti in slediti pri pouku. Na spletnih straneh, ki opisujejo te otroške bolezni, najdemo tudi opis »normalnega otroka«, to je tisti, ki pri svojih 9 letih pri pouku mirno sedi in poslušá učitelja. Nenormalno je namreč, da bi moral učitelj krotiti razred 30 otrok, saj vendarle tako ne more izvajati pedagoškega procesa. Ker smo se odpovedali avtoritarnim prijemom, saj so tej preveč agresivni in represivni, potrebujemo nove, bolj mehke metode vzgajanja – npr. tabletko Ritalina®. Potem pa dobivamo

bolezni, ki jih po diagnostičnih kriteriji prepoznamo z: »nespoštovanjem in nepriznavanjem avtoritete«, »mučenje živali ali sovrstnikov«, »slab šolski uspeh«, »kraj«, »laganje«, »pobegi od doma«, »zažiganje« ipd. Prebrala sem diagnostični primer vedenjske motnje pri otrocih, ki opisuje, kako so (v Sloveniji) z »medikamentozno terapijo« zdravili 12-letnika, ki je od staršev zahteval vedno le nova darila in je totalno popenil, ker mu starši niso mogli kupiti glasbenega stolpa. Medikamentozna terapija je uspela, otrokovo vedenje se je poboljšalo in prav tako njegova uspešnost v šoli.

Relativno nova bolezen je tudi »alkoholizem«, četudi pijanci niso nič novega. Alkoholiki so sedaj bolniki, ki trpijo za odvisnostjo, do nedavnega pa so bili le pijančki ali pijanci; odvisno od tega, ali so le mirno in zblojeno ogovarjali tovariše ob šanku ali pa so tudi udarili ženo, ko so se vrnili domov. Dolgotrajno pitje alkohola škodi zdravemu delovanju telesa, predvsem je škodljivo za jetra. Vendar, ali je to razlog in ali so to tiste nezaželene posledice pitja alkohola, zaradi katerih smo v uradno klasifikacijo bolezni dodali »alkoholizem«? Sama menim, da ne; saj so v klasifikaciji že pred tem obstajale ciroza in druga obolenja jeter. Ko zdravimo alkoholizem, ne zdravimo jeter, temveč zdravimo družbeno nesprejemljivo vedenje, ki je povezano s pitjem alkohola. Zdravimo pijane voznike, ki bodo morali po novem na obvezno zdravljenje od alkoholizma, zdravimo može, ki za štirimi stenami pretepajo žene (psihologi bodo dodali, da to počnejo, ker imajo nizko samozavest) in zdravimo tiste, ki bodo za šankom pustili mesečno plačo ali tiste, ki jih bo alkohol spodbudil k agresivnemu vedenju. Ne zdravimo torej alkoholikov, temveč bolj okolico, ki trpi zaradi družbene nesprejemljivosti njihovega vedenja. Reči, da je kdo pijanec, huligan, gnida od človeka ali kaj podobnega, je družbeno nesprejemljivo. Družbeno destigmatizacijo teh ljudi namreč dosežemo tako, da jih opredelimo za bolnike, ki potrebujejo zdravljenje. Implicitno s tem rečemo, da sami ali družbeno okolje, v kateri živijo, niso krivi za svoje vedenje, saj imajo bolezen, zaradi katere so takšni, kot so.

Nek drugi primer je recimo t. i. patološko igranje na srečo, ki je v Sloveniji v velikem porastu, odkar nas je prenehala ščititi stara jugoslovanska zakonodaja, ki je prepovedovala ali vsaj strogo zamejevala takšno dejavnost. Igranje na srečo je bilo skozi svojo dolgo zgodovino omejeno z različnimi pristopi družbene nadzora: bodisi tako, da je bilo igranje opredeljeno kot grešno v terminih morale, bodisi je bilo omejeno ali prepovedano z ukrepi različnih posvetnih oblasti. Danes, v veliki meri

Medicina objektivira in naturalizira določene probleme, jih iztrga iz družbenega konteksta, v katerem nastajajo, ter jih predstavi kot nekaj naravnega.

nedvomno zaradi ekonomskih interesov, delno pa tudi zaradi liberalnih nazorov sodobnih držav, izgleda onemogočanje prostega dostopa do kazinov, neprimerno (da ne rečemo nehigienično). Ker so institucije, ki so tradicionalno nadzorovale in regulirale igranje na srečo v zatonu, razlogi, zaradi katerih je bila ta regulacija vzpostavljena (to so različni problemi, ki v tem okviru nastajajo), pa očitno niso prenehali obstajati, je na mesto njihovega nadzora stopila medicina, ki sicer *post festum* zdravi patološke igralce.

Zdravljenje družbe

Vsi našeti primeri so skladni z začetno definicijo zdravja kot stanja popolnega fizičnega, duševnega in družbenega blagostanja. Takšna definicija zdravja je prikladna ravno zaradi njene širine, saj lahko zajame različne kulturne opredelitve zdravstvenih težav. Problematična pa postane v trenutku, ko zdravje opredelimo s to široko definicijo, za zdravljenje tako opredeljenih težav pa po drugi strani uporabljamo zelo specifične in redukcionistične biomedicinske tehnike. Če pogledamo naprimer psihiatrijo, ki je že tradicionalno najbolj na udaru in pod očesom kritike, vidimo, da simptomi, ki opredeljujejo bolezni, ne opisujejo toliko nekega bolezenskega stanja, kot pa njegove posledice in nekompatibilnost z družbenimi normami. Po drugi strani pa so etiologije bolezni in postopki zdravljenja nemalokrat ali celo po pravilu reducirani na uravnavanje takšnih ali drugačnih biokemičnih neravnovesij.

Medicina s tem objektivira in naturalizira določene probleme, jih iztrga iz družbenega konteksta, v katerem nastajajo, ter jih predstavi kot nekaj naravnega. S tem pa istočasno te probleme individualizira; tj. predstavi kot neke težave, ki jih imajo določeni posamezniki, neodvisno od družbenega konteksta, v katerem so se znašli. Medikalizacija mnogih problemov tako ustvarja videz, da so te težave biološko pogojene in neodvisne od družbenih razmer. Ni pa nujno vse, kar se manifestira na telesni ravni in kar je z določenimi substancami mogoče zdraviti, tudi po izvoru že takšno.

Če naprimer pogledamo prevalenco depresije, bolezni, ki po statistikah Svetovne zdravstvene organizacije eno največjih bremen svetovne populacije, lahko ugotovimo, da ta najbolj bremeni države podsaharske Afrike, ne bomo pa najbrž rekli,

da je to neodvisno od nekaterih družbenih razmer v teh pokrajinah ali da gre višjo pojavnost depresije pripisati genetskim predispozicijam. Da je pojavnost patoloških igralcev na srečo v Novi Gorici najbrž višja kot drugod po Sloveniji, prav tako ni neodvisno od tega, da nas propaganda tega hitrega zaslužka in bleščeče luči kazinov tukaj spremljajo na vsakem koraku. Večja pojavnost otroških psihiatričnih motenj prav tako ni neodvisna od vzgojnih modelov in seveda kriterijev, ki jih postavljamo za opredelitev takšnih motenj. Pojavnost alkoholizma ni neodvisna od vinorodnosti okolja in »debelost«, ki se v zadnje pol stoletja širi po zahodni polobli, ni neodvisna od dostopnosti hrane.

Prek medikalizacije določenih problemov si družba, če nekoliko personificiramo, opere roke in razreši določene družbene težave tako, da jih preda v reševanje medicini. Bolje rečeno: odgovornost za te težave prenese na posameznike, te pa naj zdravi medicina. Ta prehod od religioznih in pravnih oz. državnih institucij, ki so nadzorovale določene družbene probleme, do medicine, je jasno usklajen z določenimi ekonomskim silnicami in tudi sodobnimi liberalnimi nazori. Živimo v družbi svobode, v kateri so represivne družbene institucije nesprijemljive. Živimo v razsvetljeni družbi, v kateri nobena moralna avtoriteta ne more omejevati posameznika s tem, da bi določala, kaj je dobro in kaj slabo. Posameznik ima pravico in s tem tudi breme tega, da se odloča in nosi odgovornost za svoje odločitve. Človeku ne moremo prepovedati, da vstopa v kazino, otroka ne moremo oklofutati, ker ima tudi on svoje pravice, in če potegnem paralelo še nekoliko dlje: tudi lakote v Afriki ne moremo razrešiti, saj imata Evropa in Amerika pravico do zaščite lastnih gospodarskih interesov. Probleme, ki se kljub temu ali ravno zaradi tega pojavljajo, pa lahko nerepresivno rešujemo z zdravljenjem bolezni.

Iz čisto tehničnega vidika tako problem ni v tem, kako opredelimo zdravje; lahko ga opredelimo tudi kot stanje popolnega fizičnega, duševnega in družbenega blagostanja. Problem nastane v nesorazmerju med opredelitvijo zdravja in metodami zdravljenja. Dokler torej zdravnikov ne bomo usposobili za to, da rešujejo tudi politične, družbene, ekonomske itd. težave, s poudarkom, da jih rešujejo in ne le blažijo njihove simptome, do tedaj bo takšna definicija zdravja očitno preširoka. ●

Zdravje: etični problem

Francesco Condello

Tradicionalno se je zdravje razumelo kot preprosto fizično in biološko stanje odsotnosti bolezni; smrt, rojstvo in življenje pa samo kot plod naravnih, neizprosni in nepredvidljivih procesov. Evolucija znanstvenega znanja – in posledična multiplikacija možnosti posegov na področju biomedicine – je pripomogla k razširitvi tega koncepta. Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) v svoji ustavi namreč opredeli zdravje kot stanje popolnega fizičnega, psihičnega in družbenega dobrega počutja, in ne zgolj kot odsotnost bolezni.

Ta sprememba paradigme vodi do nekaterih vprašanj: kateri so, glede na utopično nenatančnost pojma *dobro počutje*, tisti aspekti, ki jih mora pravica do zdravja zagotoviti? Kje so meje te pravice? Če vzamemo rojstvo in smrt kot najbolj očitna primera, nam postane jasno, da so biološki dogodki vedno pogostejše plod individualne ali kolektivne izbire: kako ravnati nasproti takšnim dilemam?

Je zdravje pravica?

Splošno mnenje je, da je ena najpomembnejših dolžnosti določene skupnosti zagotoviti zdravje vseh njenih članov. Predvsem za zahodne demokracije – kjer se vsaj v teoriji predpostavlja, da so vsi državljani enaki pred zakonom – je varstvo zdravja eden temeljnih parametrov pravičnega delovanja same nacije. Združene države Amerike so na primer pogosto na udaru kritik zaradi zdravstvenega sistema, za katerega obstaja mnenje, da je eden izmed slabše delujočih vidikov njihove demokracije. Smo prepričani, da takšno razmišljanje ni pogojeno z nekakšno globoko hipohondrijo?

Če se vsi le namuznemo ob prekomerni pozornosti, ki jo hipohonder posveča zdravju, kako naj pričakujemo, da bo za državo – ki mora poskrbeti tudi za izobrazbo, kulturo, pravosodje, obrambo, infrastrukturo, zabavo, pokojnine – prioriteta varstvo zdravja? Ali ne bi prekomerno posvečanje pozornosti pomenilo ravno kolektivne hipohondrije?

Ko govorimo o pravici, se sklicujemo na to, kar je pravično, in to razlikujemo od uporabnega: zahtevati spoštovanje neke pravice torej ne pomeni prositi za uslugo, temveč zahtevati to, kar ljudem že pripada.

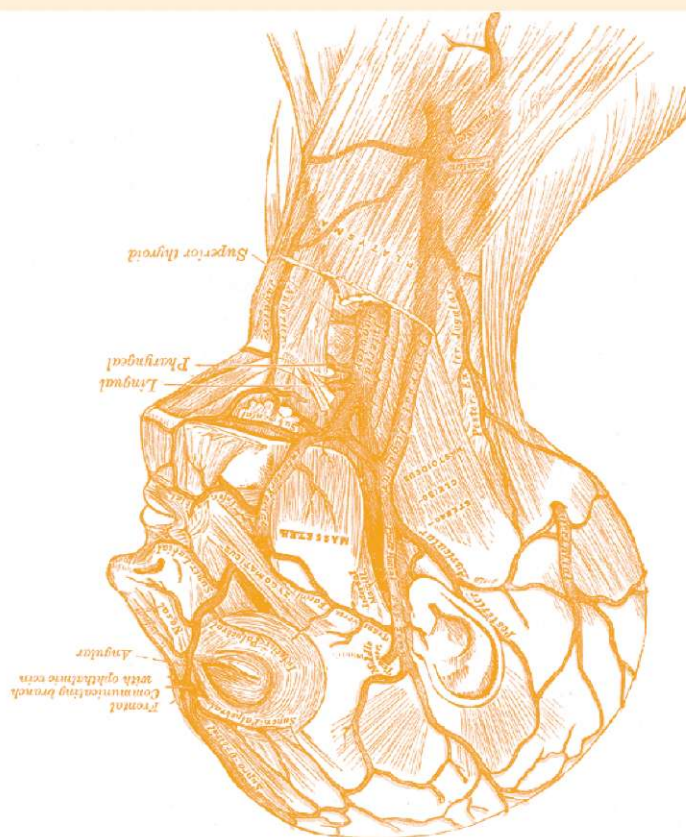
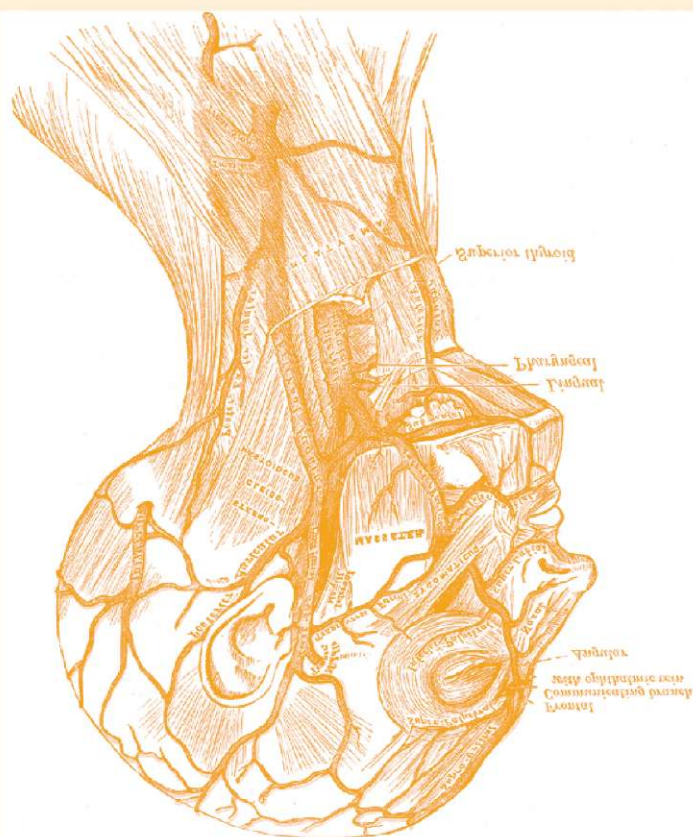
Pravica je lahko pogojena, ko je odvisna od predhodnih dogovorov med dvema strankama, ali univerzalna, ko ne izhaja iz dogovorov in pripada vsakemu že zato, ker je človek. Za boljše razumevanje: spoštovanje pogodbe je pogojena pravica, svoboda pa univerzalna pravica.

Pravice se delijo tudi na pozitivne in negativne, tj. na tiste, ki nalagajo dolžnost nekaj narediti in na tiste, ki nalagajo dolžnost nečesa ne narediti. Svoboda verovanja je negativna pravica, saj preprečuje poseganje v individualno odločitev; pravica do izobrazbe pa je pozitivna, saj nalaga dolžnost gradnje šol in infrastrukture, da bi državljani lahko dostopali do izobrazbe. Nazadnje se pravice delijo na moralne in pravne – na pravice, ki so odvisne od etične ali pravne norme. Ker nidovlj jasno, kako bi pravica do zdravja lahko bila pravna pravica, jo bomo v tem članku smatrali za moralno pravico.

Kdor podpira pravico do zdravja, jo ima za univerzalno pravico vseh ljudi, že zato, ker so ljudje, in za pozitivno, saj zahteva od skupnosti, da poskrbi za ohranitev zdravja posameznikov. Ti ljudje imajo torej egalitaristični pogled: vsaka oseba ima pravico do zdravja – tako kot do glasovanja, pravice, izobrazbe – saj smo v osnovi vsi enaki pred zakonom.

Temu pogledu pa nasprotuje t. i. libertarizem, po katerem dostojanstvo in neodvisnost posameznika prinašata pravico nadzora in lastništva nad vsem, kar se lahko pridobi prek prostovoljnih izmenjav. Če sem na primer proti splavu, imam pravico, da s svojim denarjem ne financiram splavov drugih ljudi ter obratno: če sem za splav, je moja pravica, da ne financiram nosečnosti drugih. Zdravje je za libertarizem lastnina, vsakršno javno poseganje vanjo pa je v skladu s tem pogledom huda kršitev svobode posameznika.

Imamo torej dva nasprotujoča in očitno izključujoča si pogleda: egalitarizem, ki pozna pravico do zdravja kot temeljno in libertarizem, ki jo celo zavrača v imenu svobode. Moderne države so se med dvema opcijama odločile za pregovorno vmesno pot: najnujnejši posegi so, z določitvijo hierarhije posegov na področju zdravja, zajamčeni s strani države, medtem ko spadajo manj pomembni posegi pod prerogativo posameznika. V praksi to izgleda tako, da se venomer poskuša – vsaj kar se tiče zdravstvenih struktur – najti ravnotežje med javnim in zasebnim. Kako lahko določimo to hierarhijo? Glede na nov koncept

zdravja mora tudi pravica do zdravja zagotavljati, kot smo videli, fizično in družbeno dobro počutje, torej tiste normalne priložnosti, ki omogočajo dobro življenje in neodvisnost. Za primer vzemimo hormone za rast, ki jih dobivajo otroci, ki bi sicer ostali majhni: po tradicionalnem pogledu je majhnost naravno stanje in ne bolezen, zdravljenje pa je zgolj opcija; glede na novo paradigmo pa majhnost izključuje tista stanja normalnosti, ki so potrebna za dostojanstvo posameznika, zdravljenje pa izpolnjuje temeljne potrebe. Kaj razumemo kot normalna stanja? Glede na to, da državna sredstva niso neomejena, s katerimi stanji naj se ukvarja pravica do zdravja? Da bi lahko odgovorili na vsa ta vprašanja in upravljali z vsemi izbirami, ki se tičejo bioloških dogodkov, mora v igro stopiti etika.

Kaj je etika?

Etika ali morala je skupek tistih obnašanj in čustev, ki jih posameznik ponotranji in jih ima za razumsko upravičene (ker so koherentna in podprta z najvišjimi možnimi spoznanji). Ta definicija združuje dva glavna aspekta etike: emotivno oziroma čustveno komponento, po kateri so moralne norme podobne tabujem, in drugo komponento, ki jih razlikuje od tabujev, če

predpostavljamo, da so moralna čustva razumsko upravičena. Ta dva aspekta ločita med dvema različnima tipologijama etike: na eni strani je etika zdrave pameti, razširjena v družbi, ki jo sestavljajo vsa tista mnenja, ki smo jih prejeli in sprejeli brez kritičnega in razumskega preudarka (predvsem tiste konvencije, ki smo jih ponotranjili že v otroštvu), in ki je kot nekakšen moralni materni jezik; na drugi strani pa imamo kritično etiko, ko poskuša posameznik prekoračiti etiko zdrave pameti in začne iskati razumsko utemeljitev, ki bi podprla mnenje.

Na kakšne načine lahko utemeljimo mnenje? Vzemimo na primer Ezopovo pravljico *Pastirček in volk*, kjer mora pastir paziti na vaše ovce in se zabava tako, da vpije »Volk! Volk!« in s tem zbudi celo vas; ko volk zares pride, pastirju nihče ne verjame in volk požre njega in ovce. K zgodbi lahko pristopimo na dva načina.

Prvi je, da se lagati ne sme, ker to ni prav, kar je enako, kot če bi rekli, da se ne sme lagati zato, ker se ne sme lagati. Drugi pristop pa je, da se ne sme lagati, ker so lahko posledice laži hude. Prvi pristop je deontološki, drugi pa konsekvencialističen. Za deontologa so prepovedi in vrednote veljavni sami po sebi, *ex ante*, medtem ko je za konsekvencialista pravica nekega dejanja

odvisna od preudarjanj, ki sledijo dejanju, *ex post*.

Konkvencionalist poskuša maksimirati posledice v imenu dobrega počutja. A pri tem se samo od sebe postavlja vprašanje: čigavo dobro počutje se upošteva? Odgovor zadeva dve različni verziji konkvencionalizma: utilitarist se bo osredotočil na dobro počutje čim večjega števila posameznikov, egoist pa bo smatral za dobro dejanje tisto, ki bo zanj imelo pozitivne posledice. Za egoista torej velja maksima »ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe« (torej ne več in ne manj), medtem ko se bo utilitarist pripravil na žrtvovati (tudi pretirano) v imenu skupnosti. Nasprotno pa je za deontološko etiko obstoj prepovedi in moralnih vrednot absoluten, kar pomeni, da ne dovoli nikakršne izjeme, ne glede na razlog. V zvezi s tem je Kant trdil, da je specifična karakteristika moralne zapovedi njena kategoričnost: nikoli se ne sme lagati in nikoli se ne sme prelomiti obljube. Na enak način katolištvo predvideva dejanja (splav, kontracepcija, homoseksualnost), ki so inherentno zla in absolutno prepovedana *semper et pro semper* (vedno in za vedno).

A filozof Sidgwick je vendarle dokazal, da deontološke etične prepovedi, ki so na prvi pogled absolutne, lahko dovoljujejo izjeme v redkih situacijah, kjer je v igri še ena močnejša vrednota (pomislimo lahko na trčenje prepovedi ubijanja in pravice do obrambe v sili ali, v bolj ekstremnem primeru, na prepoved incesta v primeru izumrtja človeške rase, ko sta ostala živa samo še brat in sestra). V takšnih primerih govorimo o prepovedih *prima facie*. Deontološka etika z obveznostmi *prima facie* je tako bolj prožna in je bolj podobna konkvencionalistični etiki, kot se zdi: ne upošteva samo posledic, vendar jih tudi ne zanemarja.

Bioetika

Disciplina, ki preučuje problem moralnih izbir, ko se te tičejo biološkega življenja – vključno z vsemi vprašanji, ki so obvisela v zraku tekom tega članka – se imenuje bioetika. Bioetika ponuja širše območje za razmislek: ne predvideva več izbire med deontološko in konkvencionalistično moralo, temveč med etiko svetosti življenja (deontološki pristop z absolutnimi prepovedmi/vrednotami) in etiko kvalitete življenja (mešanica med deontološkim pristopom s prepovedmi/vrednotami *prima facie* in dvema konkvencionalističnima pristopoma.)

Za etiko svetosti življenja, ki jo širijo predvsem religiozni učenjaki (po večini katoliki), je človeško življenje absolutna dobrina, nedotakljiva in neoskrnljiva in jo je treba brezpogojno braniti. V tem pogledu je človeško življenje, ki je največji božji dar človeku, nad hotenjem posameznikov in vsako poseganje

v to pomeni skrunitev svetosti tega daru. Naloga zdravnikov je torej, da posredujejo v primeru bolezni, da zopet vzpostavijo naravno ravnovesje, ki ga hoče Bog: splav, kloniranje, evtanazija, eksperimentiranje z zarodki ter umetna oploditev zato niso dovoljeni. Zaradi etike svetosti življenja se bioetiko razume kot etično mejo oziroma razmislek o mejah, ki jih je treba postaviti znanosti in tehnologiji.

Etika kvalitete življenja pa se, nasprotno, ne sklicuje na absolutno vrednoto, temveč temelji na človeškem razumu, ki mora določiti tiste kriterije uporabnosti oziroma kvalitete, na katere se lahko sklicuje: vsaka moralna vrednota je odvisna od človeškega hotenja in lahko kot taka dovoljuje vsaj eno izjemo. V skladu s tem pogledom so moralne norme vedno plod določene kulture in zgodovinskega obdobja ter so veljavne in učinkovite samo takrat, ko zagotavljajo zadovoljiv nivo kvalitete življenja. Upoštevanja kvalitete življenja namesto svetosti življenja ne gre enačiti z relativizmom, kjer je vse subjektivno, kot večkrat trdi in neusmiljeno obsoja Katoliška cerkev s papeškimi enciklikami: etika kvalitete življenja implicira kriterij racionalnosti, ki se po definiciji nanaša na univerzalno upravičenost lastnih mnenj. S spodbujanjem etičnega pluralizma poskuša etika kvalitete življenja tako vsakič dobiti najboljšo možno rešitev.

Ta dva pogleda pripeljeta do nasprotnih si rešitev bioetike, kar večkrat vpliva na sprejetje zakonov, ki zadevajo bioetiko: v Italiji, Španiji in Združenih državah Amerike, kjer ima Katoliška cerkev velik vpliv, je etika svetosti življenja veliko bolj zastopana kot pa v bolj laičnih državah, kot so na primer Velika Britanija in skandinavske države, kjer večkrat prevlada etika kvalitete življenja.

Zdravje posameznika je skratka lahko zagotovljeno samo s strani zdrave države, ki je lahko takšna le zahvaljujoč prispevku zdravih državljanov. Ko se moramo spopasti z etičnim problemom (naj bo to definicija dobrega počutja v povezavi s konceptom zdravja, vzpostavitev hierarhije posegov na področju bioetike ali usmeritev individualne izbire), je prav, da poskusimo upravičiti lastno mnenje (kakršnokoli naj bo) na kritičen način in da ugotovimo, ali obstajajo absolutne prepovedi ali vrednote – oziroma prepovedi in vrednote, ki v nobenem primeru ne dopuščajo izjeme – in se ravnati po tem. Le tako je možna moralna rast – posameznika in posledično tudi skupnosti – to pa je predpostavka za zdravo državo, ki bo sposobna varovati zdravje svojih državljanov. ●

Prevod: Ivana Kavčič

Vloga medijskih podob alergij v spreminjanju odnosa do zdravja

Blaž Bajič in Jernej Rejc

Cvetni prah, živalska dlaka, oreščki, sonce in cela množica drugih stvari pri mnogih ljudeh vzbujajo nezaželene in neprijetne asociacije. Naštetega se izogibajo ljudje, ki trpijo za katero od mnogih alergij, ki niso le zelo razširjene, pač pa so čedalje bolj pogoste, če verjamemo Svetovni zdravstveni organizaciji. Razlaga, ki bi jo prejeli od alergika, bi se verjetno glasila: »Moje telo ne prenaša te snovi. Veš, alergičen sem.« Od tistih, ki so le nadležne, pa do tistih, ki so lahko usodne, so alergije neločljivo povezane s fiziologijo človeškega telesa. Zakaj bi se torej kulturni antropolog in antropologinja ukvarjali s temo, ki tako neposredno in očitno sodi v pristojnost medicine ali biologije?

Četudi kulturno antropologijo strogo ločujemo od sestrške biološke antropologije, lahko (kulturni) antropologi in antropologinje ter humanisti nasploh povemo marsikaj o medicinskih konceptualizacijah bolezni in dojemanju bolezenskih stanj različnih družbenih skupin, posameznikov in posameznic. Slednje seveda pomeni, da nas zanimajo zdravstveni sistemi različnih družb, v katerih se za lajšanje težav različnih obolenj poslužujejo različnih tehnik, ki segajo od mikroskopskih operacij živcev do magičnih zaklinjanj. Ob neizpodbitnem dejstvu, da človekova fiziologija in anatomija ob povezavi z okoljem igra pomembno vlogo pri nastanku bolezni, pa je vse, kar je z njo povezano, stvar kulture. Nobena bolezen ni vrednostno nevtralna; vse posegajo v družbeni svet, le nekatere ostanejo (na prvi pogled) neopažene. Da so bolezni nabite s simbolnimi pomeni, morda najbolj prikazuje primer virusa HIV in z njim povezanega AIDS-a. Dolgo s(m)o ga/ju povezovali le s moškimi, ki imajo spolne odnose z moškimi, ki smo jih zato stigmatizirali in izključevali iz družbe. Zaradi alergije (verjetno?) nikogar niso izrinili na rob družbe, vendar semiotika alergijskih obolenj v svoji etnografski raznolikosti ni nič manj bogata in je kot taka, kar je pred nama ugotavljala že medicinska antropologinja Jana Šimenc, primerna tudi za antropološko razi-

skavo. Na primeru medijskega diskurza o alergijah poskuša pokazati morda najbolj vsakdanjo in zato razmeroma neopazno dimenzijo spreminjanja zdravstvene politike. Pomembno mesto, ki ga biomedicina zaseda v zahodnem svetu, je med drugim razvidno v medijskih objavah o alergijskih obolenjih. Na medijsko pisanje o alergijah se osredotočava, ker meniva, da pomembno vpliva na videnja in občutenja dotične bolezni ter ravnanje (potencialno) obolelih. Črpala sva iz pisanja dveh od najbolj obiskanih spletnih portalov v Sloveniji (www.rtvsl.si, www.24ur.com). Medmrežje namreč predstavlja vse pomembnejše področje poročanja in informiranja o zdravju in bolezni ter kot tako spada v domeno t. i. telemedicine.

Da pa bi bralec oziroma bralka lažje razumela, zakaj ima biomedicina primat med medicinama, sva, kolikor je bilo mogoče strnjeno in posledično mogoče pomanjkljivo, opisala način prihoda biomedicine na oblast ter njeno gledanje na alergijo v zadnjih 150 letih.

Družbena konstrukcija zdravja in bolezni

O zdravju in bolezni ne moremo razmišljati kot o nevtralnih, objektivnih in stabilnih kategorijah, ampak ju moramo razumeti kot konstrukt, ki se nenehno spreminja in preoblikuje na podlagi znanstvenih dognanj, družbeno-ekonomskih in kulturnih okoliščin. To seveda ne pomeni, da fizična izkušnja realnosti (kot je na primer bolečina) ne obstaja, poudariti pa je treba njeno družbeno in kulturno umeščenost. Zdravje in bolezen sta vselej začasen rezultat odnosa med telesnimi procesi in kulturnimi kategorijami, s katerimi poskušajo ljudje osmisliti bolezni. Do nedavnega so bolezen in zdravje opredeljevali kot stanji. V moderni dobi se je človek pri mišljenju svojega telesa, zdravja in bolezni gibal v ekstremih, bil je pač zdrav ali bolan. Danes beseda zdravje pomeni veliko več kot samo odsotnost bolezni. Zdravje je koncipirano kot nedosegljiva norma: nikoli nisi dovolj zdrav, da ne bi mogel biti še bolj zdrav, oziroma nikoli nisi dovolj zdrav, da ne bi mogel zboleti. Ideal zdravja implicira nenehno prizadevanje, skrb za telo in duha. Gibljemo se torej v kontinuumu razlik, kjer zdravje in bolezen nista več polar-

ni nasprotji, saj imamo določeno le eno skrajnost (bolezen in smrt), na drugi strani pa zremo v neskončnost (ideal zdravja). Biomedicinsko znanje je kompleksno, natančno in preverljivo, a ga množični mediji, ki so podvrženi različnim omejitvam, in vsakodnevna komunikacija poenostavljajo ter mu občasno podeljujejo preveliko avtoriteto. Biomedicina, ne le njeni praktiki, pa ni objektivna¹ in nezmotljiva ter ne more (niti ne poskuša) odgovoriti na nekatera vprašanja. Popularne predstave o boleznih se spreminjajo v odnosu do biomedicine in ji občasno tudi nasprotujejo, a ljudem omogočajo opomenjanje bolezni ter lažje spopadanje z njimi.

V množičnih medijih se je oblikoval tudi specifičen diskurz o alergijah. Francoski filozof Michel Foucault je trdil, da diskurz prenaša neko znanje in predpisuje, kako se o določeni temi govori in razmišlja, kako deluje, ter nazadnje določa, kakšen govor je družbeno sprejet in kakšen ne. Vse naštetu mu uspeva, ker mu obstoj in izvajanje omogoča instanca oblasti – diskurz pa s svojimi učinki povratno potrjuje to oblast.

Biomedicina nikoli v zgodovini ni bila edina možna oblika zdravljenja, delovala je vzporedno z drugimi načini zdravljenja, z njimi tekmovala ali pa se prekrivala glede terapije. Prevlado si je zagotovila šele v začetku prejšnjega stoletja. Ameriški antropolog Donald Joralemon poudarja, da si biomedicina vodilnega mesta ni priborila zgolj s svojimi tehničnimi preboji in uspehi pri zdravljenju nekaterih bolezni ter omejevanju epidemij ali z znanstveno držo, ki se je naslanjala na kartezijanski dualizem, ampak tudi s svojo vlogo v kolonializmu, kapitalizmu in seveda politično navezavo na nacionalno državo.

V različnih zgodovinskih, kulturnih in političnih kontekstih je biomedicina ustvarjala in potrjevala različne zbirke simptomov, ki so šele s tem postali priznana bolezen. Te pa so vselej prežete s kulturnimi pomeni in vrednostnimi sodbami. To vsekakor velja tudi za raznovrstne biološke reakcije telesa, ki jih danes poznamo pod skupno oznako alergije in ki kot take obstajajo le nekaj več kot stoletje. Da so bila delovanja človeškega organizma, ki jih danes razumemo kot alergijska, poznana in obrav-

navana v preteklih obdobjih ter na različnih območjih sveta, nam pričajo zapisi iz starega Egipta in Grčije pa tudi raznolike prakse tradicionalnih medicin. Termin alergija je leta 1906 iz grških besed *allos* (drug) in *ergon* (aktivnost) skoval avstrijski pediater Clement von Piguët, ki je s svojo skovanko označil tako človeku koristne kot tudi škodljive pojave – reakcije na imunogeno snov.

Jana Šimenc piše, da je seneni nahod, ki je kmalu postal prototip alergij, vse do 19. stoletja veljal za aristokratsko bolezen, kot jo je v drugi polovici 19. stoletja slikovito poimenoval britanski zdravnik Brackley. Bolniki s senenim nahodom so veljali za občutljive, povezovali so jih z izobraženostjo, življenjskim slogom višjih slojev in meščanskim načinom življenja. Ideologija je seneni nahod povelečevala in ga zaradi socialne in kulturne superiornosti tistih, ki so za njim 'trpeli', celo povzdignila v zaželeno modno stanje. Obolelim so priporočali potovanja v gorata ali obmorska območja, kar je pomembno prispevalo k nastanku zdraviliškega turizma in ekskluzivnih zdraviliških letovišč. Seveda za senenim nahodom niso obolevali le ljudje iz višjih slojev družbe. Vendar pa je bil odnos biomedicine do ljudi z nižjim socialno-ekonomskim statusom povsem drugačen. Če je taka oseba obiskala zdravnika, jo je ta navadno odslovil, misleč, da ima običajen prehlad. Vzroke za nastanek reakcij so večinoma povezovali z biološkimi dejavniki, nekateri pa so razloge za njihov nastanek iskali v človekovi duševnosti. Razumeli so jih kot psihološko netoleranco na čustvene dražljaje takratnega načina življenja.

V drugi polovici 20. stoletja, ko se je tudi vrednotenje bolezni že precej spremenilo, so postale popularne psihoanalitične razlage alergij. Helen F. Dunbar je alergije pri otrocih razlagala s pomanjkanjem materinske ljubezni. Danes so pozitivne predstave o alergijah in alergikih izginile. Trpeči za alergijami so pogosto razumljeni kot slabše prilagojeni okolju. Zanje so lahko nevarne povsem vsakdanje snovi, na primer določene vrste detergentov, živil (oreški, jagodičevje, mleko) ali naravni procesi (cvetenje rastlin). Tako alergije seveda ne veljajo več za

¹ Samo za ponazoritev: Leta 1966, ko je bila biomedicina na vrhuncu svoje diskurzivne moči in je že dolgo časa veljala za znanstveno in objektivno vedo, je ameriški zdravnik Robert Wilson v svoji uspešnici *Feminine Fever* zapisal, da so sindromi menopavze za ženske razpad pri živem telesu. Istega leta je psihiater David Rubens v *Everything You Always Wanted to Know about Sex* zapisal, da ženske po menopavzi niso več funkcionalne ženske in niso moški – menil je, da živijo v svojem svetu notranjega spola. Ta primera, ki nikakor nista osamljena, potrjujeta trditev Petra Sedgwicka, da so vse ideje bolezni in medicinske prakse zakoreninjene v kulturi.

aristokratske, niso povezane z omikanostjo ali izobrazbo, prej nasprotno. Danes alergije nekateri povezujejo s človekovim prekomernim poseganjem v okolje (pesticidi, hitra pridelava hrane, nezavarovano odlaganje nevarnih odpadkov), zaradi česar vse več ljudi oboleva za njimi.

Alergije v medijskih naracijah

Danes se moč biomedicine zaradi posegov drugih, nezdravstvenih institucij, na primer varuhov pravic, etičnih komisij, različnih ministrstev, pravnih služb, pa tudi zaradi kolonialnega madeža zmanjšuje. Vendar pa t. i. paradigma novega javnega zdravstva posameznikom med drugim nalaga večjo odgovornost za lastno zdravje, saj je njen poglavitni cilj preprečevanje bolezni, ne njihovo zdravljenje. Posledica tega je, pišeta Tanja Kamin in Mirjana Ule, rahljanje meja med zdravo in bolno osebo. Tovrstno (za)brisanje mej je prav gotovo najbolj očitno pri alergijah, mediji pa so pogosto tisti, ki diskurz novega javnega zdravstva prenašajo najširši javnosti. Medijske zgodbe z uporabo kvazi biomedicinskih izrazov (so)oblikujejo podobe

Njihovo nezavedanje tveganj oziroma pasivnost je kriva, da se jim je zgodilo, kar se jim je pač zgodilo. Zgodbe nam govorijo, kakšno delovanje posameznikov je neprimerno, celo nemoralno. Ponujajo pa tudi rešitev: aktiviraj se, poskrbi za svoje zdravje, saj nihče drug tega ne bo storil zate. Kot najboljša sredstva za doseganje zastavljenih ciljev predlagajo različna prehranska dopolnila, biološko pridelano prehrano, sredstva za osebno higieno, celo posebna ličila in podobno.

V prispevkih lahko izvemo, »kako ozdraviti alergijo na mačke« ali da je alergija ljudi prisilila v spremembo življenjskega stila, da ta ali ona snov »izzove alergijo«, povedo nam, kaj alergija počne, kje jo najdemo in da so alergije spremenile življenja bolnikov. Vprašanje, kaj alergija je, pa ostaja odprto, ali bolje, se ga sploh ne postavi, saj se predpostavlja, da to že vsi vemo. V besedilih o alergijah je koncept alergije objektiviziran in naturaliziran, vendar hitro opazimo, da pravzaprav ni definiran (oziroma je definiran izjemno redko in zelo ohlapno). Pomenško je prazen, ne nanaša se na nič določenega, a je kljub temu razumljiv, saj je prepuščen (pre)prosti zdravorazumski inter-

Danes beseda zdravje pomeni veliko več kot samo odsotnost bolezni.

Koncipirano je kot nedosegljiva norma: nikoli nisi dovolj zdrav, da ne bi mogel biti še bolj zdrav, oziroma nikoli nisi dovolj zdrav, da ne bi mogel zboleti.

bolezni. Hkrati obveščajo o zdravstvenih priporočilih in zapovedih, ki jih morajo posamezniki in posameznice spoštovati, s tem pa jih zdravstveno-potrošniško opismenjujejo. Zmožnost navigacije posameznikov med množico zdravstvenih opcij je nujna tako za njihovo osebno zdravstveno oskrbo kot tudi za vzpostavitev in kasnejše ohranjanje tržno naravnane neoliberalnega zdravstva.

V vseh obravnavanih primerih medijskih reprezentacij alergij je prisotna vsakdanja situacija ali dogodek, ki jo/ga posameznik ali posameznica doživi v nekem obdobju svojega življenja. Ljudje so prikazani kot pasivni, obkrožajo pa jih povsem vsakdanji predmeti, ki povzročijo izredne dogodke – alergično reakcijo – in tako postanejo nosilci potencialno smrtonosnih ali vsaj neprijetnih učinkov. Odziv organizma je navadno opisan kot spopad med dvema vojskama, napadalci in branitelji, kar po mnenju antropologinje Emily Martin prispeva k normalizaciji vojne. Zrcalna slika burnega notranjega dogajanja je pasivnost ljudi, ki alergij ne znajo ali nočejo preprečiti in so nekje bolj, nekje manj izrecno prikazani kot odgovorni za svojo nesrečo.

pretaciji. Alergija je v medijskih naracijah o teh zdravstvenih težavah ničti označevalec – simbol, ki pomeni samo samega sebe, a hkrati daje pomen vsemu in tako ustvarja notranjo koherentnost diskurza.

Na eni strani medijski diskurz o alergijah za alergije krivi sodobni način življenja in človekovo poseganje v naravo ter jih predstavlja kot okolje, v katerega je posameznik pahnjen in na katerega nima vpliva. O tem pričajo naslovi, kot so »Ko vas alergija zadane na dopustu«, »Zaradi dezodoranta je nehal dihati!« in »Hrana me lahko ubije!«. Skrajni primer, saj nevarnost prihaja neposredno iz ljubljene osebe, pa je zgodba Američanke, ki je alergična na možjevo semensko tekočino. Skepsa do neizbežnih elementov sodobnega sveta izraža opis Britanke, ki je alergična na »elektromagnetna polja, ki jih proizvajajo računalniki, mobilni telefoni, mikrovalovne pečice in celo nekateri modeli avtomobilov«, ali dekleta, ki je ob barvanju las doživelo močno reakcijo in skoraj oslepel.

Na drugi strani pa medijski diskurz o alergijah posamezniku nalaga samostojno spoprijemanje s prežičimi nevarnostmi in

Seneni nahod je vse do 19. stoletja veljal za aristokratsko bolezen. Bolniki so veljali za občutljive, povezovali so jih z izobraženostjo, življenjskim slogom višjih slojev in meščanskim načinom življenja. Ideologija je seneni nahod povečevala in ga zaradi socialne in kulturne superiornosti tistih, ki so za njim 'trpeli', celo povzdignila v zaželeno modno stanje.

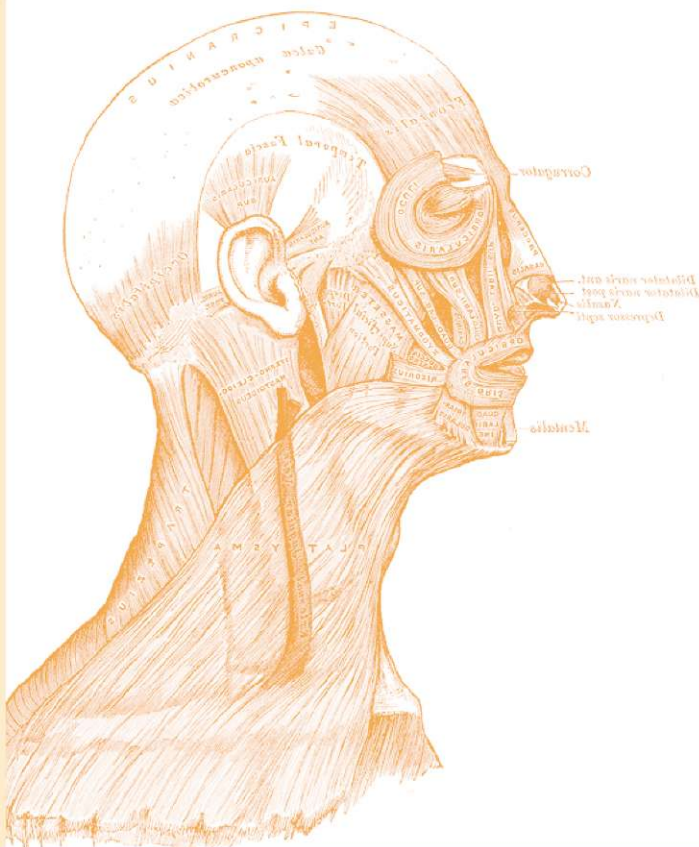
reševanje zdravstvenih zapletov ter odgovornost za morebitne škodljive posledice nepoznavanja ali neupoštevanja predpisanih rešitev. V člankih lahko beremo o »britanskih znanstvenikih«, ki so odkrili »gensko zdravljenje za številne alergije«, ali da so »nemški znanstveniki ugotovili, da se barvilo trajne šminke vpije globoko v podkožne plasti in izzove alergijo«. Izvemo tudi, da so »grški znanstveniki odkrili, da uživanje sadja in zelenjave več kot osemkrat na teden, rib več kot trikrat na teden in stročnic več kot enkrat na teden dodatno varuje pred omenjenimi zdravstvenimi težavami [tj. alergijami]«. Izjemni »britanski znanstveniki so identificirali molekulo, za katero verjamejo, da bi lahko pomagala najti zdravilo za alergije na hrano«, »najnovejša evropska raziskava [pa] je pokazala, da sveže mleko zdravi [...] alergije«. Poleg tega naj bi bilo možno ozdraviti alergije na hišne ljubljence ali oreške. Poročajo o od-

kritju, da naj bi alergije preprečevalo že izogibanje uživanju oreščkov med nosečnostjo. Ob klasičnih »znanu je« in »najnovejša ugotovitev« v medijskih naracijah o alergijah pogosto nastopajo anonimni in abstraktni znanstveniki, navadno iz zahodnih držav, raziskovalci in njihove najnovejše raziskave ter inštituti z najnaprednejšo tehnologijo, s katero se je že rešilo ali pa bo v prihodnosti mogoče rešiti raznorazne zdravstvene težave. Uporaba kvazi biomedicinske retorike pa poskuša medijskim reprezentacijam dati dodatno verodostojnost in avtoriteto, posredovanemu sporočilu pa večjo legitimnost. Pogosto sklicevanje na znanstvenike razkriva subtilno povečevanje zahodne znanosti in vero v moč njenih dosežkov, da nas bodo nekoč (od)rešili, čeprav je istočasno tehnološki napredek lahko opredeljen kot povzročitelj alergijskih reakcij.

*

Zdravje naj bi bilo eno od človekovih največjih bogastev, kar se na deklarativnem nivoju lepo kaže v voščilih za rojstni dan ali novo leto. To je razlog, da sva se, ko sva sistematično prebirala objave poveze z alergijami, čudila neoliberalnim manipulacijam zdravstvenega diskurza s strani medijev in interesnih skupin, ki za tem stojijo. Tudi na tak način zdravstvena nega postaja privilegij premožnejših, saj normalizira stanje, v katerem lahko za svoje zdravje poskrbi le tisti, ki si to lahko privoščijo.

Ocenjujeva, da so alergije, arhetipske bolezni moderne dobe, kot jih je poimenoval zgodovinar medicine Mark Jackson, odličen poligon za izvajanje neoliberalnih akrobacij, saj mnoge ne ogrožajo življenj obolenih, veljajo pa za izredno moteče in nezaželene. Mediji tako predstavljajo odlično sredstvo za širjenje teh prepričanj, kar se kaže v zbranih primerih besedil. Ta hkrati delujejo na več nivojih, ki se med seboj dopolnjujejo in utrjujejo. Zasičenost z izbranimi informacijami, ki se jim skoraj ni mogoče izogniti, in pomanjkanje alternative v imenu ideologije novega javnega zdravstva poskrbita, da pacienti – potrošniki delujemo v skladu z interesi politično-ekonomskih elit ter mimogrede reproduciramo sistem, ki omejuje, nekaterim celo onemogoča skrb za lastno zdravje. ●

V imenu lepote in zdravega duha

Marija Jordeva

Samozavedanje je ena tistih reči, ki naj bi nas ločile od drugih živih vrst. Zavedamo se sami sebe in se vseskozi sprašujemo, kdo smo, kakšni smo, kam nas življenje vodi. Samopodoba je seštevek naših lastnih stališč, mnenj in vrednot, ki jih od našega rojstva naprej sooblikujejo naši starši, šola, prijatelji in na splošno okolica (družba in kultura, v katerih živimo). Je seštevek našega značaja, uspešnosti, socialne vloge, inteligence, percepcije naše zunanje podobe. Ravno slednja je pogosto ena bistvenih začimb mešanice mnenj in predstav o sebi, ki ji rečemo samopodoba.

Razumevanje zdravja – tako kot razumevanje česar koli kulturno obstoječega – ni trdno določeno in se je v različnih krajih sveta ter zgodovinskih obdobjih spreminjalo in razširilo, saj danes pojem zdravja ni le odsotnost bolezni, temveč (in predvsem) *odličen videz*, mladost in vitkost telesa, *dobro počutje*, *lepota* in posledično tudi *pozitivna samopodoba*. Tako lep telesni videz (karkoli to je) predstavlja simbol zdravja, dobrega počutja in zadovoljstva, samospoštovanja, občutka moči in nadzora nad svojim življenjem.

Ni novost, da ima tisto, kar nas spremlja od rojstva, močno vlogo pri oblikovanju naše osebnosti. Pogosto se izkaže, da ti isti stvari, ki postane del vsakdanjega življenja, ne posvečamo dovolj pozornosti, ker postane del nas samih in je pogosto samoumevna. Mediji (v vedno večji meri) tvorijo velik del našega vsakdanjika. Ker so postali tako široko dostopni, predstavljajo novo obliko socializacije, saj mladostniki vse več informacij dobivajo iz medijev. Tako medijska konstrukcija realnosti postaja dovršen del odraščanja večine mladostnikov. Velikanski vpliv medijev nanje pa posledično (so)oblikuje znanje, pogled in norme vedenja.

Izhodišče pričujočega besedila je dejstvo, da nas povsod spremljajo obrazi, t. i. ideali lepote in potemtakem tudi (nujno) zdravja ali *ideali zdrave lepote*, ki jim posebej mladi želijo slediti. Medijske podobe in modeli zdrave lepote pomagajo mladostnikom odgovoriti na vprašanje, kakšni bi radi bili, in jih opremljajo tudi z informacijami o tem, kako postati tak. Kaj pa, če komu ne bo uspelo slediti tem informacijam in nasvetom? Če ne bo ustrezal medijskim podobam in modelom? Zato v raz-

pravo vpletam še *Goffmanovo teorijo stigmatizacije*, ki pomaga razumeti *stigma kot konstrukt*, ki je *družbeno-kulturne narave*. Mladostniki, še posebej tisti v adolescenčni krizi, lahko postajajo vse bolj negotovi in celo stigmatizirani zaradi medijskih modelov lepote, ki pa se afirmira tako, da je označena za zdrav videz in način življenja.

Odraščanje z mediji: oblikovanje samopodobe in adolescenčna kriza

Številni psihologi označujejo isti psihični konstrukt na več načinov: *sebstvo*, *identiteta*, *samopodoba*, *socialni jaz*, vendar se vsi strinjajo s predpostavko, da gre za *množico odnosov*, ki jih *posameznik vzpostavlja do samega sebe*, v katere vstopa postopoma, s pomočjo predstav, občutkov, vrednotenj in ocen samega sebe, ki jih razvija že od rojstva dalje – *najprej preko prvotnega objekta, nato preko širšega družbenega okolja*.

Oblikovanje posameznika kot psihološkega subjekta predpostavlja dvoje: prvič, da nas družba sprejme in potrdi kot polnopravnega socialnega akterja; in drugič, da sami sprejmemo in razumemo sebe s pojmi dane družbe in kulture. Skozi te procese posameznik razvija oblike razumevanja samega sebe, s katerimi si pomaga v vsakdanjem socialnem življenju, in tako razvija bolj ali manj povezano celoto predstav in občutkov o sebi, ki jo imenujemo *sebstvo*, tudi *identiteta*. Toda samopodoba (*identiteta*) ne zajema samo zavestnih sestavin duhovnosti, temveč tudi nezavedne. Pri samopodobi gre za dialektični spoj zavestnega in nezavednega, je organizirana celota lastnosti, potez, občutij, podob, stališč, sposobnosti in drugih psihičnih vsebin. Za vsako osebo je pomembno predvsem to, da si v sebi zgradi vtis in podobo o lastni subjektivnosti in da v skladu s to predstavo tudi ravna.

Tezo o kriznem obdobju mladosti je v prejšnjem stoletju vnovič obudil in razvil socialni psihoanalitik Erikson. *Identiteta* je zanj predvsem *občutek oz. doživljanje lastne enakosti in identičnosti v času in s tem povezano zaznavo, da tudi drugi priznavajo posamezniku to enakost in kontinuiteto*. *Identiteta* ni statična struktura, se nenehno spreminja v času in v razmerju do socialnega konteksta. Po Eriksonu se *identiteta* razvija skozi obdobja rasti, kriz in razreševanja kriz, ki so spet podlaga za novo rast. Peta in za Eriksona odločilna doba v razvoju *identitete* je doba

adolescence in krize identitete v adolescenci. Za to krizo so značilni nasprotje med potrditvijo identitete, razvojem ugodne samopodobe in difuzijo identitete, umik, beg pred potrditvijo identitete. Pozitivna razrešitev krize zahteva, da posameznik sprejme samega sebe, razvije ustrezno samopodobo, pa tudi da ga sprejmejo drugi in da dobi priznanje za svoja dejanja.

Vsi se lahko strinjamo, da to danes ni lahka naloga. Mladi, posebej adolescenti, postajajo vse bolj negotovi zaradi različnih medijskih sporočil. Mediji imajo velik vpliv na odraščanje predvsem v družbah, kjer obstajata medijska svoboda in svoboda govora, kjer obstajajo zelo različni mediji, ki ponujajo mladim izjemno paleto različnih modelov (samo)podobe. Mladi sicer ne prihajajo do medijev kot neka *tabula rasa*, ampak kot člani neke družinske skupnosti in kulture, vendar pa so mediji danes dostopnejši kot kadarkoli – mnogi otroci jih uporabljajo že od drugega leta starosti, če ne že prej.

V adolescenci pride do temeljnih sprememb sebstva. Sebstvo v adolescenci postaja bolj kompleksno. Tu je nujno razlikovati med predstavami o tem, kar nekdo je, tj. *aktualno sebstvo*, in predstavami o tem, kaj bi rad postal, tj. *idealno sebstvo*. Velika razlika med njima je lahko blokirajoča, lahko poveča negotovost, vodi v šibko samospoštovanje oziroma v negativno samopodobo. Seveda je vpliv družinskega in prijateljskega okolja na odraščanje pomemben, vendar se s široko dostopnostjo medijev pojavi nova oblika socializacije, kot smo že zapisali. Mediji slikajo navidezno »realnost«, (so)oblikujejo vrednote, opredeljujejo naša stališča, ponujajo vzorce vedenja, postavljajo okvir, pri katerem se jasno ve, kaj prav in dobro ter kaj ni.

Stigmatizirane identitete

Stigma namreč ne temelji na objektivni lastnosti posameznika, temveč na kompleksnih medosebnih odnosih, ki ustvarjajo kriterije, v katerih je neka lastnost razumljena kot nezaželena in manjvredna. Tako se v različnih družbeno-kulturnih kontekstih pojavljajo različne stigme, kar kaže na to, da posameznika stigma presega, saj se potrjuje ali oblikuje tudi v vsakdanjih odnosih.

Družba sama določa načine kategorizacije oseb in nabor lastnosti, ki se za njene člane zdijo običajni in naravni. Prav tako določa kategorije oseb, ki jih bomo najverjetneje srečali v so-

cialnem okolju. Ko se izkaže, da ima nekdo lastnost, po kateri se razlikuje od drugih, ga to lahko spremeni v nekoga manj zaželenega. Taka lastnost je stigma, ki se ji včasih reče tudi hiba, pomanjkljivost ali prizadetost.

Pomembna za razumevanje stigme je razlika med navidezno in dejansko socialno identiteto. Prva temelji na tem, kako posameznika vidijo drugi, ki mu pripišejo določene lastnosti, drugo pa oblikujejo kategorije in lastnosti, ki jih pri posamezniku dejansko lahko najdemo. Neskladje med obema oblikama socialne identitete je ključnega pomena za razumevanje stigme kot diskreditirajoče lastnosti, saj se normativna pričakovanja pogosto preoblikujejo v zahteve, in v kolikor posameznik tem zahtevam ne ugoti, postane zaznamovan. Torej – stigma je identiteta. Je konstrukt, ki ga določajo družbeno oblikovane norme, saj lastnost posameznika sama po sebi ni problematična, v kolikor je družbeno-kulturno okolje in posledično posameznik kot take ne prepoznata.

Pomembno je razumeti, da v pričujočem primeru ne gre ravno za takšne stigme, kot jih obravnava Goffman (fizične iznakaženosti, duševna bolezen, zaporna kazen, različne odvisnosti, homoseksualna spolna usmeritev, stigme rase, narodnosti in veroizpovedi). Njegova teorija je uporabna tudi za dokazovanje, da medijska konstrukcija realnosti – (so)oblikovanje vrednot, opredelitev naših stališč, ponujanje vzorcev vedenja, postavljanje okvirja, kaj je prav in dobro – in s tem tudi družbena pričakovanja ter zahteve vodijo v samopodobo, ki lahko postane stigmatizirana, če tem zahtevam ne ugoti – posebej pri mladostnikih/adolescentih v kriznem obdobju/adolescenci.

Podoba, podoba v reviji, povej, kakšna najlepša ženska je

Predstava o lastnem telesu je sestavni del samopodobe. Obojesmerno je povezana s spoštovanjem in oceno lastne vrednosti. Kdor se ceni in doživlja kot vredno človeško bitje, pozitivno sprejema tudi svoje telo. Odklonilen odnos do telesa pa posledično znižuje človekovo samovrednotenje. Odnos do telesne podobe kot tudi do lastne podobe na splošno je v marsičem odvisen od meril sociokulturnega okolja. Ne le estetske norme in vrednostni sistem neke družbe, ampak tudi simbolika zahtev in pričakovanj v zvezi s posameznikom se izraža tako v odnosu do zunanje podobe, ki je »predpisana«, cenjena in občudovana,

Stigma ne temelji na objektivni lastnosti posameznika, temveč na kompleksnih medosebnih odnosih, ki ustvarjajo kriterije, v katerih je neka lastnost razumljena kot nezaželena in manjvredna.

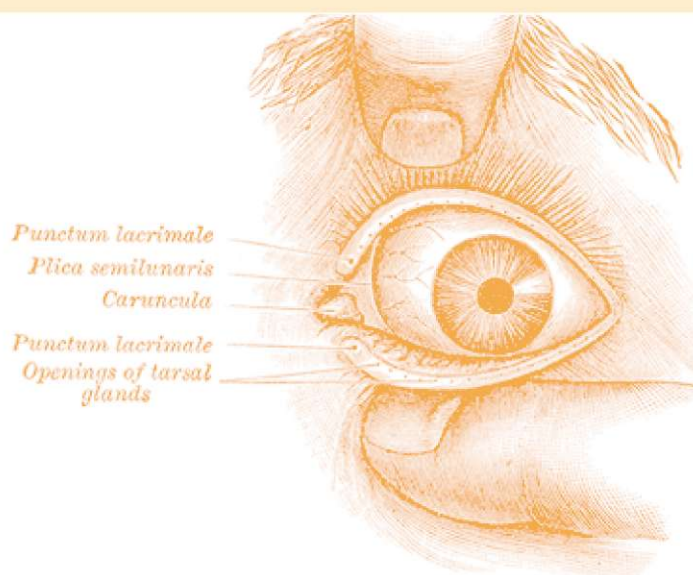
kot do tiste, ki to ni.

Veliko avtorjev deli mnenje o odločilni vlogi ženskih revij pri družbenem uveljavljanju, saj revije pomagajo mladim ženskam oblikovati pogled nase in jim predstavljajo pogled družbe nanje. Metka Kuhar opozarja, da ne gre le za to, da ženske medijska sporočila v revijah pasivno vsrkajo kot navodila, kaj naj postanejo, temveč te verzije ženskosti, ki jih revije ponujajo, postanejo del niza predstav, ki oblikujejo (žensko) identiteto. Tako mladostnikova uporaba medijev vpliva na oblikovanje njegovih občutij glede samega sebe in ljudi okoli njega, saj skoraj vsaka medijska vsebina vsebuje sporočilo o pričakovanem obnašanju moškega in ženske. Medijskih tematik o zdravi lepoti telesa je vedno več: revije promovirajo osebne in seksualne odnose, ki potrjujejo ambicije žensk, ponujajo nasvete v zvezi z dietami, telovadbo, nego kože, las, nohtov, nasvete, kako postati bolj zdrava, vitkejša, privlačnejša. Prilagajanje temu idealu lepote je pogosto predstavljeno kot prvi pogoj za uspeh v ljubezni in za srečo.

Kaj se (lahko) zgodi? Primerjava med že omenjenima aktualnim sebstvom in idealnim sebstvom se začne v adolescenci. Najstniki začnejo primerjati sami sebe z družbenimi zahtevami in pričakovanji, ki jih v veliki meri spoznajo v revijah. Velika razlika med dejanskim videzom najstnice in »idealnim« videzom v reviji je lahko blokirajoča, lahko poveča negotovost in tako vodi v šibko samospoštovanje, v negativno, celo ogrožajočo samopodobo. Medijsko posredovan lepotni in zdravstveni ideal sodobne ženske je vitkost, dolgonogost in visokoraslost, to pa vpliva na dožemanje lastnega telesa mladostnic, kar lahko vodi v družbene primerjave, ponotranjenje vitkega telesa kot edinega lepega do motenja hranjenja in v stigmatizirano, ranljivo identiteto.

Krog zdravljenja

Identiteta postaja danes centralni problem za posameznika. Rodimo se popolnoma svobodni, na voljo imamo vse, sami lahko izbiramo in si ustvarjamo svojo življenjsko pot, vendar tako in samo tako, da smo popolnoma odvisni od družbe in delujemo znotraj njenih norm. Paradoksalno, kot se zdi, pa večja svoboda pomeni le še večjo odvisnost. Odvisnost od različnih institucij sodobne družbe, ki predstavljajo veje potrošništva. V današnji družbi se na vse gleda skozi marketinška očala, ki družbo vidijo kot ogromen trg neštetihi potencialnih uporabnikov. Lakomno iščejo in ustvarjajo nove želje. Simbolna vrednost potrošnega blaga je pogosto postavljena pred funkcio-

Medijsko posredovan lepotni in zdravstveni ideal sodobne ženske je vitkost, dolgonogost in visokoraslost, to pa vpliva na dožemanje lastnega telesa mladostnic.

nalno, to pa pomeni, da potrošnik ne troši zaradi zadovoljitve obstoječih potreb. Pričujoče besedilo pokaže, da se z medijskimi sporočili ustvari želja po popolnem, torej zdravem videzu. Zato se »zdravimo« (torej olepšavamo), saj tega ne vidimo kot željo, ampak kot potrebo, da bi bili zdravega videza. Ideal lepote je vsiljen kot absolutna nuja za zdravje, saj z željo manipulira do te mere, da jo percipiramo kot (nujno) potrebo. Nizka samoocena ali negativna samopodoba pa bo v končnem stadiju rezultirala z nasveti strokovnjakov o nezdravi samopodobi, ki bo (seveda) potrebovala zdravljenje.

Tisto, kar ni »zdravo«, je treba zdraviti. To je ekvivalentno percepciji »normalnega« v družbi. Tisto, kar ni normalno, pa je treba normalizirati. Vrhunec novodobnega potrošništva je v njegovem »dosežku«, da je izkoristil človeški potencial konceptualizacije in simbolizacije sebi v prid. »Potrebe« nastajajo brez kakršnikoli težav. Vsaka nova se sama po sebi reproducira, kajti prejšnje »potrebe« so razlog za novejše, saj ima vsaka rešitev rok trajanja in stranske učinke, ki posledično potrebujejo novo rešitev. Novo zdravljenje. Na to mislim, ko zapišem, da je koncept zdravja postal vsesplošen termin za delovanje vsakega segmenta današnje družbe. ●

Konceptualizacija telesa in osebe

Primerjava med biomedicino in ayurvedo

Maja Kolarevič

Medicinske teorije, mnenja in prakse posamezne družbe nam povedo veliko tako o verovanjih družbe kot tudi o umetnosti in znanosti zdravljenja in nudijo bogat vir pogledov na človeško telo in osebo. Telo, tako v bolezni kot v zdravju, ponuja model za razumevanje telesa. V nasprotju z ayurvedo v Indiji, je Zahod utrpel pomanjkanje enega medicinskega sistema s potrebno težo in avtoriteto preteklosti. Biomedicina, karakterizirana s hitrimi preskoki v teorijah bolezni – od grške teorije o telesnih sokovih do prijaznih duhov kot osnovnih patogenov, od bolezni kot posledice napačne distribucije telesnih sokov do teorije o avtointoksikalizaciji, od koncepta središčne infekcije do bakterijskih in virusnih izvorov bolezni – ne more imeti enake stopnje vpliva na formacijo kulturnih podob telesa in osebe kot ga ima ayurveda, ki je v Indiji v uporabi zadnjih 6000 let.

Čeprav gre pri ayurvedi in biomedicini za dve različni epistemološki tradiciji, sta obe kulturni in zgodovinski konstrukciji, v katerih je telo fizični in simbolni artefakt, ki je naravno in kulturno proizveden in varno zasidran v določenem zgodovinskem trenutku. Temelji biomedicine segajo v 17. in 18. stoletje, kjer se zgodita tisti zarezi v epistemologiji vednosti, ki daje ta pečat celotni kasnejši racionalnosti, njena prominenca pa se vleče vse do sodobne, »znanstvene« obravnave človeškega telesa. Nasprotno pa je ayurveda zavezana religijski tradiciji – hinduizmu. Njeni temelji so hkratni z nastankom hinduizma, oziroma izvori ayurvede so v Vedah, svetih spisih hinduizma.

»Individualno telo«

Edina premisa, ki vodi Zahodno znanost in biomedicino, je njena zavezanost opoziciji med duhom in materijo, umom in telesom ter resničnim in neresničnim. Ta način radikalno materialističnega razmišljanja, značilen za klinično biomedicino, je produkt Zahodne epistemologije, ki sega vse nazaj k Aristotelovemu biološkemu vidiku človeške duše. Osnove za klinično prakso pa je mogoče najti v Hipokratovem korpusu (ok. 400

pr. n. št.). Skozi Zahodno zgodovino in civilizacijo so bile dihotomije razum/telo, naravno/nadnaravno, resnično/neresnično sprejete v številnih oblikah, med katerimi so bile ideje filozofa in matematika Renéja Descartesa (1596–1650) najbolj jasno opredeljene; so neposredne predhodnice sodobnih biomedicinskih pojmovanj človeškega organizma. Njegova ločitev telesa in duha ima za posledico nepremostljiv dualizem. S tem se odpre t. i. psiho-fizični problem. Odslej so klinična medicina in družbene znanosti pojmovala telo in njegove funkcije precej mehansko. Kozmos, družba in sebstvo se je združilo v besedah nove metafore – stroja. »Stroj je nadomestil organizem kot osnovno metaforo za organizacijo človeškega univerzuma«. /.../ »Narava je mrtva«. Nova mehanistična filozofija je odslej videla naravo, družbo in človeško telo sestavljene iz zamenljivih atomskih delov, ki se jih da popraviti in zamenjati. S tem je ukinjena konceptualizacija o »miselnih« vzrokih somatskih stanj. Nalogo ponovnega združevanja uma in telesa v kliničnih teoriji in praksi sta prevzela psihoanalitična psihiatrija in postopni razvoj psihosomatske medicine v začetku 20. stoletja, čeprav ne povsem uspešno. Pri obeh je in ostaja težnja po kategorizaciji in zdravljenju ljudi, kot če bi bili v celoti organskega ali v celoti psihološkega izvora: Ali »je v telesu« ali »je v mislih«. V analizi multidisciplinarnih primerov konferenc o kronični bolečini pacientov je na primer Corbett odkrila trdoživost kartezijanskega mišljenja med kliničnimi zdravniki. Ti zdravniki, psihiatri, klinični socialni delavci »vedo«, da je bolečina »resnična«, če jo je mogoče preveriti z diagnostičnimi testi. Ko so diagnostični testi pokazali nekatera organska pojasnila, so bili psihološki in družbeni vidiki bolečine pozabljeni, in ko je bila diagnosticirana stroga psihopatologija, so bili organski zapleti in kazalci večinoma prezrti. Zdi se, da je bolečina telesna ali duševna, biološka ali psihosocialna – nikoli oboje.

Sprejetje dualizma razum/telo pa je povezan z drugimi konceptualnimi nasprotji v Zahodni epistemologiji, kot so med naravo in kulturo, strastjo in razumom, individualnim in družbenim, torej dihotomije, ki so jih družbeni misleci Durkheim, Mauss, Marx razumeli kot neizogibne in pogosto nerazrešljive kontraindikacije in kot naravne in univerzalne kategorije. Podobno

so predlagali nekateri humani biologi in psihologi, da so nasprotja razum/telo, narava/kultura, individualno/družbeno naravne kategorije (in domnevno univerzalne) mišljenja, kolikor so kognitivna in simbolična manifestacija humane biologije. Naša epistemologija je le ena od številnih sistemov vedenja glede na odnose med razumom, telesom, kulturo, naravo in družbo. Nezahodne civilizacije, kot je v našem primeru indijska, so razvile alternativne epistemologije, ki razumejo odnose med omenjenimi entitetami v monističnem in ne v dualističnem smislu. Južnoazijska oseba je manj ločena, manj omejena in bolj prepustna do okolja kot evropski/severnoameriški posameznik. V nasprotju z Zahodnimi filozofskimi poudarki o polarnosti razum/telo, hindujski diskurzi na splošno reprezentirajo človeško telo kot psihofizični kontinuum, ki obsega tako očitne fizične dele kot subtilne psihične sposobnosti. V hindujskih diskurzih sta še posebej pogosti dve reprezentaciji holizma in monizma. Prva je koncepcija harmonične celote, v kateri je vse od kozmosa do individualnih organov človeškega telesa razumljeno kot ena enota. To je pogosto izraženo kot odnos mikrokozmosa do makrokozmosa. Druga reprezentacija holističnega razmišljanja so komplementarne dualnosti, v katerih je poudarjen odnos delov do celote. Oseba v ayurvedi je razumljena kot sočasno živeča in deležna

teorije, »življenje« nastane zaradi združenja telesa, čutnih zmogljivosti, uma in sebstva, in kot je nadalje rečeno, telo (vključno s čutnimi zmogljivostmi), um in sebstvo tvorijo trinožnik, ki je »oseba« in kar je bistveno v ayurvedi. V hindujskem pogledu je individuuum zraven očitnega fizičnega telesa sestavljen še iz dveh drugih teles; namreč subtilnega telesa in vzročnega telesa. Vzročno telo je čisti metafizični konstrukt, »čisti jaz« hindujske filozofije in kot tak z omejenim interesom, kar se tiče medicine. Koncept subtilnega telesa konstituira indijsko rešitev psihosomatskih problemov. Konsistentna s tezo o enakosti razuma in telesa ayurveda trdi, da se mora vsaka motnja, fizična ali duševna, manifestirati tako v somatskih kot v psihičnih sferah, skozi vmesen proces okuženja telesnih sokov.

»Družbeno telo«

Ayurveda pogosto oblikuje bolezen kot družbeno psihosomatsko stisko in razume bolnike kot del družbenega, podnebne in kozmičnega polja. Telo in osebo razume kot fluidna in predirljiva, ki sta zavezana kontinuiteti izmenjave z družbenim in naravnim okoljem, kajti vse v univerzumu, živo ali neživo, je sestavljeno iz petih oblik snovi, ki jih ljudje neprestano absorbiramo skozi okoljske snovi (prehrano), in iz sedmih elementov v telesu (krvi, mesa, maščob, kosti, možganov, kože, semen)

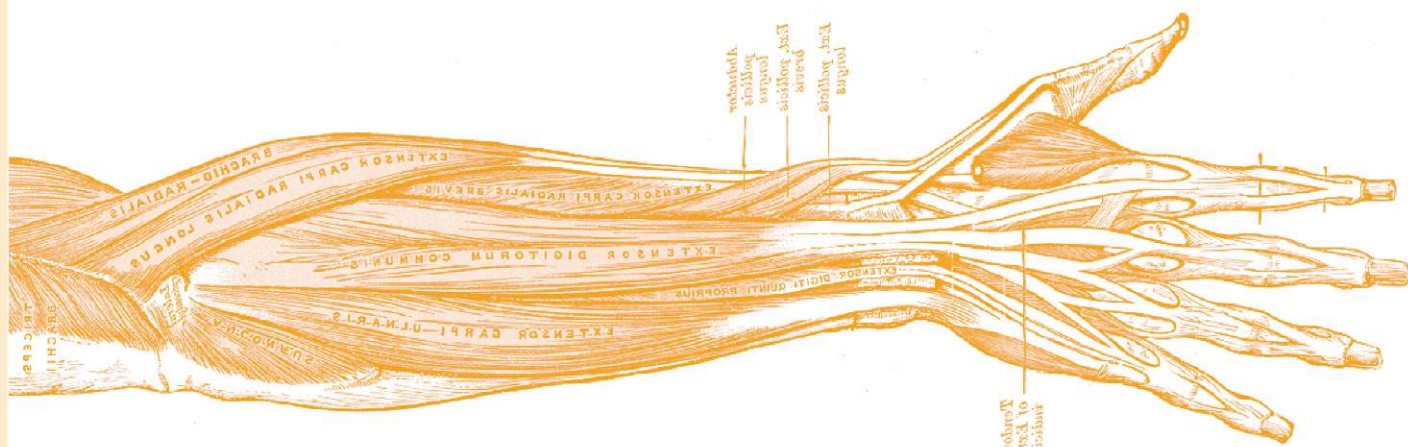
Nova mehanistična filozofija je odslej videla naravo, družbo in človeško telo sestavljene iz zamenljivih atomskih delov, ki se jih da popraviti in zamenjati. S tem je ukinjena konceptualizacija o »miselnih« vzrokih somatskih stanj.

različnih vrst biti – fizične, psihološke, družbene in metafizične. Meje med temi vrstami biti so precej fluidne ali z drugimi besedami, ločitev med razumom in telesom ali med telesom in naravo je znatno šibkejša – če sploh je – kot je v primeru biomedicinskega koncepta osebe ali pa sploh Zahodne znanosti. To je neizogiben dodatek k dejstvu, da je v monističnem indijskem svetovnem pogledu oseba videna kot mikrokozmos; vse, kar je del kozmosa, ima svoje ustrezne dele znotraj osebe. Caraka Samhita, sistematizirana zbirka starih besedil ayurvede, navede to jasno: »Oseba je primerljiva s kozmosom. To je, oseba je majhna podoba velikega kozmosa. Vse oblike, ki so prisotne v kozmosu, so prisotne v osebi. Vse, kar je v osebi, je v kozmosu. Kozmos je sestavljen iz petih elementov. Ti so zemlja, zrak, ogenj, voda in eter. Ti elementi prav tako sestavljajo osebo«. Glede na eno izmed pomembnejših interpretacij ayurvedske

ter iz štirih osnovnih delov: uma, telesa, čutil in duše. Samo *vaid* (imenovanje za zdravnika ayurvede), ki gre v globino in h koreninam duše pacienta, je pravi *vaid*. Namen iti globlje je ugotoviti, katere *doše* so tam, katere *dhatu*s so prizadete, kateri organ je prizadet in kaj je prakrti pacienta«. Besedo *doša* se ponavadi prevaja kot telesni sokovi, medtem ko so tri *doše*, *vata*, *pitta* in *kapha* prevajane kot zrak, žolč in sluz. *Doše* so načela, ki so povezana skozi izdelan sistem korespondenc, ne le za somatske procese, ampak za procese v naravnem okolju. Ravnesje *doš* se ne manifestira samo v fizičnem pojavu, kot sta npr. gibanje pulza ali barva kože, ampak prav tako v tipih obnašanja in astroloških elementih zraka, ognja, vode in zemlje. Izmed štirih dejavnikov, ki vplivajo na bolezen, sta samo dva, *dhatu*s (ki je ponavadi prevajan kot tkivo) in organ, mišljena kot vsebnost znotraj telesa. Prakrti pa je ponavadi pre-

vajan kot konstitucija. Lahko je definiran kot ravnovesje doš, ki so izražene v pacientovem tipu telesa in obnašanja, afinitet in sovražstva. Prakti osebe se lahko počasi spremeni pod vplivom zdravila, prehrane in podnebja. Prehranjevanje je v ayurvedi kritičen segment. »Značaj, čistost, dober sluh, dolgo življenje, nadarjenost, sreča, zadovoljstvo, prehrana, odpornost in intelekt so pogojeni s hrano. Telo, tako kot narava s svojo nenehno transformacijo materije, je v stanju neprekinjenega toka, nič v telesu ne ostaja enako. Vse v njem je v stanju nenehne spremembe. Ayurveda je zvesta vztrajanju, da mora biti medicina zmeraj osredotočena samo na osebo in ne na bolezen, medtem ko je biomedicina osredotočena predvsem na bolezen samo. Veruje, da se vzdrževanje dobrega zdravja in osvoboditev bolezni lahko doseže samo, če zdravnik temeljito razume osebo. Oseba v svoji celovitosti se imenuje »azil« boleznin in konstituira glavni predmet medicinske znanosti. »Razum, duša in telo so kot trinožnik; svet vzdržuje prav ta kombinacija: konstituira substrat za vsako stvar. Ta (kombinacija) je oseba: to je čuteča oseba in to je predmet raprave ayurvede.« Filozofski poudarki celovitosti posameznika se reflektirajo v izčrpnih diagnostičnih preiskavi, predpisani za ayurvedskega zdravnika. Zdravnik je usmerjen v sklepanje pacientovega razumevanja narave njegovih dejanj, strasti, njegove zaslepljenosti od pomanjkanja razumevanja, stopnjo jeze, žalosti, potrtosti, uživanja v bogstvu ... Pacientovo vedenje prezentira duševno stanje in njegovo dolgotrajno osebno obravnavo, ki jo je potrebno dodatno izboljšati skozi njegov družinski, družbeni, geografski in kulturni kontekst in preveritvijo kastne pripadnosti in preiskave okolja. Medtem ko ayurveda konfigurira bolezen kot motnjo v občutljivih somatskih, podnebnih in družbenih sistemih ravno-

vesja in na splošno razume telo, osebo in bolezen kot procese in vzorce odnosov, biomedicina konfigurira bolezen kot ločeno entiteto in na splošno razume telo, osebo in bolezen kot objekte. Biomedicinsko sprejetje telesa kot stroja je pomenilo njegovo dostopnost znanstvenemu preiskovanju in nadaljevanju z raziskavami, zapustitev nadležnih vprašanj spiritualnosti in povezanosti individualnega z naravnim in družbenim okoljem. Fenomeni, kot so občutki, družbeni kontekst, duhovna verovanja in osebnost, so postali malo cenjeni. Biomedicinski pogled klinične realnosti predpostavlja, kar poudarja že samo ime, da so biološke zadeve bolj temeljne, realne, klinično pomembnejše in zanimivejše kot psihološka in družbenokulturna vprašanja. Biomedicinske reprezentacije realnosti so od svojih začetkov osnovane na tem, kar sta Davis-Floyd in St John imenovala »načelo separacije«: Ideja, da so stvari bolje razumljene v kategorijah izven njihovega konteksta, ločene od sorodnih predmetov ali oseb. Biomedicina ločuje um od telesa, individualno od sestavnih delov, bolezen na sestavne elemente, zdravljenje v merljive segmente, medicinsko prakso v več posebnih strok in paciente od njihovih družbenih odnosov in kulture. Kartezijski model telesa kot stroja deluje tako, da naredi zdravnika za tehnika oziroma mehanika. Telo se pokvari in potrebuje popravilo; lahko je popravljeno v bolnici kot avto v trgovini; ko je popravljeno, je oseba vrnjena v skupnost. Problemi v telesu so tehnični problemi, ki zahtevajo tehnične rešitve, bodisi gre za tehnične rešitve bodisi gre za mehanično popravilo, kemijsko rebalanco ali iskanje in odstranjevanje napake sistema. Ta prisposodba prežema biomedicinski pogled na telo, kot na posodo različnih in izmenljivih delov, in spodbuja zdravljenje bolnika kot objekta (raje primer ali pogoj kot človeško bitje) in vodi do

alienacije zdravnika od pacienta. Prav zato, Davis-Floyd in St John opisujeta biomedicinsko paradigmo kot »tehnokratski model medicine«. Ta poudarek vodi biomedicinske praktike, da poskusijo zdraviti (da se določi nedelovanje), ne pa zdraviti (učinek dolgoročnih koristnih sprememb v celotnem somatsko-medosebnem sistemu). Mehaniziranje človeškega telesa in definiranje telesa-stroja kot primerne objekta medicinskega tretmaja, osvobaja tehnomedicinske praktikante od odgovornosti za pacientov razum ali duh. Brigitte Jordan nadalje pokaže, kako se lahko objektifikacija pacienta razširi onstran diskurza, ki objektificira pacientovo telo, ne ceni pacientove lastne ideje in občutke in odpravlja pacientovo željo po intelektualnem sodelovanju v pogovoru o njegovih pogojih. Kritični avtorji ayurvede menijo, da medtem ko Ayurveda obravnava celotnega bolnika, biomedicina obravnava samo bolezn. Pacient ni konceptualiziran kot celotna oseba, ampak kot objekt njihovega zdravljenja.

»Politično telo«

Odnos med individualnim in družbenim telesom zadeva več kot le metafore in kolektivne reprezentacije naravnega in kulturnega. Odnosi se vežejo tudi na moč in nadzor. Vse to pa se odraža v političnem telesu, ki skrbi za vzdrževanje tega diskurza oziroma ideologije. Mary Douglas pravi, da ko se skupnost čuti ogroženo, se bo odzvala z velikim številom družbenega nadzora, ki regulira meje skupnosti. V točkah, kjer se lahko zunanje nevarnosti vtihotapijo in onesnažijo notranjost, postanejo središče reguliranja in nadzora. Telo je inštrument biološke in družbenokulturne reprodukcije, zato je reguliran skozi rituale, družbene dolžnosti, vzdrževanje čistosti, pravilno prehrano in reproduciran skozi primerne seksualne odnose. V biomedicini se ta diskurz oziroma ideologija vzdržuje skozi oblast, v ayurvedi pa skozi hinduizem.

Vzpostavitev biomedicine je tesno povezana z nastankom nove tehnike oblasti v Evropi v 18. stoletju. Nova oblast, ki predhodne »disciplinarne tehnike ne izključuje, temveč jo zaobseže, integrira, deloma spremeni, predvsem pa jo izkorišča za to, da se vanjo na nek način vsadi ter se s pomočjo te predhodne disciplinarne tehnike dejansko utrdi,« pravi Michel Foucault. Preseže naslonitev na človeka-telo in se nasloni na človeka kot živo bitje; »v zadnji instanci na človeka-vrsto«. Izvajati se je začela preko družbene produkcije in družbenih storitev in tako sledila naraščajočemu in prevladujočemu modelu ekonomske produkcije. Prenovila je moralo administracije, uvedla dostop

do ljudi z znanstvenim raziskovanjem populacije - njene rodnosti, smrtnosti, higiene, seksualnosti in reprodukcije, migracij in podobno - ter izvajala nadzor in njihovo akumulacijo. Tako se država pojavi kot »nadgradnja v razmerju do celega niza oblastnih mrež, ki investirajo telo, seksualnost, družino, sorodstvo, vednost in tehnologijo in tako naprej«. Nova oblast »oblikuje neko globalno maso (populacijo), ki jo zadevajo skupni procesi, značilni za življenje, procesi kot so rojstvo, smrt, razmnoževanje, bolezni, ipd.«, nekaj kar Foucault imenuje »biopolitika« človeške vrste. Prav ti procesi konstituirajo prve objekte vednosti in prve tarče nadzora te biopolitike. S prvimi demografijami uvedejo statistično merjenje omenjenih pojavov, s čimer biopolitika pridobi svojo vednost in definira polje, v katerega bo posegla njena oblast. Tako se pojavi kontinuirana, učena oblast, ki daje novo moč: moč »omogočati« življenje in »pustiti« umreti, ki se konkretno pokaže v postopni diskvalifikaciji smrti. Oblast poseže v način življenja, da bi ga izboljšala, nadzorovala naključja, negotovosti in slabosti. Medicina je vednost-oblast, ki se hkrati nanaša na telo in na populacijo, na organizem in na biološke procese in ki bo imela disciplinarne in regulacijske učinke.

Medicina je postala »politična tehnika intervencije z značilnimi oblastnimi učinki. Vse, kar je bilo znano, se ni več pogovarjalo z drugimi. Na ta način je bila večina vednosti izključena. Predvsem »vednost ljudi« - psihiatričnega pacienta, bolnika, bolničarja, zdravnika - je postala obrobna v primerjavi s pravkar rojeno vednostjo. Foucault jo imenuje »podvržena vednost«, s katero razume »cel kup vednosti, ki je bila izključena, češ da je nekonceptualna, premalo obdelana, naivna, hierarhično nižja, vednost, ki ne dosega ravni spoznanja ali zahtevane znanstvenosti«.

Nasprotno pa gre v primeru Indije za nekoliko drugačno situacijo. Namreč tukaj lahko govorimo o soobstoju postkolonialistične in tradicionalne države (v smislu hinduizma). V Indiji umetnost, trgovino, vojno, kriminal, bolezen, vsak človeški interes in njegovo aspiracijo povezujejo z manifestacijo v religiji. Vse izvršuje božanstvo. Razglasitev zakonov, klasifikacija ljudi, način vladanja, vse to je posledica božanskega delovanja. Za vsako stopnjo življenja od rojstva do smrti, za vsako uro življenja, za vsako funkcijo narave, za vsako družbeno izvršitev je bog predpisal številne religijske obveznosti. Prav zato indijsko telo ni toliko regulirano skozi politično oblast, kolikor je skozi hinduizem oziroma iz njega izhajajoč kastni sistem. To je sistem, v katerem so ljudje rojeni neenakovredno in je moč

nejši od današnjega zakona. Indijska ustava sicer prepoveduje kastno diskriminacijo in ukinja nedotakljivost, vendar pa vsakdanje življenje s svojo hierarhijo in krutimi družbenimi kodeksi upravlja hinduizem (80 %). Pri tem se uporablja tudi priročnik, imenovan Manujev zakonik, napisan pred 2000 leti. V njem so brahmanski svečeniki za vsako kasto predpisali, katero hrano morajo njeni pripadniki uživati, s kom se morajo poročiti, kdaj se boriti, kako vzdrževati higieno, koga se izogibati. Manuju naj bi sledili vsi hinduisti. To je povezano s tele-

Indija v obliki joge, masaž, tehnik očiščevanja ipd. Zaradi sekularizacije in liberalizacije (individualizacije), ki je eskalirala v Francoski revoluciji, je Zahodni človek postal avtonomen in prepuščen sam sebi. Krščanstvo je od takrat le še »nedeljska religija« liturgičnih tradicij, ki nima znatnega vpliva na vsakdanje življenje, kot ga ima hinduizem pri oblikovanju indijskega pogleda na človeško telo.

Individualizacija, konzumerizem, kjer nikoli ni moč zadovoljiti »poslednje želje«, ki nam jih »vsiljujejo« mediji in druge ideolo-

Mehaniziranje človeškega telesa in definiranje telesa-stroja kot primerne objekta medicinskega tretmaja, osvobaja tehnomedicinske praktikante od odgovornosti za pacientov razum ali duh.

snimi substancami imenovane gune, ki so nečiste. Na začetku je bilo vse v ravnovesju, kasneje se pojavi nesimetrija, zato je pomembno, v kateri kasti si, saj je v nižji največ neravnovesja (več teh substanc).

*

Biomedicina je še vedno ujeta v kremplje kartezijanske dihotomije in v z njo povezana nasprotja narave in kulture, naravnega in nadnaravnega, resničnega in neresničnega. Če in ko se nagibamo k redukcionističnemu razmišljanju o telesu in umu, je to zato, ker je »dobro za nas, da razmišljamo« na ta način. V nasprotnem primeru, z uporabo popolnoma drugačnih metafizik, bi pomenilo »razveljavitev« našega predstavnega sveta in njegove kulturno pogojene definicije realnosti. Priznati, »kaj če« naši etnoepistemologiji, pomeni izzvati kartezijansko anksioznost – strah, da bi v odsotnosti prepričljivih, objektivnih virov vedenja padli v praznino, v kaos absolutnega relativizma in subjektivnosti. Seveda pa situacija še zdaleč ni brezupna. Kljub tehnološkemu in mehanicističnemu obratu biomedicine v zadnjih nekaj desetletjih, smo v času velikega razburjenja in nemira zaradi pojava alternativnih medicinskih heterodoksij. V 60. in 70. letih prejšnjega stoletja je zlata doba biomedicine začela upadati in je bila deležna številnih kritik – stranski učinki zdravil, totalne institucije, škodljive metode itd. Prav zato se ljudje zatečejo k naravi in se zaradi vpliva »new age« seznanjajo z vzhodnimi medicinskimi sistemi, filozofijami in religijami, pri čemer so veliko vlogo odigrali mediji. Zahod ni razvil preventivnih telesnih tehnik, ki bi regulirale ravnovesje med psihološkim, družbenim in fizičnim, kot jih je razvila

ške neoliberalne aplikacije, ki kot vrednoto narekujejo skrajno tekmovalnost ter čim večjo akumulacijo materialnih dobrin, seveda ne hromijo le naših medsebojnih odnosov, ampak rušijo ravnovesje med razumom, telesom in duhom. Ob tem se poraja tudi vprašanje, kje je tista meja, kjer še lahko govorimo o smiselni uporabi ayurvedske medicinske prakse ali pa drugih komplementarnih metod? Paziti moramo, da pri tem zopet ne bi bili (preveč) v službi potrošniške površinske popularizacije teh tradicionalnih in zelo kompleksnih medicinskih metod. Današnji »new age« se lahko v tem primeru obrne proti temeljem ajurvede in hinduizma.

Seveda je danes redek pacient, ki ne ve, da ima njegov um močan učinek na njegovo telo, tako v bolezni kot v zdravju. Prav tako lahko dodamo, da danes večina zdravnikov ve (čeprav pogosto po neki lastni, intuitivni presoji), da sta duh in telo neločljivo povezana pri izkušnji bolezni, trpljenju in zdravljenju, čeprav so brez ustreznega besedišča in konceptov – kaj šele orodij – za reševanje tega mislečega telesa. Naraščajoča uporaba komplementarnih metod pa zagotovo spodbuja premislek o dopolnitvi Zahodnih medicinskih konceptualizacij človeškega telesa.

Kar sem poskušala pokazati je, da se interakcija med individualnim, družbenim in političnim telesom proizvaja in izraža v zdravju in bolezni. Bolezen ni samo osamljeni dogodek, niti nesrečen spopad z naravo. Je oblika komuniciranja, skozi katero govorijo narava, družba in kultura hkrati. Individualno telo je treba razumeti kot najbolj neposreden teren, kjer se odvijajo družbene resnice in družbena nasprotja, kot tudi lokus osebnega in družbenega odpora, ustvarjalnosti in boja. ●

Med čermi biomedicine in komplementarnih medicin

Antropološki premislek o značilnostih in položaju dveh medicinskih sistemov

Anja Muhvič in Beja Protner

Sistem klasične zahodne medicine je največji in nam najbližji, a je le eden od medicinskih sistemov. Živimo v času pluralnosti in hitrega pretoka idej. Ko iščemo zdravstveno pomoč, imamo na voljo veliko različnih pristopov in metod zdravljenja. Popularnost in sprejemanje alternativnih in komplementarnih medicin sta visoka in se še višata, zato postaja komplementarna medicina pomemben del zdravstva. Po vsem svetu se pojavljata dve različni drži glede alternativnega zdravljenja: prva je romantiziranje in idealiziranje (»ljudskih«) zdravilcev, druga pa je odklanjanje komplementarnih terapevtov kot mazačev, ki ovirajo zdravnike. V obeh primerih gre ponavadi za primerjave z biomedicino brez pravega znanja o kateremkoli od medicinskih sistemov. V članku se bova poskušali čim bolj oddaljiti od obeh skrajnosti in z antropološkega stališča premisliti o značilnostih in položaju biomedicine ter komplementarnih medicin pri nas.

Komplementarno in alternativno medicino (CAM) je težko definirati. Gre za skupen izraz za številne diagnostične in terapevtske metode, ki ne sodijo v uradno medicino. Po Samu Kreftu nosi *alternativna medicina* v širšem smislu pomen zdravilstva, v ožjem pa je to del zdravilstva, ki se izključuje z biomedicino. *Komplementarna medicina* pa je tisti del zdravilstva, s katerim se biomedicina lahko dopolnjuje. Pomembna je še ena definicija: CAM je diagnoza, terapija in/ali preventiva, ki dopolnjuje uradno medicino in prispeva k celoti z zadovoljevanjem zahtev, ki ne prihajajo s strani uradne medicine, in ne spreminja konceptualnih okvirov medicine. Večina avtorjev komplementarnih in alternativnih medicin ne ločuje. V skladu s tem bova tudi sami za oboje skupaj uporabljali izraz komplementarne medicine. Kaj pa je *zdravilstvo*? V *Zakonu o zdravilstvu* (ZZdrav) iz leta 2007 je definirano tako:

»(1) Zdravilstvo je dejavnost (v nadaljnjem besedilu: zdravilska dejavnost), ki jo opravljajo zdravilci z namenom izboljšati

zdravje uporabnika storitev.

(2) Zdravilska dejavnost obsega ukrepe in aktivnosti, temelječe na zdravilskih sistemih in zdravilskih metodah in se izvaja na način, ki ne škoduje zdravju.« (2. člen)

Izraz zdravilstvo je zelo ohlapen, bolje bi bilo uporabiti že ustaljene termine, kot so komplementarne, alternativne ali nekonvencionalne medicine. Leto kasneje izdani *Pravilnik o opredelitvi zdravilskih sistemov in zdravilskih metod ter o postopku evidentiranja, priznavanja in nadzora zdravilskih sistemov in zdravilskih metod, ki se uvajajo v zdravilsko dejavnost* (gre za ZZdrav podrejeni predpis) omogoča, »da se določena metoda podrobneje opredeli kot zdravilski sistem ali zdravilska metoda«, tako da predlagatelj na *Zdravilsko zbornico* odda vlogo z zahtevanimi podatki o metodi. Delno to nalogo na pobudo ministra oziroma ministrice za zdravstvo opravlja tudi komisija za medicinsko etiko, ki preučuje »pobude za še ne priznane oblike in metode diagnostike, zdravljenja in rehabilitacije, še zlasti tiste, ki niso v skladu s sprejetimi načeli medicinske znanosti, z vidika možne škodljivosti za zdravje ljudi in daje ministru mnenje o njihovi uporabi« (5. člen Pravilnika). Komplementarnih oblik medicine ne navaja imensko in jih niti ne izključuje, zato lahko sklepamo, da sodijo zraven, saj so mnoge med njimi še nepriznane in nimajo znanstvene podlage, kakršno sprejema biomedicina. Samo Kreft dodaja še različico iz predloga zakona o zdravilstvu: »Zdravilstvo je dejavnost, ki jo opravljajo zdravilci za izboljšanje zdravja in kakovosti življenja uporabnikov storitev, in ne temelji na spoznanjih medicinske vede.« Tu spet opazimo neustrezno terminologijo, saj komplementarni terapevti zase izraza *zdravilec* ponavadi ne uporabljajo.

Nekateri za ločnico med komplementarno medicino in biomedicino jemljejo znanstveni dokaz. Pravijo, da komplementarna medicina ne potrebuje znanstvenega dokaza, ga zavrača ali pa se je ne da znanstveno dokazati. Takšna definicija se mnogim zdi nesprejemljiva, zato iščejo druge rešitve. Eno od teh zasledimo v spletnem slovarju Merriam-Webster. Pravi, da je medicina tisto, kar učijo na ameriških in britanskih medicinskih

Zanimiv je še en način razlikovanja: komplementarne medicine so opredeljene kot terapevtske prakse, ki temeljijo na znanjih, ki so drugačna ali nasprotna znanstveno priznanim teorijam, in v nasprotju z uradno medicino ne posegajo po farmakoloških substancah kemičnosintetičnega tipa in ne po kirurških posegih. Terapevti teh medicin naj bi uporabljali naravna in manj škodljiva sredstva in metode, a ni vedno tako.

fakultetah, vse ostalo pa je zdravilstvo. Po Kreftovih besedah tudi ta razločitev ni najboljša, saj na nekaterih medicinskih fakultetah poučujejo tudi določene metode komplementarne medicine (predvsem homeopatijo, kiropraktiko, osteopatijo in akupunkturo), ki tako lahko postanejo del uradne medicine. Zanimiv je še en način razlikovanja: komplementarne medicine so opredeljene kot terapevtske prakse, ki temeljijo na znanjih, ki so drugačna ali nasprotna znanstveno priznanim teorijam, in v nasprotju z uradno medicino ne posegajo po farmakoloških substancah kemičnosintetičnega tipa in ne po kirurških posegih. Terapevti teh medicin naj bi uporabljali naravna in manj škodljiva sredstva in metode, a ni vedno tako.

Definicije alternativnih in komplementarnih medicin so ponavadi zastavljene na podlagi nasprotovanja z uradno medicino (oziroma biomedicino) in govorijo o tem, kaj niso, ne pa o tem, kaj so. Definirane so skozi dvojno negacijo, saj niso ne uradna medicina in ne tradicionalne medicine. Te definicije so nenatančne in ne veljajo za vse komplementarne medicine. V resnici medicinska sistema nista tako strogo ločena. Pogosto ju le akademiki dojemamo kot nasprotujoča si in konkurenčna, medtem ko ju osebe, ki iščejo zdravstveno pomoč, ne dojemajo tako in ju pogosto kombinirajo. Poleg tega pa se dogajajo tudi medsebojna prevzemanja med samima sistemoma. Kot smo videli, si nekatere komplementarne medicine že utirajo pot v biomedicinski sistem. Po drugi strani pa veliko komplementarnih terapevtov v prakso vključuje urejevalne značilnosti, prevzete iz biomedicine (npr. zanesljivost, licence, pravni vidik ...), in uporablja etična pravila, ki veljajo v biomedicini (npr. zaupnost in zasebnost, privoljenje, zaščita in neškodovanje ...). V nekaterih državah so bolj odprti za uvajanje komplementarnih metod v uradno medicino kot v drugih. V Sloveniji uradna medicina za to ni dovzetna. ZZdrav ne dopušča nobene možnosti prehajanja tehnik komplementarnih medicin v uradni izobraževalni sistem ali v sistem zdravstvenega zavarovanja. Tudi *Pravilnik o zdravniških licencah* (v 6. alineji 1. odstavka 9.

člena) zdravniku, ki želi pridobiti licenco, diktira podpis izjave, »da se ne bo ukvarjal z zdravilstvom oziroma mazaštvom«. Nekoliko milejši je *Zakon o zdravstveni dejavnosti* (ZZdej), ki v 58. členu pravi: »Zdravstveni delavci smejo uporabljati samo preverjene in strokovno neoporečne dopolnilne tradicionalne in alternativne oblike diagnostike, zdravljenja in rehabilitacije, ki ne škodujejo zdravju ljudi /.../.« Sicer ne pove, kakšni so kriteriji za preverjanje teh metod, dobro pa je, da jih ne izključi popolnoma iz zdravstvenega sistema. Metodološko zadovoljivo raziskavo je znotraj biomedicinske paradigme težko izvesti, nekaterih metod komplementarnih medicin pa se na tak način sploh ne da preveriti.

Primerjava komplementarnih medicin z biomedicino

Oba medicinska sistema imata tako prednosti kot slabosti. Po-udariti je treba veliko heterogenost komplementarnih medicin, ki otežuje ustrezno definiranje CAM, poleg tega pa vpliva tudi na stališča in odnos ljudi do teh medicinskih sistemov. Komplementarne medicine se med seboj zelo razlikujejo po ciljnih, teoriji in tehnikah – ponavadi gre za eklektično prepletanje fragmentarno prevzetih elementov iz različnih religioznih, filozofskih, znanstvenih in medicinskih/zdravilskih tradicij – ter stopnji organiziranosti. To heterogenost še povečuje fluidnost – prehajanje znanj med terapevti ter tudi med njimi in zdravljenici. Poleg tega pa je za komplementarne medicine značilno nenehno spreminjanje in dopolnjevanje, zato se celo pod istim imenom pojavljajo različne prakse. Metanje vseh »drugačnih« teorij in praks v isti koš izničuje vrednost tistih, ki bi upravičeno predstavljale alternativni medicinski sistem ali se vključile v uradno medicino (del katere ponekod že so). Heterogenost alternativnih in komplementarnih medicin je njihova prepreka na poti do legitimnosti in daje prednost biomedicini pri favoriziranju in legitimiranju lastnega medicinskega sistema ter ohranjanju deviantnosti in marginalnosti vseh »drugih« sistemov.

Pri obravnavanju komplementarnih medicin in njihovi primerjavi z biomedicino gre zmeraj za posploševanje. Vseeno pa lahko najdemo nekatere skupne značilnosti (večine) komplementarnih terapij: so *alternativne* (drugačne od uradnih medicin), *komplementarne* (usmerjene h koeksistenci in/ali sodelovanju z uradno medicino), *holistične* (dojemanje in zdravljenje človeka kot celote oziroma sinteze fizične, psihične, duhovne in družbene celote), *naravne* ali *mehke* (zavračanje kemično sintetiziranih zdravil in kirurških posegov) in *neortodoksne* (marginalna vloga in neinstitucionaliziranost), dejavnosti se ne izvajajo v okviru javnozdravstvenega sistema in niso vključene v sistem zdravstvenega zavarovanja.

Učinkovitost zdravilnih metod in moč verjetja

Nekateri nasprotniki komplementarnih medicin razlikujejo med »dejansko« in »lažno« učinkovitostjo zdravilnih metod, pri čemer se pojavi vprašanje, ali je takšno ločevanje sploh smiselno, če vsi medicinski sistemi vsebujejo oba vidika, metode pa delujejo. Kreft je v svojem prispevku z naslovom *Komplementarne in alternativne medicine: prevara ali prispevek k javnemu zdravstvu* (na simpoziju *Medicinska antropologija in biomedicina v sodelovanju?*) kot pglavitno prednost komplementarnih terapij izpostavil večji učinek *placeba* (ozdravitev ali izboljšanje počutja zaradi prepričanja o zdravilnosti terapije/zdravila, tudi če ni zdravilnih učinkovin). Placebo se pojavlja pri vseh vrstah zdravljenja, tudi v biomedicini. Vendar pa placebo ne pride kar tako! Izvira namreč iz verovanja, zaupanja v določen medicinski sistem. Pa poglejmo, zakaj je stopnja verovanja in zaupanja uporabnikov v komplementarnih medicinah višja kot v biomedicini. Verodostojnost biomedicine izvira iz dolge evropske znanstvene tradicije in počiva na lovorikah, pridobljenih v 20. stoletju, ko ji je uspelo izkoreniniti nekatere nevarne bolezni (npr. črne kože) in so se izboljšali splošni zdravstveni standardi. Kot je v radijski oddaji Intelektu povedal kulturni antropolog Rajko Muršič, se je takrat v javnosti pojavilo optimistično prepričanje, da bo bolezni vedno manj. Vendar se do 70. let to ni zgodilo, bolezni je (bilo) vedno več, zato se je zaupanje v zdravstvo zmanjšalo. Zdravnik dr. Tomšič pa je mnenja, da se zaupanje v zdravstveni sistem zmanjšuje zaradi blatenja zdravnikov v medijih. Uporabniki zdravstvenih storitev postajajo vse bolj zahtevni in kritični do zdravnikov in vse bolj zaupajo svoji presoji.

Ljudje se največkrat obrnejo h komplementarnim medicinam takrat, ko so že preizkusili biomedicino, a jih je ta razočarala.

Kaja Finkler je med svojo primerjalno raziskavo medicinskih sistemov v Mehiki ugotovila, da je glavna prednost komplementarnih terapevtov, ki se tiče verovanja in zaupanja, njihova gotovost. Spiritualisti (pa tudi drugi komplementarni terapevti) so zelo gotovi oziroma prepričani glede svojega početja in dajejo vtis vsevednosti, kar legitimira njihovo vlogo zdravilca. Zdravniki pa niso popolnoma gotovi glede ustreznosti svojih diagnoz in načinov zdravljenja, saj jih lahko med zdravljenjem večkrat spremenijo. Po drugi strani pa ima veliko uporabnikov v (določeno) komplementarno medicino enako zaupanje oziroma vero kot v religijo. Nekatere komplementarne medicine se s svojimi koncepti dejansko gibljejo v sferi nadnaravnega ali pa celo postanejo del religioznega gibanja, kot na primer spiritualizem v Mehiki. Ko je (v srednjem veku) imela religija v Evropi monopol nad vsemi družbenimi aktivnostmi, je bila tudi (bio)medicina v sferah nadnaravnega. Ko pa se je znanost osvobodila okov religije in postala »racionalna« in »tuzemska«, je zavoljo tega argumenta kredibilnosti in legitimnosti izgubila moč odgovarjanja na določena vprašanja in hrepenenja ter zadovoljevanja nekaterih potreb uporabnikov, čemur pa so lahko kos komplementarne medicine. V zvezi s tem nekateri govorijo o uporabi »zdravilne laži«, kar je Kreft predstavil kot prednost komplementarnih terapevtov. Povedal je, da je zdravnik po zakonu ne smejo uporabiti, drugi pa jo lahko s pridom izkoriščajo, še bolj prepričljivi pa naj bi bili, ker svojim besedam verjamejo. Ta izjava očitno odseva biomedicinski zorni kot in je problematična. Tudi zdravniki se motijo glede svojih diagnoz in izbire zdravljenja, čeprav jim v času odločitve verjamejo. Ali je lahko laž nekaj, kar verjame tudi tisti (zdravnik ali komplementarni terapevt), ki jo izreče? Tako zdravniki kot komplementarni terapevti delujejo načeloma v dobrobit uporabnika njihovih storitev.

Odnos med zdravnikom oziroma komplementarnim terapevtom in osebo, ki išče zdravstveno pomoč

Od verovanja v medicinski sistem je odvisno tudi upoštevanje navodil in nasvetov, ki jih zdravnik/terapevt daje zdravljencu. Pri tem je v primeru obeh medicinskih sistemov pomembna tudi osebnost zdravitelja. Bistven pa je tudi njegov odnos z bolnikom. Obstaja prepričanje, da je v primerjavi z biomedicino pri komplementarnih medicinah interakcija med bolnikom in zdravilcem učinkovitejša. Komplementarni terapevt naj bi si vzel več časa za pogovor in stranko spraševal tudi o drugih dejstvih, povezanih z njegovo težavo, ne le o težavi sami. To naj

bi dalo osebi občutek, da je terapevt zanjo zainteresiran, zato naj bi se raje držala njegovih nasvetov. Vendar pa je sočuten in pozoren odnos komplementarnega terapevta do bolnika, ki je pogosto postavljen za zgled zdravnikom, stereotipna podoba. Tako zdravniki kot komplementarni terapevti se zelo različno posvečajo svojim pacientom oziroma strankam, kar je v primeru komplementarnih terapevtov med drugim posledica heterogenosti njihovih pristopov, teorij in praks. K upoštevanju oseb, ki zdravijo (tako zdravnikov kot komplementarnih terapevtov),

in pomen začutene boleznii, ki vključuje razumevanje boleznii in odzive nanjo posameznika in njegovega ožjega družbenega okolja. Pri komplementarnih medicinah ta konflikt ni izpostavljen tako pogosto. Morda je razlog (in tokrat v prid) za to ravno njihova heterogenost in eklektičnost, zaradi katerih lahko vsak iskalec medicinske pomoči najde nekaj, kar mu ustreza in s čimer se lahko identificira. Kot velika prednost komplementarnih medicin je pogosto izpostavljeno aktivno vključevanje bolnika v proces zdravljenja. Zdravljenec mora pogosto

Komplementarne medicine se med seboj zelo razlikujejo po ciljih, teoriji in tehnikah – ponavadi gre za eklektično prepletanje fragmentarno prevzetih elementov iz različnih religiozних, filozofskih, znanstvenih in medicinskih/zdravilskih tradicij – ter stopnji organiziranosti.

veliko pripomore njihova moralistična funkcija, ki deluje ne glede na odnos med zdraviteljem in iskalcem pomoči. Medicina je bila zmeraj simbolni sistem, ki izraža vrednote, verovanja in moralo širše družbe. Biomedicina je v mnogih sekulariziranih zahodnih družbah zamenjala religijo kot sistem morale: »ne-zdravo življenje« je »greh«, pogoste pa so tudi medicinske metafore (npr. »bolna družba«, »epidemija kriminala« itd.).

Biomedicini pogosto očitajo, da drži znanje zase in pušča pacienta nevednega in podrejenega v odnosu do zdravnika. Po besedah dr. Tomšiča zaradi pomanjkanja zdravnikov in finančnih sredstev zdravniki nimajo časa za daljše pogovore, posledica pa je stiska tako zdravnikov kot bolnikov. To lahko pri bolniku sproži odpor in nezaupanje do zdravlja, kar zmanjšuje njegovo učinkovitost, saj lahko pride do učinka *nocebo*, kot je povedal Kreft. Po Muršičevem mnenju pa lahko ima negativen učinek na zdravljenje tudi bolnišnica, ki je za bolnika popolnoma tuje in kulturno drugačno okolje in ga s tem postavlja v stresno situacijo.

Kaja Finkler je kot mnogi drugi ugotovila, da odnos med zdravnikom in pacientom v biomedicini zaznamuje konflikt, saj zdravnik zastopa biomedicinsko znanje, bolnik pa ima drugačno znanje in prepričanja, kulturno razumevanje telesa in boleznii oziroma zdravja ter izkušnjo bolečine. Pojavi se razlika med dvema *razlagalnima modeloma* boleznii, kot pravi Arthur Kleinman: *disease* kot »okvara v delovanju bioloških in/ali psiholoških procesov«, kamor se ponavadi nagiba zdravnikova interpretacija boleznii, in *illness* kot »psihosocialna izkušnja

sam opravljati določene aktivnosti (npr. nabiranje zelišč, kopele in masaže, rituali ...). Včasih ima tudi vlogo pri izbiri tehnik zdravljenja, medtem ko biomedicina ponavadi ne dopušča izbire. Aktivna vloga zdravljenca prenaša del odgovornosti za rezultate zdravljenja nanj, včasih pa so soodgovorne tudi nadnaravne sile.

V nasprotju s tem pa v biomedicini leži vsa odgovornost na zdravniku, ki je kriv za kakršnekoli nepredvidene efekte zdravljenja. Vendar niti tukaj razlike med biomedicino in komplementarnimi medicinami niso tako črno-bele. Ravno v kontekstu današnje medikalizacije, kjer medicina prevzame moralistično funkcijo, tudi biomedicina polaga na posameznika vse večjo odgovornost za lastno zdravje in telo. To na videz daje posamezniku večjo moč in možnost samorefleksije, v resnici pa ga z moralističnimi koncepti »zdravega načina življenja« in »obremenjenosti z zdravjem« disciplinira in zasušnjuje. Tako biomedicina kot komplementarne medicine dajejo ljudem navodila za »zdravo življenje«, kar pogosto pomeni tudi »pravilno« oziroma »dobro« življenje. S »purističnim nadziranjem vseh vidikov vsakdana« so tudi komplementarne medicine prispevale k (ponovni) medikalizaciji življenja, kot ugotavlja Uršula Lipovec Čebren.

Na zaupanje uporabnika tistemu, ki mu nudi zdravstveno pomoč, vpliva tudi status, ki ga ima slednji. Muršič je mnenja, da ljudje precej zaupamo zdravnikom (konec koncev je večina uporabnikov storitev komplementarnih terapevtov najprej obiskala zdravnika), Tomšič pa je temu nasprotoval s trditvijo,

Metanje vseh »drugačnih« teorij in praks v isti koš izničuje vrednost tistih, ki bi upravičeno predstavljale alternativen medicinski sistem

da ugled zdravnikov drastično pada. Finklerjeva je kot razlog za nezaupanje v zdravnike postavila splošno prepričanje, da je v človeški naravi egoizem, zdravnik pa je kljub avtoriteti le človek. Drugače pa je pri tistih komplementarnih terapevtech, ki delujejo v povezavi z nadnaravnimi silami, saj naj bi slednje delovale le v bolnikovo dobro.

Nevarnosti komplementarnih medicin

Posvetimo se še nekaterim negativnim vidikom komplementarnih medicin, ki jih izpostavljajo njihovi nasprotniki. Na prvem mestu so različne poškodbe: lahko so fizične (na primer zaradi neusposobljenega kiropraktika), prihaja pa tudi do zastripitev z napačno pripravljenimi izvlečki. Vendar pa tudi v biomedicini prihaja do stranskih učinkov, nesreč, zmot in zapletov, morda še pogosteje kot v »drugih« medicinah. Verjetno obstajajo bolezni in okvare, ki se jih s komplementarnimi medicinami ne da pozdraviti, vendar pa so te medicine premalo raziskane, da bi lahko o tem z gotovostjo sodili.

V nevarnost se lahko spravimo tudi, če (pravočasno) ne obiščemo zdravnika, ker se tolažimo, da smo storili dovolj z obiskom terapevta. Pogosti so primeri, ko terapevt sam odsvetuje pregled pri zdravniku. Tukaj gre za odgovornost posameznika, ki išče zdravstveno pomoč, saj komplementarni terapevti nudijo le alternativno zdravljenje. Res pa je, da sta njihov odnos do biomedicine in želja po sodelovanju različna.

Dodamo lahko še trditev, da mnogi zdravniki niso primerno šolani – večina nima medicinske izobrazbe, torej je njihovo poznavanje anatomije, psihologije, patologije itd. omejeno. To ne velja v celoti, saj so v zahodnem svetu nekatere oblike komplementarnih medicin institucionalizirane znotraj izobraževalnih programov in so tako vključene v številne uradno priznane študijske programe medicinskih fakultet. Poleg tega morajo v Sloveniji po zakonu komplementarni terapevti kot »zdravniki« imeti zdravstveno izobrazbo, kot določa 6. člen ZZdrav. Ne veva pa, v kolikšni meri je ta zakon upoštevan in izvajan. Strinjava se s trditvijo Lázárja in Johannessena, ki pravita, da se mora biomedicina seznaniti s komplementarnimi/alternativnimi oblikami medicine, to pa se lahko zgodi z integracijo le-teh v medicinski kurikulum. Meniva, da gre za bogatenje skupne človeške zakladnice znanja, zato je nesmiselno trmasto

zavračati novosti in vplive od »drugih«.

Splošen očitek komplementarnim medicinam je neznanstvenost, kar pomeni nepreverljivost in neracionalnost. To temelji na starih in v zahodni Evropi globoko zakoreninjenih distinkcijah: razumsko – čustveno, znanost – praznoverje, pravo – lažno, resnično – prevara itd. Kar se tiče znanstvenosti in dokazljivosti biomedicine, je vsaj slednja vprašljiva, saj se dokazljivost učinkov biomedicine opira na metode in teorije, ki jih je postavila sama, zato gre tukaj za konstruirano realnost. Tudi če pogledamo zgodovino (bio)medicine, vidimo, da je veliko zdravljenj izviralo iz laičnih observacij. Zavedati se moramo, da zahodna znanstvena epistemologija ni nujno bolj »resnična« reprezentacija realnosti od drugih epistemologij.

*

V postmodernej družbi ni več enotnega konvencionalnega dojetja telesa in bolezni oziroma zdravja. Meniva, da bi sodelovanje med različnimi medicinskimi sistemi pomenilo prispevek k javnemu zdravstvu in da je za razvoj ter napredek potreben dialog med biomedicino in komplementarnimi medicinami. Ponekod že uvajajo večji pluralizem. Kot je zapisala Uršula Lipovec Čebren, je ovira pri takšnem premiku evolucionistična oziroma empiristična logika, ki enači biomedicino z racionalnostjo, znanstvenostjo in razvitostjo, komplementarne medicine pa z vsem nasprotnim. Hkrati pa ta paradigma ne predvideva koeksistence različnih »razvojnih faz« v kontekstu iste kulture, zato naj bi sodobna zahodna znanost v smislu napredka nadomestila neznanstvene teorije in prakse. Prepreka pri legitimaciji in institucionalizaciji komplementarnih medicin je njihova nepreverljivost z obstoječimi znanstvenimi metodami. Dokler bodo komplementarne medicine vrednotene in raziskovane s strani uradne medicine in njene kartezijanske paradigme, bodo ostale marginalizirane.

Medicina se v prihodnosti ne bo smela zanašati le na raziskave genetike in molekularne biologije, ampak bo morala napredovati tudi v nasprotno smer, kjer je telo razumljeno kot globoko povezano z družbenimi, kulturnimi in psihološkimi komponentami. Treba je preseči konflikte med različnimi medicinskimi realnostmi in jih razumeti v smislu dopolnjevanja, ne pa nasprotovanja. ●

Aplikacija psihoanalize na sistem zdravstvenega varstva

Alan Kelher

Čeprav si je ministrstvo za zdravje nove, predčasno izvoljene vlade zadalo dve novi prioriteti v tekočem mandatu, to sta uvajanje *telemedicine* in povečana zdravstvena promocija, je treba opozoriti, da ni realizirana niti še tista stara, odstavljena vlade, tj. *specializacija regionalnih bolnišnic*. Rad bi se ustavil pri slednji, ki je v resnici bolj brezčasna, kot se zdi na prvi pogled – to je neoliberalni pogled, ki želi le klestiti zdravstvene stroške.

Najprej je treba omiliti tako ozko razmišljanje. Specializacija bolnišnic namreč ni nova ideja, ki bi v kapitalističnem duhu poskušala racionalizirati zdravstveni proračun. Že Tenon (v Foucaultovem *Rojstvu klinike*) v 18. stoletju predlaga načelo »formacij« in načelo »razdelitve«, tj. nekakšno specializacijo bolnišnic in pa (proto)triazno znotraj posameznih bolnišnic. Ideja, na kateri je slonela ideja specializacij, je namreč izviral iz takrat prevladujočega mnenja, da bi takšne bolnišnice omogočile osamitev bolezni v njeni »naravni resničnosti«, da bi se zato naravno razvijala in omogočila neokrnjen pogled na samo bistvo svoje narave. Pred tem so namreč verjeli, da se bolezen lahko naravno razvija le doma, ne pa v bolnišnici, kjer umetno okolje onemogoča njen naraven razvoj, hkrati pa lahko sliko zamegli tudi »mešanje« z drugimi boleznimi. Zato je po novem takšna specializacija bolnišnic omogočila izključitev motečih dejavnikov, tj. bolezni drugih vrst in redov, pri preučevanju in razvijanju bolezni do njene polnosti, to je tiste celote, ki omogoča celostno in pravilno (nezmotljivo) identifikacijo ter posledično ustrezno in pravilno zdravljenje.

Načelo formacij in načelo razdelitve sta sčasoma oblikovala zdravstveni sistem, kakršnega poznamo danes. Tako je po zaslugi zgodovinskih in ekonomskih dejavnikov po *Zakonu o zdravstveni dejavnosti* sistem zdravstvene oskrbe razdeljen na primarno, sekundarno in terciarno raven. Zdravstvena dejavnost na primarni ravni obsega osnovno zdravstveno dejavnost in lekarniško dejavnost, na sekundarni ravni specialistično ambulantno in bolnišnično dejavnost, na terciarni ravni pa opravljanje dejavnosti klinik in inštitutov ter drugih pooblaščenih zdravstvenih zavodov. A zdi se, da ima tovrstna razdelitev za- govor tudi v psihoanalizi.

Medikalizacija kot neobhodni proces ozaveščanja družbene deviantnosti

Prede se spustimo v prehode med samimi ravnmi zdravstvenega sistema, je treba doreči nekaj stvari o samem zdravstvenem sistemu, o zgodovinskem vstopu vanj oziroma o njegovem nastanku z vidika politike moči. Govorim o medikalizaciji; o tem, da naj bi medicina v nekaterih elementih prevzela oziroma zamenjala vlogo religije oziroma da naj bi strahospoštovanje do duhovnika zamenjalo strahospoštovanje do zdravnika. Čeprav do obeh gojimo moralno in etično spoštovanje (v diahroni liniji), hkrati do obeh vzpostavljamo odpor transferja, saj se bojimo, da bosta iz nas izvlekla tisto patološko, kar nas v samem bistvu definira in pomaga v sistemu diferenc ločevati od preostalih subjektov tega sveta. Če se res vsi ljudje rodimo enako dobri (Mengzi), potem nam šele tisto patološko v nas omogoča vzpostavitev oziroma gradnjo partikularne identitete znotraj istega družbeno-kulturnega prostora. Tako se zdi, da je s tem, ko je medicina politizirala pojem normalnega in patološkega, le ozaveštila in institucionalizirala tisto, kar smo nezavedno vedeli že od nekdaj; deviantnost, ki izhaja iz takšne na novo usta(nov)ljene norme, pa pomeni normiranje odstopanja od kolektivnega »pravilnega«, ki nas je preko religioznega instrumentarija razjedalo stoletja – zaradi svoje nelociranosti in nedeterminiranosti (tudi po zaslugi duhovnikove arbitranosti) še toliko bolj. Političnost oziroma medikalizacija te deviantnosti zatorej ne predstavlja (le) bolj oprijemljivega ukrepa k ozaveščanju lastnih patoloških odklonov in k njihovem razreševanju, temveč pomeni predvsem osvoboditev izpod ambivalentnosti duhovne sfere moralnih odklonov.

Jasno, taka deviantnost je vedno kulturno konstruirana, a ravno zato, ker je ni mogoče izločiti iz kulturnega polja, v katerem se vzpostavi in znotraj katerega jo je mogoče misliti, jo je treba družbeno ozaveštili, da bi se jo nato sploh lahko uspešno

dekonstruiralo. Vzpostavitev medicinskega normaliziranja in gonje proti medicinskemu normaliziranju posameznikov tako predstavljajo pričakovan, potreben in nujen korak v razvoju osvoboditve posameznikovih moralnih patologij, ki jih je zgodovina tako ekološko neosveščeno odlagala v posameznika. To ne pomeni, da je zdravnik nadomestil duhovnika le v moralnem smislu. Češ, duhovnik je nekoč igral vlogo »ekorcista«, da bi iz posameznika izvlekel patološko in ga razrešil »hudiča«, ki ga je obsedel, zdravnik pa je v tem pogledu njegov institucionalni naslednik, ki v ničemer ni spremenil takšnega stava proti pacientu, le oblekel ga je (skozi družbeni proces medikalizacije) v drugačno formo. Pomeni namreč tudi, da zdravnik (vsaj od 2. svetovne vojne dalje) bolnika delno razbremenuje tako moralne, včasih pa tudi pravne odgovornosti (*sick role* po Parsons).

Transfornost kot katalizator subjektivnega občutka krivde

Bolj zanimiva za psihoanalizo pa je nadaljnja razvejanost sistema zdravstvenega varstva po liniji primarnega, sekundarnega in terciarnega polja. Ta najde utemeljenost v psihoanalitični teoriji transferja. Kot pravi Freud v svojih *Spisih o psihoanalitični tehniki*, se v vsakem od nas po eni strani na podlagi prirojene zasnove in po drugi strani na podlagi tega, kar je na nas

vplivalo v otroštvu, izoblikuje določen, nam lasten način, kako zadovoljujemo ljubezensko življenje (se pravi, kakšne pogoje postavljamo za ljubezen, katere gone pri tem zadovoljujemo in kakšne cilje si sploh zastavljamo). Vse to se združi v kliše, ki ga v življenju ponavljamo, čeprav se ta kliše lahko spreminja. Pri tem je treba vedeti, da se samo del vzgibov, ki določajo ljubezensko življenje, v polni meri psihično razvije; in ta delež je usmerjen k *realnosti*, je na razpolago *zavesti* osebe in je del nje. Razvoj preostalih libidinalnih vzgibov pa je v razvoju okrnjen, odtegnjen zavestnemu delu, osebnosti in realnosti. Ti vzgibi so se lahko razmahnili samo v *domišljiji* ali pa so v celoti ostali v *nezavednem*. In kdor potrebe po ljubezenskem življenju ne more zadovoljiti brez tega preostanka, se bo čutil primoranega, da se s svojimi libidinalnimi predstavami in pričakovanji obrne na nove osebe, ki jih bo srečal.

Od tod je tudi razumljivo, da se lahko razpoložljiva libidinalna investicija delno nezadovoljenega človeka s pričakovanji obrne tudi na zdravnika. Ta investicija bo potekala v skladu s svojimi vzorci, in sicer tako, da se bo navezala na enega od klišejev te osebe oziroma bo zdravnika vključila v enega od psihičnih *nizov*, ki jih je bolnik dotlej izoblikoval. Če vzamemo v obzir, da zdravnik v prvi vrsti predstavlja nekoga, ki nam pomaga brezpogojno v Hipokratovem smislu in predstavlja plodno podlago oziroma poligon za izliv naših najglobljih travm, potem je toliko bolj razumljivo, da je zdravnik dobesedno magnet za naše v domišljiji ujete libidinalne vzgibe. Očetovska figura je potemtakem na mestu. Freud namreč nadaljuje, da je vsakokratni in nepogrešljivi predpogoj vsake psihonevrotične bolezni proces, ki ga je Jung označil kot *introverzijo libida*, kar pomeni, da se delež libida, ki ga je mogoče ozavestiti in ki je obrnjen k realnosti, zmanjša, delež nezavednega libida, ki se je odvrnil od realnosti (čeprav ta še lahko oskrbuje osebne fantazije, a pripada nezavednemu), pa se toliko bolj poveča. Libido se tako povsem ali deloma *vrne v regresijo* in ponovno oživi infantilne podobe. V okviru psihoanalize mu tja sledi tudi zdravljenje, ki poišče libido, da bi ga ponovno naredilo dostopnega zavesti in ga nenazadnje postavilo v službo realnosti. In kjer analitično zdravljenje naleti na libido, ki se je umaknil v svoja skrivališča, mora izbruhniti *boj*; tako se bodo vse sile, ki so povzročile regresijo libida, kot *odpori* dvignile proti temu vdoru, da bi ohranile stanje.

Zdi se, da iz podobnega razloga marsikateri pacient na ravni primarne zdravstvene oskrbe ne dopusti splošnemu zdravniku, da ga ta v celoti ozdravi. Po eni strani mu to onemogoča

Če vzamemo v obzir, da zdravnik v prvi vrsti predstavlja nekoga, ki nam pomaga brezpogojno v Hipokratovem smislu in predstavlja plodno podlago oziroma poligon za izliv naših najglobljih travm, potem je toliko bolj razumljivo, da je zdravnik dobesedno magnet za naše v domišljiji ujete libidinalne vzgibe.

vzpostavljen (negativni) transfer, po drugi strani pa se zaveda, da problem je mogoče »rešiti«, samo dovolj globoko se je treba spustiti. V samem psihoanalitičnem zdravljenju se ta boj dogaja le na eni ravnini zdravstvene oskrbe – in s tem tudi transferni boj s terapevtom. V trenutku, ko smo zaradi racionalizacije zdravstvene ekonomike uvedli tri ravni zdravljenja, pa smo s tem razplastili tudi boj s transferjem. Na nek način to olajša bolniku tudi sam boj z lastnimi nezavednimi silami, saj načeloma želi, da se pozdravi, a hkrati to sam sebi preperečuje. Transferni boj na eni ravnini je bolj težaven in utrujajoč – vse se dogaja znotraj enega »bojnega polja«. Terapevt oziroma zdravnik bolnika iz seanse v seanso bolj boleče razgalja. Razvejanost tripartitnega zdravstvenega sistema pa omogoča, da se ta boj razdeli na več etap, med katerimi pacient lahko zaduha, še bolj pomembno pa je, da določene skrivnosti specialistu na naslednji ravni zakrije. Na ta način se negativni vidik transferja, torej tisti, ki se upira vrtanju v globine naših problemov, rahlo omili, medtem ko se pozitivni vidik transferja, tisti, ki ustvarja vez zaupanja med obema stranema v procesu zdravljenja, ojača, saj na zavedni ravni vemo, da je specialist še bolj usposobljen za reševanje naših težav kot splošni zdravnik, in zato še ojačamo očetovsko figuro zaupanja.

Pri tem ima nezanemarljivo vlogo tudi spodbuda medicinskega (znanstvenega) diskurza. Freud namreč dodaja, da je na libido, ki je na razpolago osebnosti, vselej delovala tudi *privlačnost nezavednih kompleksov*, v regresijo pa je zapadel zato, ker je privlačnost realnosti popustila. Da bi ga osvobodili, je treba premagati to privlačnost nezavednega, torej odpraviti potlačitve nezavednih gonov in njihove produkcije, ki so se dotlely konstituirale v posamezniku. Tako je verjetno, da medicinski diskurz, ki je v procesu medikalizacije družbenega življenja po 2. svetovni vojni zavzel pomemben del družbene vednosti in javnega mnjenja, pomembno vpliva tudi na samo »mehčanje« negativnega transferja oziroma regresivnih libidinalnih investicij. Če namreč znanstvena medicina predstavlja privlačno in zaupanja vredno polje soosmišljanja sveta, potem je verjetno tudi, da se privlačnost te vrste »realnosti« v specializiranem medicinskem okolju sekundarne in terciarne ravni ojača, s čimer

se zmanjša privlačnost domišljije, ki predstavlja beg pred realnostjo. Kar pomeni, da omili oziroma zrahlja regresijo libida, ki sedaj lahko priplava na dan v večji polnosti in se tako razgali terapevtovemu (zdravnikovemu) očesu. To vodi v podmeno, da je z nastankom tripartitnega zdravstvenega sistema medicina celo omogočila pacientom beg pred ozdravitvijo na primarni ravni (od tod poplava hipohondrov, ki se venomer vračajo v ambulante splošnih zdravnikov in/ali pa zahtevajo napotitve k specialistom), saj jih fantom očeta – zdravnika privlači, hkrati pa vedo, da lahko, kadar koli slednji preveč dregne v temne kotičke regresivnega libida, pobegnejo ali domov ali pa na naslednji, sekundarni nivo zdravstvene oskrbe (čeprav je tudi v tem primeru težko določiti, katera od dveh vrst transferja je pravzaprav prevladala in jih napotila tja). Napotnica je tako lahko neizogibna tudi takrat, ko negativni transfer na primarni ravni zablokira do konca. Sekundarni nivo zdravstvenega sistema tako ne le omogoča delne premostitve negativnega transferja (na časovni ravni), temveč celo ojačanje pozitivnega transferja (na prostorski ravni), saj ga ojača ravno okolje specialističnih ambulant oziroma polje specifičnega medicinskega *habitusa*. To pomeni, da okolje dela za zdravnika, zato bi moral imeti ta razmeroma olajšano nadaljnje delo.

Tako se zdi, da nekateri bolniki namenoma želijo pobegniti na sekundarni nivo zdravstvene oskrbe. Pozitivni transfer jim omogoča vzpostavitev tehnicističnega odnosa z modernim medicinskim poljem, ki obljublja ozdravitev, ki jo bolnik išče. Negativni transfer pa deluje v dveh smereh. Po eni strani želi bolnik pobegniti pred splošnim zdravnikom zaradi že omenjene premostitve, ki bolniku hkrati omogoča, da ga splošni zdravnik ne more (predolgo) »ocenjevati« in preko »telesnih« problemov prodirati v globino njegove psihe, kjer se razkrivajo še ostale težave, ki jih bolnik ne želi videti in so nemara lahko celo razlog za telesne težave (če upoštevamo podatek, da je več kot 60 % boleznih psihosomatskega izvora). Po drugi strani pa tak beg na naslednjo raven omogoča specializacijo oziroma osredotočenost na specifičen telesni problem, ki se ga večinoma obravnava izolirano od ostalega »dogajanja« v bolniku in brez poseganja v njegovo ranljivo individualnost. Zdi se, da četudi

bi bolnik na sekundarni ravni doživel vrtnanje po lastni psihi, bi to ostalo le na površinski, tehnicistični in instrumentalni ravni, saj specialist ne pozna dobro bolnikove anamneze. Četudi bi jo, bi bilo branje takšne zgodovine ne glede na to, kako pronicljivo bi bilo, še vedno bolj ali manj strokovne narave oziroma bi ga bolnik vsaj tako dojemal. Obrambni mehanizem namreč bolniku omogoča, da specialista tudi sam tretira na bolj strokovni ravni (vzpostavi neke vrste »strokovni« dialog), in je zato preko njega, če se poistoveti z njegovimi izjavami, tudi sebe zmožen obravnavati tako tehnicistično in distancirano. Odnos s splošnim zdravnikom je namreč vedno precej bolj osebni, prijateljski in presega golo bazo črk in spisov, ki nabirajo prah v pacientovi kartoteki. Še posebej če govorimo o družinskem zdravniku – termin je dovolj zgovoren sam zase in napeljuje že skorajda na (daljnega) družinskega člana oziroma njegov podaljšek, brez katerega v nekaterih družinah ne gre. Splošni zdravnik je ponekod tako rekoč sinonim za družinskega zdravnika, še posebno v manjših krajih, kjer je izbira strokovnega kadra toliko manjša in verjetnost, da bodo vsi člani družine pod drobnogledom istega zdravnika, toliko večja. V očeh osebnega zdravnika zatorej črke oživijo in posledično je bolj živ tudi sam odnos. Odnos, kjer dialektika obeh vrst transferjev bije najhujši boj na poti do resnice, kjer se nikoli ne ve, kdo bo iz njega izšel kot zmagovalec.

Freud namreč pravi, da ko se približujemo nekemu patogene- mu kompleksu, se v zavest vedno znova najprej prebije tisti delež kompleksa, ki je zmožen transferja, in se brani z največjo trdovratnostjo. In dlje časa, ko traja neko analitično zdravljenje, in bolj jasno, ko je bolnik spoznal, da sama popačenja patogenega materiala niso varna pred odkritjem, dosledneje uporablja tisto vrsto popačenja, ki mu očitno prinaša največje prednosti, to je *popačenje skozi transfer*. Transfer se nam tako sprva vedno kaže le kot najmočnejše orožje odpora; sklepamo lahko, da sta *intenzivnost in vztrajnost transferja učinek in odraz odpora*. Tako lahko tudi sklepamo, da napotitev k specialistu ne

pomeni nujno neznanja splošnega zdravnika (oziroma vsaj ne bi smelo biti tako), temveč uspešno lociranje patogenega materiala, ki se poskuša skriti pred razkrinkanjem in ki »grozi« k opustitvi zdravljenja, v kolikor splošni zdravnik tega materiala ne bo obravnaval v rokavicah in ga zato morda raje predal v oskrbo specialistu, da si v vmesnem času (in kasneje) bolnik opomore in počasi sam ozavesti bolečino, ki jo nosi v sebi, in se sprijazni z njo, .

Iskanje fantomskih staršev

Sprehod skozi labirint zdravstvenega sistema med drugim omogoča tudi afirmacijo bolnikovih lastnih želja, ki težijo h korekciji očetovske figure. Že izdana napotnica na primarni ravni daje bolniku ugoden pozitiven učinek, saj ve, da je na pravi poti – k iskanju »pravega Očeta«. Tistega očeta, ki gradi njegovo *avtoriteto* tako, da mu daje vedno prav; na primarni ravni preko potrditve njegovega suma in nadaljnje napotitve na sekundarno raven, na tej pa preko dokončne potrditve njegovega »ratia«, ki se manifestira v definiranju iskane bolezni, ter posledične odobritve ustrezne zdravstvene *nege*, ki jo potrebuje. Če torej izhajamo iz Freudove podmene, da negativni transfer prisili bolnika, da nespremenjen zapusti zavod oziroma zdravljenje, lahko nadgradimo misel, da tripartitni zdravstveni sistem omogoča, da pacient ta transfer preusmeri na sekundarni ali terciarni nivo, kjer pa se zaradi omenjenih razlogov počasi (vsaj delno) izniči oziroma zbledi. Freud namreč dodaja, da ni mogoče tajiti, da psihoanalitiku največje težave povzročata premagovanje transfernih pojavov; ne smemo pa pozabiti, da nam ravno ti omogočijo, da naredimo bolnikove prikrite in pozabljene ljubezenske vzgibe *aktualne* in *manifestne*, s tem pa oprijemljive, locirane in lažje obvladljive za zdravnika. Tripartitni zdravstveni sistem je zato orodje, ki deluje temu seciranju v prid. A glede na prej omenjeno iskanje *nege* kot končnega produkta transfernega boja z »Očetom« se zdi, da takšen bolnik išče le dovoljenje za *materino* ljubezen. ●

TEMA NASLEDNJE ŠTEVILKE REVIJE RAZPOTJA: **PROSTOR**

Svoje prispevke pošljite na elektronski naslov:
urednistvo@razpotja.si do 28. maja 2012.

Slovenski demokratični primankljaj

Demokratični primanjkljaj je postal stalnica razprav o Evropski uniji. Ta naj bi se zrcalil tako v formalnih kot družbenih elementih delovanja EU. Sam sem do konvencionalnih razprav o demokratičnem primanjkljaju v EU več kot skeptičen. K temu me vodijo trije razlogi: zgodba je prenapihnjena; oblikovana glede na državni ideal demokracije, ki je z Evropsko unijo, ki ni država, nezdržljiv; in predvsem zato, ker je vir demokratičnega primanjkljaja, v kolikor v EU ta res obstaja, pravzaprav v državah članicah samih.

Ker se spodobi, da najprej pometemo pred svojim pragom, pogledjmo, kako je s tem v Sloveniji. Že obrabljena fraza je, da je slovenska demokracija še v razvoju. Kako bi tudi ne bila, ko pa pred letom 1991 na Slovenskem nismo nikdar živeli v političnem sistemu, ki bi temeljil na enakopravnosti posameznikov, iz njih izviraajoči pluralni družbi, ki se prevede v politično pluralen, odprt, dialoški prostor, uokvirjen s spoštovanjem temeljnih človekovih pravic. To je namreč demokracija.

Manj obrabljena, a zato precej bolj zaskrbljujoča ugotovitev pa je ta, da je slovenska demokracija, ki je že tako ali tako v povojih, vse bolj podvržena tudi regresiji. Ta se v zadnjem času najbolj odraža na področju političnega procesa stricto sensu, pri delovanju političnih strank, njihovih prvakov in poslancev.

Če smo v prvo demokratično izvoljeno skupščino in kasneje državni zbor že vstopili s kolikor toliko normalnim (v smislu primerljivosti z ustaljenimi zahodnimi demokracijami) naborom političnih strank, ki so v luči reprezentativnega mandata predstavljale široke ideološke spektre v slovenski družbi, pa smo bili pred zadnjimi volitvami priča velikemu koraku nazaj.

Govorim o pojavu t. i. list, ki bodisi nosijo – spet s perspektive zahoda – nenavadna imena ali pa so celo individualizirane, po-

imenovane po svojem liderju. Te liste, ki se iz formalnih razlogov sicer registrirajo kot stranke, nimajo neke jasno identificirane vrednostne osnove in volivce izrazito nagovarjajo glede na kult ali vsaj vsečnost svojega prvaka.

Zadeve so še toliko slabše, ko ta jasno obelodani, da ni politik, da ga parlament, v katerega kandidira, ne zanima, da je lista samo one-off event: podjem za en mandat, namenjen tudi temu da, sledeč željam svoje žene, zaščititi svojo družino. Vse to je namreč v grobem nasprotju z bistvom demokratičnega parlamentarizma, ki temelji na večstrankarskem sistemu.

Tega so, kot vemo, v Sloveniji opsovali s strankokracijo, o razvrednotenju političnega procesa s floskulami in dejanji, opisanimi v prejšnjem odstavku, ki celo pritegnejo relativno večino volivcev, pa niso rekli ničesar. Le redki glasovi opozorijo, da resnične demokracije, utemeljene na splošnem ljudskem predstavnstvu v parlamentu, ni brez stabilnih, močnih političnih strank z dolgotrajno tradicijo. Kam vodi parlamentarizem šibkih strank in močnih demagogov, pa lepo pričajo zgodovinske izkušnje Weimarske republike.

V istem tonu v Sloveniji javni prostor ni sposoben kritične refleksije o tem, da se samoopredeljeni nepolitiki vihtijo z županske funkcije na čelo listnatih strank, od tam

pretendirajo na premiersko mesto in po trdem pristanku v parlamentu tega kot liderji opozicije zapustijo v želji po ponovnem naskoku županske funkcije z obrazložitvijo, parafraziram, da prazne parlamentarne razprave za njih, eksekutivce, pač niso.

V normalnih državah se tako ne dela. Tam imajo izrečene besede določeno vrednost, politične funkcije neko integriteto, parlament pa ugled. Zadnji namreč ni le stavba in 90 poslancev, ki bili namenjeni sami sebi in brezplodnim razpravam v času mandata ter črpanju nadomestil po mandatu, temveč je simbolna personifikacija vsega ljudstva. Vse zgoraj opisano je temu simbolizmu ne le v posmeh, temveč je njegova popolna degradacija.

K temu bi lahko v luči aktualnih in polpreteklih dogodkov v slovenskem političnem procesu stricto sensu nanizali še številne anomalije in patologije, pa to za potrditev teze o slovenskem demokratičnem primanjkljaju, prepričan sem, niti ni potrebno. Tisto, kar je nujno, je zavedati se, da stanje, v katerem smo, ni nekaj normalnega. Vse-skozi je treba slediti idealu, opozarjati na patologije in poskrbeti, da se kot negativni precedensi ne bodo ponavljale v prihodnosti. Svojo demokracijo bomo zgradili le učeč se na napakah.

To bo dolga in težka pot, a edina, ki nam preostane. ●

Komentar: Matej Avbelj

Katalonsko gibanje za neodvisnost:

nedavni razvoj in možnosti za pridobitev lastne države

Za trenutno stanje stvari v Kataloniji je značilna visoka družbena podpora prizadevanju za neodvisno državo. Toda ta težnja, ki je prisotna pri večini prebivalstva, ostaja brez večjega odmeva v političnem razredu in se ne odraža v institucionalnih dejanjih, ki bi omogočila začetek osamosvojitvenega procesa.

Foto: Jordi Joan Fàbrega

Hèctor López Bofill, Barcelona

Katalonsko gibanje za neodvisnost danes

Če je v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja prizadevanje za neodvisnost igralo obrobno vlogo znotraj javnega diskurza, pa je v prvem desetletju 21. stoletja ideja, da bi Katalonci lahko dobili lastno državo, postala nekaj običajnega. Vprašanje katalonske suverenosti je v tem trenutku eno od osrednjih vprašanj, s katerim se ukvarjajo sredstva javnega obveščanja v Kataloniji, odraža pa se tudi v številnih civilnodružbenih iniciativah. Poleg tega številne ankete, ki so bile opravljene v zadnjih letih, nedvoumno kažejo, da bi večina katalonskih volivcev na

morebitnem referendumu o odcepitvi glasovala za lastno državo.¹ Tudi nekateri vplivni politiki, na primer nekdanji dolgoletni predsednik katalonske avtonomne vlade Jordi Pujol, so priznali, da je neodvisnost edina alternativa »obrobnosti«, v katero bo potisnjen katalonski narod, če bo ostal pod okriljem španske države.

Razlogi, ki so pripeljali do izrazitega porasta družbene podpore osamosvojitvi, so v veliki meri povezani s poslabšanjem odnosov med Katalonijo in špansko državo, ki smo mu priča v zadnjih letih. K temu je pripomoglo tudi razširjeno mnenje, da Španija ekonomsko diskriminira Katalonijo (po izračunih naj bi Katalonija nasproti španski državi trpela fiskalni deficit,

¹ Decembra 2009 je Katalonska odprta univerza (Universitat Oberta de Catalunya) objavila anketo, po kateri bi na morebitnem referendumu 50,3 % anketirancev glasovalo za neodvisnost Katalonije, 17,8 % bi jih glasovalo proti, 24,6 % bi se glasovanja vzdržalo, 7,2 % pa jih je bilo bodisi neodločenih bodisi niso hoteli odgovoriti na vprašanje. Večinsko podporo neodvisnosti so potrdile tudi kasnejše ankete: dnevnik El Periódico je julija 2010 objavil anketo, po kateri naj bi 48 % volivcev glasovalo za samostojnost, 35,5 % pa proti. Istega meseca je anketa dnevnika La Vanguardia prišla do podobnega rezultata: 47 % volivcev bi glasovalo za in 36 % proti neodvisnosti. Spomladi 2011 je katalonski parlament naročil Centru za raziskovanje javnega mnenja (Centre d'Estudis d'Opinió), neodvisnemu inštitutu za sociološke raziskave, ki deluje v okviru katalonskih avtonomnih oblasti (Generalitat de Catalunya), naj v svoje ankete vključi tudi vprašanje o glasovanju na morebitnem referendumu za neodvisnost; junija 2011 je bila opravljena prva takšna anketa, po kateri naj bi 42,9 % državljanov glasovalo za neodvisnost, 28,2 % proti, 23,3 % pa bi se glasovanja vzdržalo.

Za bodočnost katalonskega gibanja za neodvisnost je ključno vprašanje, ali bo vladajoča koalicija CiU opustila svojo trenutno dvoumnost in se odločila za začetek procesa osamosvajanja od Španije ali pa bo še naprej vztrajala pri avtonomističnemu *statusu quo*.

ki dosega 10,3 % katalonskega BDP oziroma 20.000 milijonov evrov letno).² Poleg tega so številni Katalonci prepričani, da je okrepitev španskega nacionalizma, do katere je prišlo v zadnjih letih, spodbudila ofenzivo proti katalonski identiteti, ki poteka na več frontah: med drugim se kaže tudi v odločbah španskih oblasti, usmerjenih v marginalizacijo katalonskega jezika na ozemlju, na katerem je tradicionalno prisoten.

Razlogi za porast prizadevanja po osamosvojitvi

Porast prizadevanja po osamosvojitvi lahko razumemo prav v tem kontekstu: kot reakcijo, ki črpa svojo legitimnost iz ugotovitve, da se Španija sama od sebe nikoli ne bo preoblikovala v politično strukturo, ki bi spoštovala nacionalno različnost. Enostranski poskusi katalonskih oblasti, da bi z reformo avtonomnega statuta svoji deželi zagotovile večjo politično moč, boljši sistem financiranja in predvsem večje priznanje njenih nacionalnih posebnosti s strani španske države, so doživeli očiten in popoln neuspeh. To je dokončno pokopalo iluzije mnogih, ki so upali, da bo Katalonija lahko našla svoje mesto znotraj reformirane Španije, ki bi s svojo pravno, politično in institucionalno ureditvijo priznala svojo večnacionalno naravo. Nekateri družbeni in politični krogi v Kataloniji so dolgo živeli v iluziji, da bodo lahko spodbudili preoblikovanje Španije v zvezno državo. Obstajalo je nekakšno splošno prepričanje, da se bo ta federalna evolucija zgodila kot samodejna posledica demokratizacije in modernizacije španske države – procesov, pri katerih je v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja Katalonija znatno sodelovala in vanje vložila mnogo naporov. To upanje se je močno skrhalo; najprej zaradi okleščanja katalonskega avtonomnega statuta s strani španskega parlamenta leta 2006, nato pa še z odločbo ustavnega sodišča iz leta 2011, ki je še bolj poseglo v vsebino Statuta o avtonomiji in dobesedno pohabilo nekatera njegova ključna določila. Statut

zato ne predstavlja več napredka v smer večje samouprave. Še huje: ustavna odločba je celo skrčila nekatera področja odločanja, ki jih je Kataloniji dodeljeval prejšnji statut iz leta 1979. Nazadnje se je tudi jasno izkazalo, da je v Španiji prevladala izjemno toga interpretacija ustave iz leta 1978, ki jo je zelo težko reformirati: tudi v primerih, ko pride do delnih reform ustavnega besedila, kakor se je zgodilo poleti l. 2011, je to v smer večje centralizacije.

Razočaranje nad obstoječim političnim in ustavnim modelom španske države je posledica ugotovitve, da tudi demokratična Španija redno sprejema odločitve, ki nasprotujejo gospodarskemu, socialnemu in kulturnemu napredku Katalonije. Očitno je postalo, da Španija ostaja država, ki ščiti interese enega samega naroda, ne pa napredna demokracija, ki bi spoštovala nacionalno raznolikost. Večina katalonskega prebivalstva je začela dojemati, da odnos med Katalonijo in Španijo ne temelji na sporazumnem sobivanju, kakor so zagotavljali katalonski voditelji v obdobju, ki je sledilo demokratični tranziciji, temveč je rezultat nadvlade enega naroda nad drugim.

Osamosvojitvena prizadevanja v katalonski družbi

Katalonska družba se na te napade odziva različno. Pogosto prihaja do miroljubnih množičnih demonstracij: najbolj odmevne so bile tiste, ki so potekale 10. julija 2010 v Barceloni, kjer se je več kot milijon ljudi zbralo na avenuji Passeig de Gràcia in zahtevalo neodvisnost kot odgovor na omenjeno odločitev španskega ustavnega sodišča glede katalonskega Statuta o avtonomiji. Druga oblika protesta so referendum o neodvisnosti, ki potekajo v številnih občinah po vsej deželi: prvi tak referendum so organizirali septembra 2009 v mestecu Arenys de Munt nedaleč od Barcelone. Ta ljudska posvetovanja se odvijajo brez podpore institucij (to jim namreč izrecno prepoveduje španska ureditev) in so odvisna izključno od napore prostovoljnih or-

² Cuadras in M. Guinjaon: *Sense Espanya. Balanç econòmic de la independència*, Barcelona: Pòrtic, 2011 Katalonski fiskalni deficit je izračunan na podlagi podatkov iz leta 2005 (ki so zadnji dosegljivi javnosti): domneva se, da se je v zadnjih letih še povečal. Za primerjavo naj omenimo, da ustavna ureditev Zvezne republike Nemčije onemogoča, da bi katerakoli izmed dežel nasproti federaciji trpela fiskalni deficit, večji od 4 % deželnega BDP.

ganizacij, ki se oblikujejo v vsaki od posameznih občin. Čeprav so ti referendumski zgolj simbolične narave in se organizirajo brez vsakršnih javnih sredstev, so se do sedaj odvili v 554 občinah (od 947, kolikor jih je v Kataloniji); na njih je sodelovalo 885.993 volivcev (od tega več kot 257.000 v Barceloni), od katerih se jih je več kot 90 % opredelilo za samostojnost.

Kljub temu – in kljub visoki družbeni podpori osamosvojitvi, ki se kaže v javnomnenjskih anketah – imajo stranke, ki se zavzemajo za neodvisnost, še vedno le manjšinsko podporo volivcev.

Politična šibkost gibanja za neodvisnost

Kljub živahni javni in družbeni aktivnosti gibanja za neodvisnost je glavna politična stranka, ki se v svojem programu in statutu zavzema za neodvisnost, Katalonska republikanska levica (ERC), na volitvah v katalonski parlament jeseni 2010 doživela hud padec: v 135-članskem parlamentu je prejela le 10 sedežev, kar je 11 manj kot na prejšnjih volitvah. Ta občutni padec je deloma posledica strankinega sodelovanja v levosredinski koaliciji s socialdemokrati (Stranka katalonskih socialistov, PSC), ki so tesno povezani s Špansko socialistično stranko (PSOE): ti so se kot največja koalicijska stranka vseskozi sistematično upirali vsakršnim osamosvojitvenim pobudam. To je Republikanko levico pripeljalo do vrste očitnih nedoslednosti med besedami in dejanji: v sedmih letih sodelovanja v deželni vladi so le malo storili za nacionalno emancipacijo Katalonije. Del volivcev, ki so odrekli podporo Republikanski levici, je pobrala nova stranka, imenovana Katalonska solidarnost za neodvisnost (SI); nastala je leta 2010 kot koalicija skupin z različnimi družbeno-ekonomskimi programi, ki so se povezale pod okriljem skupne zahteve po neodvisnosti Katalonije. Čeprav je SI požela najboljši rezultat, kar ga je od leta 1980 dosegla kakšna nova stranka, si je uspela priboriti le 4 sedeže v katalonskem parlamentu. Na volitvah so se potegovale še druge stranke, ki so se zavzemale za neodvisnost: skupni koalicijski sporazum med njimi ni bil mogoč, zato je bil tudi rezultat precej slabši, kot bi lahko bil sicer. Politična razdrobljenost gibanja za neodvisnost je nekaterim manjšim strankam onemogočila, da bi prestopile parlamentarni prag; razdrobljenost je tudi razlog, zakaj ima gibanje za neodvisnost še vedno tako nizko prisotnost v predstavnih telesih in ostalih političnih institucijah v deželi.

Politična šibkost gibanja za neodvisnost je poleg tega posledica dejstva, da je velika večina Kataloncev, ki se zavzemajo za neodvisnost, glasovala za koalicijo strank, ki je zmagala na

regionalnih volitvah l. 2010: to je *Convergència i Unió* (CiU), desnosredinska koalicija katalonskih nacionalističnih strank, ki se zavzema, kakor pravijo njeni voditelji, za »nacionalno izpolnjenost« (plenitud nacional) Katalonije, pri čemer so skrajno dvomni glede tega, ali je njihov končni cilj neodvisnost Katalonije ali ne. Njeni predstavniki nikoli ne uporabljajo besede »neodvisnost«. Celo tista struja v stranki, ki se odločno zavzema za spremembo strankine pozicije v prid osamosvojitve, zase uporablja pojem *sobiranistes*: neologizem, ki pomeni »zagovorniki suverenosti«. CiU (ki je trajna volilna koalicija dveh desnosredinskih strank, liberalno-nacionalne Katalonske demokratske konvergenca in krščanskodemokratske Katalonske demokratične unije) je pod vodstvom Jordija Pujola nepretrgoma vladala katalonski avtonomni vladi vse od njene ponovne vzpostavitve l. 1980 pa do l. 2003. Tega leta je na oblast prišla levosredinska koalicija, ki je poleg obeh že omenjenih strank – Socialdemokratov (PSC) in Katalonske republikanske levice (ERC) – vključevala tudi prenovljene komuniste in okoljevarstvenike iz stranke ICV (Iniciativa za Katalonijo – Zeleni). Levičarski trojček je vladal pod predsedovanjem socialdemokratov Pasquala Maragalla (2003—2006) in Josėja Montille (2006—2010). Desnosredinsko vrnitev na oblast leta 2010 – pod vodstvom nekdanjega tesnega Pujolovega sodelavca Arturja Masa – lahko razumemo tudi kot posledico želje volivcev po kaznovanju prejšnje levosredinske koalicije, ki je vladala v obdobju, ko je izbruhnila gospodarska kriza. Poleg tega je levosredinska koalicija vseskozi vzbujala vtis nesposobnosti zaradi razlik v političnih usmeritvah strank, ki so jo sestavljale, še zlasti kar se tiče nacionalnega vprašanja (v vladi so sodelovali tako odločni zagovorniki samostojnosti, predvsem iz Katalonske republikanske levice, kakor najbolj zagrizeni španski unionisti iz Stranke katalonskih socialistov). Spričo razglašenosti levice je znal Artur Mas, voditelj desnosredinske koalicije CiU, volivcem, ki se zavzemajo za neodvisnost, posredovati občutek zaupanja predvsem zaradi svojih dolgoletnih izkušenj v prejšnjih vladah; zato se je večina teh volivcev raje odločila zanj kot za raznorazne nove in politično razdrobljene stranke, ki se v svojih programih eksplicitno zavzemajo za neodvisnost. Za bodočnost katalonskega gibanja za neodvisnost je ključno vprašanje, ali bo vladajoča koalicija CiU opustila svojo trenutno dvomnost in se odločila za začetek procesa osamosvajanja od Španije ali pa bo še naprej vztrajala pri avtonomističnemu *statusu quo* in tako tvegala, da bo izgubila volilno podporo volivcev, ki se zavzemajo za samostojnost. Znaten delež volivcev,

ki so leta 2010 podprli CiU (po ocenah naj bi se vsaj tri petine njenega volilnega telesa zavzemalo za osamosvojitve), bi se tako lahko obrnil k novim strankam, kakršna je Katalonska solidarnost (SI), ali se vrnilo k Republikanski levici. V vsakem primeru pa je za morebitno osamosvojitve Katalonije nujno, da se večinska podpora osamosvojitvi, ki v družbi že obstaja, začne odražati tudi v katalonskem parlamentu in vladi ter v njunih uradnih dejanjih.

Trenutna situacija je zelo zapletena in nejasna. Po eni strani so poskusi ponovne centralizacije Španije močnejši kot kadarkoli poprej (naj omenimo le ustavne spremembe, ki omejujejo katalonsko javno porabo, in pravosodne napade na sistem javnega izobraževanja v katalonščini), katalonski predsednik Artur Mas pa vse pogosteje grozi, da bo začel s procesom osamosvajanja (pri čemer izbira vedno nove evfemizme, da bi se izognil besedi »samostojnost«; trenutno najraje govori o »nacionalni tranziciji«). Po drugi strani pa njegova stranka tako na državni kot na

disi porabi doma, le 30 % produktov pa izvozi v ostale predele Španije (na začetku 20. stoletja je bilo razmerje obrnjeno: Katalonija je 30 % svojih izdelkov porabila doma ali jih izvažala na tuje, 70 % pa jih je bilo prodanih na španskem tržišču). Tu se skriva glavni razlog, zakaj se katalonske elite 19. in 20. stoletja niso zavzemale za osamosvojitve: njihovo bogastvo je bilo odvisno od španskega trga in od protekcionističnih poskusov španske države, da bi – v okviru danih možnosti – zajezila uvoz iz bolj industrializiranih evropskih držav. To pa se je radikalno spremenilo z vključitvijo v evropske integracije in z nastopom globalizacije.

Evropska unija je tako vzpostavila gospodarski okvir (in tudi demokratični okvir, ki minimizira možnost, da bi se njene članice z nasiljem zoperstavile osamosvojitvi svojih narodov), ki spodbuja nastanek novih držav znotraj njenih meja. Kljub temu pa predstavlja vprašanje, ali bi v primeru osamosvojitve nove države lahko avtomatično ostale del Evropske unije, veli-

Katalonske elite 19. in 20. stoletja se niso zavzemale za osamosvojitve, saj je bilo njihovo bogastvo odvisno od španskega trga in od protekcionističnih poskusov španske države, da bi zajezila uvoz iz bolj industrializiranih evropskih držav.

občinski ravni pogosto sodeluje s desničarsko špansko Ljudsko stranko (PP), ki je glavna krivka za napade na katalonsko samoupravo, jezik in kulturo. Zadnja dva katalonska proračuna sta bila sprejeta s pomočjo poslancev Ljudske stranke v deželnem parlamentu, kar pomeni, da se CiU pri vladanju dejansko opira na špansko centralistično desnico.

Katalonska neodvisnost, evropska integracija in globalizacija

Z mednarodne perspektive je treba poudariti, da se gibanje za neodvisnost v Kataloniji sooča s podobnimi izzivi kot osamosvojitvena prizadevanja pri drugih zahodnoevropskih narodih brez države: na primer na Škotskem, v Flandriji ali v Baskiji. Konsolidacija skupnega evropskega trga kakor tudi svobodno mednarodno tržišče, ki se je odprlo z globalizacijo, tem narodom omogočata večjo gospodarsko neodvisnost; v 19. in v dobršnem delu 20. stoletja so bila njihova gospodarstva tesno vezana na notranjo tržišče držav, ki so jim pripadali, zdaj pa to ne velja več. To je še zlasti očitno za Katalonijo, ki danes 70 % svoji izdelkov bodisi izvažata (predvsem na evropske trge) bo-

ko oviro, s katero se morajo spopadati dežele, kjer obstaja močna težnja po osamosvojitvi. To ne velja le za Katalonijo, ampak tudi za Škotsko, kjer je vladajoča Škotska nacionalna stranka (SNP) že napovedala razpis referendumu o samostojnosti. Za zdaj ni jasno, ali bo britanska vlada, ki takšnemu referendumu načeloma ne nasprotuje, možnost izključitve neodvisne Škotske iz Evropske unije uporabila kot grožnjo, s katero bi prestrašila škotske volivce. Zanimivo pa je, da je španska vlada že napovedala, da bo v primeru, če bo Škotska razglasila popolno neodvisnost, nasprotovala avtomatičnemu sprejemu nove škotske države v Evropsko unijo.

Jasno je namreč, da bi uspešna osamosvojitve enega od zahodnoevropskih narodov brez države (tu mislim na takšno osamosvojitve, ki ne bi privedla do hudih socialnih in ekonomskih pretresov in ki bi omogočila takojšnjo vključitev nove države v Evropsko unijo) predstavljala precedens, ki bi Katalonce zelo verjetno spodbudil, da bi se nepovratno podali na pot odcepitve od Španije. ●

Prevod: Luka Lisjak Gabrijelčič

»Vprašanje je, kdaj se bo zanetila kakšna iskra, ki je ne bo mogoče pogasiti.«

— **Simona Škrabec**, *literarna zgodovinarica, esejistka in prevajalka*

S katalonskimi sogovorniki se mi je nekajkrat zgodilo, da je bila ena od redkih stvari, ki so jih vedeli o Sloveniji, to, da v Barceloni živi neka slovenska esejistka z neizgovorljivim priimkom, ki odlično govori katalonsko. Simona Škrabec je slovenski človek v Barceloni. S svojim prevajalskim delom že vrsto let neumorno gradi mostove med slovensko in katalonsko kulturo. Kot dejavna članica katalonskega PEN-a je veliko pripomogla k prepoznavnosti srednjeevropske književnosti v Španiji. Barcelona je predvsem po njeni zaslugi ena redkih zahodnoevropskih metropol, kjer lahko v knjigarnah na vidnih mestih najdemo še kakšnega drugega slovenskega avtorja poleg Slavuja Žižka. Med drugim tudi njo: njeni eseji so namreč praviloma zelo dobro sprejeti v katalonski javnosti. K njeni prepoznavnosti sta gotovo pripomogli tudi njena pristna dolenjska priljudnost in dostopnost, kar najbrž ni zanemarljiva prednost v mestu, ki pod poudarjeno, skoraj severnjaško delavno držo skriva nepotešljivo mediteransko igrivost in odprtost. teransko igrivost in odprtost.

Luka Lisjak Gabrijelčič

Simona Škrabec (rojena l. 1968 v Ribnici) je literarna zgodovinarica, prevajalka in esejistka. Od leta 1992 živi in dela v Barceloni. Doktorirala je na Barcelonski avtonomni univerzi (UAB) z disertacijo na temo identitete v srednjeevropski književnosti, za katero je prejela prestižno nagrado Fundacije Jaume Bofill. Objavlja eseje o literaturi in identitetnih vprašanjih v katalonskih, španskih, slovenskih in drugih revijah (Els Marges, L'Espill, Pasajes, Nova revija, Literatura, Dialogi, Sarajevske sveske). Je članica upravnega odbora Katalonskega PEN-a in uredništva valencijske revije L'Espill. Prevaja iz katalonščine v slovenščino (Jaume Cabré, Maria Barbal, Gabriel Ferrater, J.V. Foix, Jesús Moncada, Lluís Maria Todó) ter iz slovenščine in srbsščine v katalonščino (Drago Jančar, Boris Pahor, Aleš Debeljak, Danilo Kiš, Brane Mozetič, Svetlana Makarovič). Za knjigo L'estrip de la solitud (slovenski prevod, Potomci samote, je izšel l. 2005 pri Založbi Literatura) je leta 2003 prejela nagrado Josep Carner za teorijo književnosti. Objavila je še knjigi L'atzar de la lluita (Slučajnost boja, 2005) ter El concepte d'Europa Central al llarg del segle XX (Pojem Srednje Evrope skozi 20. stoletje, 2005).

V Barceloni živiš že več kot dvajset let. Precej obrabljeno vprašanje, a vendar: kaj te je pripeljalo sem?

Odgovor je čisto preprost – ljubezen. Z Ricardom sva zdaj poročena že res celokopico let, imava tri otroke, vsi so me že prerasli, tako da ... Malo daljša pa bi bila razlaga, kako sva se sploh spoznala. Gre namreč za celo vrsto srečnih naključij, predvsem to, da sem se v zadnjem trenutku odločila za študij nemščine namesto slovenščine, kamor sem bila celo že vpisana. In potem sem šla na tečaj v Weimar ravno zadnje poletje pred padcem Berlinskega zidu, vonj po spremembah pa je tja privabil tudi njega. V Barcelono sem torej res prišla kot popolni tujec, zame je bilo vse res, kot pravijo, »španska vas«.

Barcelona je svetovljansko mesto, a hkrati močno navezano na svojo nacionalno identiteto in urbano tradicijo. Veliko Slovencev (zlasti mlajših) ima izkušnje z življenjem v tem mestu: toda večinoma ostanejo za krajše obdobje, ti pa si se preselila sem za stalno. Kako te je kot tujko sprejela okolica? Koliko resnice se skriva v evropskem stereotipu o Barceloni kot o odprtem mestu in v španskem stereotipu o zaprtih, nedostopnih Kataloncih?

Velika mesta so za človeka pravzaprav najbolj udobno okolje, v množici se vse stopi in izginejo mnoge tegobe, ki so v manjših skupnostih nevzdržne. Če že govoriva o Barceloni, pomisliva samo na množice in množice priseljencev, ki so se z vseh koncev Španije v mesto zgrnile po državljanski vojni. Ne vem, koliko so ljudje v Sloveniji sploh seznanjeni s »favelami« po Montjuicu (grič, ki dominira nad mestom, op. avt.) pa barakami,

ki so se raztezale kilometre po barcelonskih plažah. So takrat ti priseljenci iskali le denar, le ekonomsko varnost? Zdi se mi, da ne. Barcelona je že v petdesetih in šestdesetih postala zatočišče – zatočišče pred pritiski, ki jim v malih okoljih ni enostavno ubežati. Pred kratkim sem prevedla lep roman, ki govori o tem, *Kamen v melišču* Marie Barbal. Avtorica govori o izseljevanju iz katalonskih Pirenejev, vendar pa je zgodba o begu iz zakotij zelo podobna tudi, če pomislimo na dušečo atmosfero v Andaluziji, kjer je s Francovo zmago vse ostalo v rokah veleposestnikov, ubogi živelj pa res ni imel več kam. Po vojni so se vsi upi na pravičnejšo družbo razblinili. Za mnoge je bil beg iz malih, zaprtih lokalnih skupnosti zaradi političnega preganjanja nujen: nekateri so šli takoj čez mejo, drugi pa po tihem v velika mesta. Je zaradi teh tako bližnjih izkušenj priseljevanja Barcelona prijaznejša do tujcev? Ne vem, danes je to mesto, ki rado pozablja, ki ne dreza v preteklost, ker je za ljudi, ki živijo v njem, preteklost polna bolečih spominov. Na morišču Camp de la Bota, kjer je režim do leta 1952 ustrelil več kot 1.500 političnih nasprotnikov, so leta 2004 zgradili cel sklop imenitnih stavb, namenjenih novemu kulturnemu središču *Foruma kultur*: sprva nihče ni protestiral in le za las je manjkalo, da ne bi postavili niti ene same spominske plošče – in tudi ta, ki je zdaj tam, je praktično nevidna. Zato v »pravo« Barcelono ni lahko vstopiti. Sprva je res zelo enostavno navezati stik, vse polno je spodbud in najrazličnejših projektov, a da spoznaš, kje pravzaprav živiš, se je treba malo bolj potruditi. Barcelon je namreč zelo veliko, zelo različne resničnosti obstajajo druga ob drugi, mesto nima ene same podobe. Zato se meni nikoli ni zdelo bistveno, če

me je mesto sprejelo ali ne. Jaz sama sem morala mesto sprejeti, razumeti, spoznati ... in v tem procesu, v tem iskanju odgovorov sem verjetno počasi prenehala biti tujka.

Barcelona je danes ena najpogostejših destinacij evropskega turizma. Uspehi Barče so jo postavili na zemljevid sveta. Je eno najbolj ikoničnih mest Zahoda. Vendar ni bilo vedno tako. Angleško-katalonski pisatelj Matthew Tree se na primer spominja, kako je sredi osemdesetih let na Rambli opazil prve primerke neke nove vrste – turiste ... Danes je to najbrž najbolj natrpano turistično sprehajališče na stari celini. Kakšne so tvoje izkušnje glede tega: kako gledaš na velikanske spremembe, ki so se zgodile v mestu, odkar živiš v njem?

Spominjam se svojega prvega sprehoda po mestu, hotela sem k morju, pa na plaži ni bilo niti toliko prostora, da bi razgrnil brisačo: vse pozidano, zapuščeeno, odmaknjeno ... Leta 1992 so Olimpijske igre zelo spremenile predvsem obalo, prej je mesto živelo obrnjeno s hrbtom proti morju, tam so bile tovarne, najrevnejši predeli, razen v peščico ribiških restavracij tja ni hodil nihče niti na sprehod. Še danes pravzaprav velja, da status človeka v Barceloni lahko takoj oceniš po tem, kako daleč od morja živi, oziroma kako visoko se je vzel na hribe za mestom. Mesto je raslo kot kača, ki se levi in pušča za sabo stare, prazne lupine. Turistov je najbrž preveč tudi zato, ker središče mesta počasi umira, ljudje se izseljujejo, ni več prostora za vsakdanje opravke in ne miru. Vse več je lokalov, ki so zgolj kulisa za obiskovalce. Spominjam se, da smo ob nedeljah

radi hodili v Park Güell, ker je nekoliko zunaj središča, običajno ni bilo nikogar in otroci so se lahko »pasli« po Gaudijevih klopcah po mili volji. Danes so park ogradili in zelo resno razmišljajo, da bi uvedli vstopnino. Je to smiselno? Problem seveda ni le Barcelona, temveč nasploh nadomeščanje javnega prostora, ki je bil včasih brezplačno na voljo vsem, le s takšnimi aktivnostmi, ki prinašajo dobiček. In tako se nam bo stara Evropa počasi spremenila v menzo na prostem.

Barcelona je (poleg Kijeva) edino pravo dvojezično velenje v Evropi: velika večina prebivalcev govori dva jezika, ki se tudi dejansko uporabljata v vsakodnevem življenju.

Tudi drugod po svetu je takšnih primerov, ki so bili še v generaciji naših starih staršev nekaj povsem običajnega, vse manj. Nacionalna homogenizacija 20. stoletja je naredila svoje. Kako doživljaš sobivanje obeh jezikov – katalonščine in španščine?

To je, mislim, vseeno težko razumeti. Po eni strani je seveda vzdušje povsem sproščeno, ti govoriš tako, jaz drugače, oba se razumeva, konfliktov v vsakodnevem življenju dejansko ni. Vendar pa je to zelo površen vtis, zato ker so pritiski še vedno ogromni, španske ambicije po asimilaciji »uporne province« žal niso nič manjše, kot so bile pod frankizmom. Vedno znova so dnevne novice polne takšnih ali drugačnih groženj, ki jih je treba jemati zelo resno. Že nekaj let se na obzorju kaže možnost, da bi razbili dvojezični sistem v šolah. Katalonščina je namreč učni jezik, kar vse otroke obvezuje, da se ne glede na svoj družinski izvor naučijo obeh jezikov. V Barceloni namreč ni izjemno to, da vsi Katalonci govorijo špansko, temveč to,

da tudi praktično vsi Španci razumejo in govorijo katalonško. To je tako, kot bi se Italijani v Trstu vsi prostovoljno naučili slovenščine. Toda na žalost se zdaj spet prebujajo najbolj izzivalni španski nacionalizem, ki trdi, da so jim kršene osnovne pravice, ker so se njihovi otroci prisiljeni naučiti katalonščine. Čeprav dvojezični sistem deluje brez zaprek že trideset let, je ustavno sodišče sprejelo v obravnavo zahtevo le *treh* družin, ki hočejo šolo, v kateri bi bilo prostora samo

Zelo se bojim, da se za nepripravljenostjo, da bi prisluhnili tej literaturi, skriva strah, da bi v srednjeevropskih tegobah prepoznali sami sebe.

za španščino. Tako bi bili njihovi otroci torej uradno »zaščiteni« pred »okužbo« s katalonščino. Pritisk je strašen in nikoli ne popusti. Mora biti povsem jasno, da današnji sistem nikakor ne ogroža prisotnosti španskega jezika, saj imajo na maturi, ki je ista za vso državo, ravno katalonski dijaki zelo dober uspeh v španskem jeziku. Pri tej hajki na katalonščino v šolah gre za enega tisočih poskusov, da bi zaslepili domačo in mednarodno javnost ter volka spremenili v ovco. Žalostno, ampak zelo, zelo resnično. In takšne napetosti se pojavljajo na vsakem koraku. Zato pravim, da je živeti v Barceloni približno tako, kot nositi čevelj, v katerega se je zalezal kamenček in te ob najbolj neprimernem trenutku zbođe. Najboljše v Kataloniji je pravzaprav to, da je tu ogromno špansko govorečih ljudi, ki se katalonske »nevarnosti« ne bojijo, ki povsem sprejemajo njeno stalno prisotnost, ki so sposobni dejavnega sobivanja. A žal je ta tolerantna Španija v državi še vedno komaj opazna manjšina, večina Špancev, se pravi državljanov, ki

se identificirajo s to oznako, verjamejo v ideal popolnoma homogenizirane države, jezikovne razlike so jim nepremostljivo brezno in zaradi prisotnosti drugačnosti se počutijo ogrožene. Ta občutek ogroženosti pa je izjemno močno politično orožje zunaj Katalonije. Na državnih volitvah tako zmaga tista politika, ki se hvali s trdo roko; zato v deželi še vedno ni nobene gotovosti, ki bi zagotovila preživetje malega jezika. Vsaka pridobitev je le začasno premirje.

Z jezikom je tesno povezano tudi tvoje delo. Natančneje, z literaturo. Veljaš za nekakšno ambasadorko srednjeevropske književnosti v Kataloniji in, širše gledano, v Španiji. Kakšna je recepcija srednjeevropskih avtorjev v španskem kulturnem prostoru? Večkrat je slišati, da se srednjeevropski pisatelji težka uveljavijo na španskem govornem področju. Je to zaradi različne zgodovinske izkušnje, drugačnih estetskih tradicij ali se razlogi skrivajo drugje?

Ne bi rekla, da je zgodovinska izkušnja Španije drugačna, temveč je, nasprotno, zelo podobna srednjeevropski. Ravno tako ne more biti govora o kakšni posebni španski estetiki. Mar ne beremo Lorce povsod po Evropi še danes? Pa Picasso, Dalí ali Miró, mar ni to sam temelj sodobnega evropskega slikarstva? A nezanimanje za srednjeevropsko literaturo žal ni noben stereotip, vendar pa je razlaga precej logična in jo lahko navežem na stvari, o katerih sva ravno govorila.

Španija ima zelo velike težave s soočanjem z lastno preteklostjo, državljanska vojna se je iztekla v trd, neizprosni režim, prehod v demokracijo pa dejansko ni pomenil reza s starimi privilegiji, temveč zgolj tihi dogovor, da se o preteklosti ne bo več govorilo. Tako je torej tu

Barcelona je že v petdesetih in šestdesetih postala zatočišče – zatočišče pred pritiski, ki jim v malih okoljih ni enostavno ubežati. Danes je to mesto, ki rado pozablja, ki ne dreza v preteklost, ker je ta polna bolečih spominov.

zelo težko brati avtorje, ki, nasprotno, drezajo v svoj svet. Ljudje tega preprosto niso vajeni. Tako dejansko ostaja prostor samo za »eksotiko«; če roman govori na primer o vojni v Bosni, potem naj bo to tako, da bo jasno vidna razlika, da ne bo mogoča nobena povezava, da po prikazoval dogajanje kot televizijski dnevnik z reportažami, ki so bile posnete za devetimi gorami in vodami, ki nimajo nobene zveze s tem tukaj. Se zelo bojim, da se za nepripravljenostjo, da bi prisluhnili tej literaturi, skriva strah, da bi v srednjeevropskih tegobah prepoznali sami sebe. Zato ima v Španiji, še posebej pa v Barceloni, tako velik uspeh Claudio Magris. Govori jim o svetu, ki ga ne poznajo, o avtorjih, ki jih ne bodo nikoli brali; tudi nemških ne, da ne bo pomote. Hkrati pa o tej ogromni beli lisi na zemljevidu ponuja spraven vtis, naše stare zdrahe spreminja v nostalglično razglednico. Srednja Evropa se nenadoma zdi obvladljiva, lahko se spustiš po Donavi navzdol, ne da bi trčil ob kakšno resno zapreko. Ravno nasprotno pa lahko rečem na primer o svojem prevodu *Nekropole* Borisa Pahorja. Najbolj me je pretresel pogovor z bralci v neki mestni knjižnici. Skupinica si je knjigo izbrala, ker so najbrž pričakovali

nekaj drugega, bolj prirejenega današnji razvojenosti podobi nacizma in približno polovica mi je priznala, da romana niso mogli prebrati do konca, da je bilo pretežno, preveč pretresljivo, nekateri pa so bili celo užaljeni. Ja, mislim, da je to prava beseda, ker Pahor tako odkrito govo-

ri tudi o napetostih med narodi. Knjig jih je res zbudila, ampak ker niso vajeni hoditi v tej smeri, jo je lažje zapreti in pozabiti na vse skupaj, oziroma poiskati kakšno bolj sprejemljivo razlago.

Katalonija je pri nas še kar znana, če ne drugega zaradi turizma, nogometa in kulturnih ikon, kot so Dalí, Miró, Gaudí ... Kako pa je s prepoznavnostjo Slovenije v Kataloniji? Precej ljudi, vsaj katalonsko govorečih, je za ime naše države verjetno slišalo vsaj iz ust nekdanjega predsednika Jordi Pujola, ki je našo državo pogosto omenjal kot zgled. A tu ne mislim toliko na običajne ljudi, temveč predvsem izobražene kroge: je Slovenija vsaj okvirno prisotna na njihovem miselnem zemljevidu?

Ne več, če povem po pravici. Bila je seveda precej prisotna, natančno tako kot praviš, zaradi stikov, ki jih je Jordi Pujol gojil z vodilnimi slovenskimi politiki v času osamosvajanja. Danes je ta zgodba tu pozabljena, Slovenija pa se je spet skrila med neraziskana področja nekje daleč na vzhodu. Včasih me je zelo jezilo, zdaj pa se samo še nasmehnem, ko spet kak časnik Slovenijo nariše na zemljevid

kam ob Baltiku. Celó v prevodih Handkejevih romanov sem na primer opazila, da je prevajalec pogosto uporabljal pridevnika »slovenski« in »slovaški« kot sinonima, v istem stavku je tako pisateljeva mati bila Slovenka in govorila slovaško. A kaj bi, tako pač je. Slovenijo pozna samo tisti, ki je na takšen ali drugačen način prišel v stik z njo. Teh pa seveda ni veliko, tudi med izobraženci ne.

Danes je vsa Evropa v pretresu. Barcelona se zaradi številnih demonstracij pogosto pojavlja v evropskih medijih. Španija je navsezadnje država z najvišjo brezposelnostjo v Evropi. Poleg eknomoskih težav in družbenih pretresov je tu še odprto nacionalno vprašanje: ne le v Kataloniji, temveč tudi drugod v Španiji (predvsem v Baskiji). Več kot 40 % španskih državljanov živi na uradno dvojezičnih območjih – izkušnja večnarodne države, ki je drugod po Evropi skoraj povsem izginila. V zadnjih desetih letih so se mednarodni spori v Španiji precej zaostrili, politične elite pa si pred tem še vedno zatiskajo oči. Kakšni so, po tvoje, politični, družbeni in gospodarski obeti Španije?

Tu so poleti pogosti požari, dežja je malo, pihajo močni vetrovi in če se kje kaj vname, zgorijo celi predeli ... Občutek, da tudi politično in socialno živimo v takšnem izsušenem svetu, je dejansko zelo prisoten: vse sicer deluje, živeti v Španiji je kljub takšnim in drugačnim pričakovanjem in dokazom še vedno nadvse prijetno. Vendar pa je vprašanje, koliko časa še, oziroma kdaj se bo kje zanetila kakšna iskra, ki je ne bo mogoče pogasiti. Ravnotežje je zelo krhko. V državi obstajata dva močna tokova. Prvi

je težnja k odpiranju, k spremembam, k prilagajanju novemu svetu. Druga sila pa je mnogo močnejša in zaskrbljena predvsem s tem, da se ne bi nič spremenilo, predvsem pa ne na najbolj vplivnih položajih. Že tako močna država se torej vse bolj centralizira, že tako vplivne skupine – od bankirjev do veleposestnikov, od Cerkve do sindikatov – kopičijo vedno več moči in imajo ogromno sposobnost vplivanja na politične odločitve. Ljudje imajo dejansko občutek, da je država struktura, ki človekovega glasu ne sliši več. In ravno zato je nacionalna raznolikost Španije velika prednost in ne ovira.. Nasprotno: če bi bila dežela monolitna, bi že zdavnaj padla v brezno brezglavega trošenja kreditov, kamor se je zrušila Grčija, ali pa bi se spremenila v lažni lesk Berlusconijske Italije. Če se to ni zgodilo,

ni zasluga močne države, temveč ravno nasprotno. Španija še vedno deluje, ker je zaradi svoje raznolikosti prisiljena odločitve sprejemati sporazumno. Za vsak korak se vlada vseeno mora vsaj malo pogajati, za enkrat nihče še nima toliko moči, da bi vanj vsi ljudje slepo verjeli. Raznolikost pa seveda ni le nacionalna, temveč tudi ideološka: tu je vplivna in trdno strukturirana desnica nasproti močni, zgodovinski levici. Vse ta trenja ustvarjajo ozračje, ki je po svoji osnovi demokratično. Kot že rečeno, zato se je treba ves čas pogajati, treba je usklajevati različne interese, biti sposoben popuščanja – poleg tega pa v takšnem svetu seveda nihče nima popolne imunosti pred zakonom, celo politično najbolj zaščitene osebnosti ne morejo računati na to, da zloraba oblasti ne bo prišla v oči javno-

sti. Zelo mogoče je, da se bodo nacionalne napetosti še poglobile, ker je dialog med »metropolo« in »provincami« zelo napet, pogosto pa sploh povsem prekinjen. Vendar pa najbolj bistveno vprašanje ni, ali bo Španija razpadla. Najbolj bistveno vprašanje je, kako ohraniti živ, demokratičen utrip. Na španskem obzorju se namreč ves čas kaže tudi možnost brezizhodnega položaja, ki ga tako dobro ilustrira Miloševićeva Srbija. Zelo utemeljena je namreč bojazen, da bi iz strahu pred izgubo privilegijev vodilne strukture v državi spet zgradile neizprosni režim, v katerem ne bi bilo prostora za nobeno razliko, ne nacionalno ne ideološko. Žrtve takšnega stanja pa seveda ne bi bili le Katalonci, Baski, Cigani ali karoli takega, kar bi se že hitro spet znašlo v slovarju izključevanja, temveč vsi. ●

Kromberški | punt

pun(k)t brezmejnosti
Limonada slovenica
 gledališka predstava zamejske gledališke skupine
 uporniški zbor **Kombinat**
Mala Vita
S.A.R.S.

amfiteater ob gradu
KROMBERK
24 / 6 / 2012
 ob 21.00 uri

www.kromberskipunt.org

eventim
 www.eventim.si
 PROJEKCIJA VSTOPNIC

Vstopnina
 Na dan prireditve 10 €
 V predprodaji 8€

Egiptovska revolucija leto kasneje: uspehi in razočaranja

Petindvajseti januar 2011 je presenetil celoten Egipt; mlade in stare, bogate in revne, civiliste in vojsko, še posebno pa predsednika Hosnija Mubaraka. Nihče ni mogel verjeti, da lahko protesti dobijo tako veliko moč. Demonstracije, ki so kasneje prerasle v revolucijo, je začela egiptovska mladina po večletnem protestiranju na socialnih omrežjih kot sta Facebook in Twitter.

Foto: Hassam el-Hamrawy

Ahmed Magdy, Aleksandrija, Egipt

Skozi pretekla leta so se zvrstile manjše demonstracije, po zadnjih ponarejenih volitvah, ko je bilo jasno, da raven korupcije samo še narašča, pa se je protestna skupina večala vse do 25. januarja, ko je po celotnem Egiptu izbruhnila revolucija. Prišel je čas za spremembe, saj ni bilo več mogoče upati, da se bodo te zgodile same od sebe.

Razlogi za revolucijo

Revolucija je odsevala tako pretekle krivice, ki so se dogajale v zadnjih desetih letih, kot tudi vzhajajoča protestna gibanja proti njim. Med pomembnejšimi mejniki tega gibanja, za katerega je bila značilna bolj socialna kot nacionalistična dimenzija, velja izpostaviti znamenito delavsko gibanje tekstilnih delavcev v El Mehali leta 2006. Predhodnike protestnega gibanja je iskati še v solidarnostnem gibanju s palestinskim ljudstvom v času druge intifade, ki se je začela z vstajo na jeruzalemski El Aqsi, kot tudi v protestih proti ameriški okupaciji Iraka leta 2003. Seveda lahko povod za protestno gibanje najdemo tudi v posamičnih dogodkih. Sam menim, da so na tem mestu pomembni štirje dogodki. Najprej umor 28-letnega mladeniča, Khalida

Saida, ki ga je policija do smrti pretepla v internetni kavarni v Aleksandriji. Njegovi prijatelji so na Facebooku postavili skupino, imenovano »Mi vsi smo Khalid Said«, ki je v kratkem času pridobila podporo 300.000 članov. Umor mladeniča je deloval kakor vžigalica na naftnem polju. Večina mladih pred tem ni bila nikoli vpletena v politiko, po tem dogodku pa je dobila temo, s katero so se lahko identificirali vsi: prav vsak izmed njih bi lahko bil Khalid Said.

Izoblikovali so debatne skupine in prek zahtev za pravice svojega prijatelja prešli na proteste zoper izredne zakone, represijo, korupcijo in brezposelnost. Ali na kratko: odločili so se, da usodo vzamejo v svoje roke in se tako zavzamejo za pravo spremembo.

Drugi prelomni dogodek je bila vrnitev nobelovega nagrajenca El Baradeja, nasprotnika Mubarakovega režima in velikega kritika ustavnih členov, ki so mu kar trideset let omogočali monopol nad oblastjo. El Baradej je vzbudil upanje med mnogimi Egipčani – še posebno med mladino srednjega razreda, ki, razen Mubaraka, ni poznala drugega vodje – da lahko pride do spremembe v sistemu, ki jim je bil vse bolj tuj. Tudi Gibanje

Baradej je zbralo podporo skoraj četrta milijona uporabnikov Facebooka.

Sledile so škandalozne volitve, ki so bile prevara na vseh ravneh, še posebno na parlamentarni ravni, kjer je vladajoča klika z najbolj očitno in nesofisticirano goljufijo pokazala vso svojo aroganco in prezir do ljudstva.

Zadnji udarec pa je zagotovo sprožila revolucija v Tuniziji, kjer so strmoglavili diktatorja Ben Alija. Egipčanska mladina je dobila potrditev, da je kaj takega možno. Mislili so si: če je uspelo Tunizijcem, morda uspe tudi nam. Neposredno po odstranitvi Ben Alija so nekateri egipčanski blogerji in mladina, zbrana v Facebook skupinah za Khalida Saída, Baradeja in v »Gibanju 6. april za spremembo«, začeli pozivati k protestom z zahtevami po dostojanstvu, demokraciji in socialnih pravicah. Mlada aktivistka je z navdihujočim govorom nagovorila vse državljane in mlade, da se ji pridružijo in pozabijo na strah, saj na tak način izdajajo tako državo kot tudi svoje brate in sestre.

Pomembno je še enkrat izpostaviti vlogo, ki so jo pri organizaciji protestov odigrali blogerji in Facebook, saj so omogočili sporazumevanje med protestniki in jim ponudili orodje za razpravo in artikulacijo zahtev. To je še posebej pomembno v odsotnosti močnih političnih strank, ki bi lahko povezale ljudi in tako odigrale vodilno vlogo.

Mubarakov režim in njegove značilnosti

Kljub temu pa lahko globlje vzroke razumemo samo v kontekstu sprememb, ki so se zgodile v egipčanski družbi v zadnjih tridesetih letih, pa tudi prej, na primer sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja.

V tem obdobju se je pod Sadatovo vladavino egipčanska ekonomija iz državnega in subvencioniranega gospodarstva nenadoma preoblikovala v prosti trg, na katerem sta tuj in domači kapital neusmiljeno prevzemala nadzor nad državnim premoženjem. Pod Sadatom se je postopoma izoblikovala nova vladajoča oligarhija, ki je zacvetela in nato pod Mubarakom prevzela popoln nadzor nad državo. Nova vladajoča oligarhija se je rodila iz poroke med državno oblastjo in poslovnim svetom; korupcija je v odsotnosti vsakršne transparentnosti postala neločljivo povezana z akumulacijo bogastva in politične moči. Korupcija je segala od razprodaje državnega premoženja (npr. državnih podjetij), do nepremičnin, ki so jih vplivni poslovneži kupovali za drobiž, jih nato prodajali in si nabirali ogromne zaslužke. Čez noč je bilo mogoče zaslužiti na milijarde dolarjev. Vse to je potekalo skupaj s pranjem denarja, provizijami za ra-

znorazne posle, vključno s trgovino z orožjem, ter ob tujih donacijah egipčanski vladi. Korupcija in državna oblast, ki sta jo predstavljali notranja varnostna služba in policija, sta ustvarili mrežo, ki je najvišje kroge oligarhije povezovala z njenimi najnižjimi členi, občinskimi sveti in lokalnimi skupnostmi.

Pri razvoju egipčanske oligarhije moramo upoštevati njeno vpetost v širši globalni kontekst. Njen vzpon je bil namreč povezan z neoliberalnimi politikami, ki jih usmerjajo in vsiljujejo Ameriška agencija za mednarodni razvoj (USAID), Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka; kasneje se jim je pridružila še Evropska Unija. Mednarodni denarni sklad je pozval k zmanjšanju državnih subvencij in zaščitnih carinskih tarif, kot del ukrepov za »regulacijo fiskalnega proračunskega primanjkljaja«, medtem sta USAID in Svetovna banka izsilili in izvedli hegemonijo popolnoma odprtega trga ter poskrbeli za umik države kot ponudnika dobrin in storitev.

Rezultat teh politik, ki jih je egipčanska vladajoča oligarhija posvojila in prikrojila svojim potrebam, so številne katastrofalne posledice za gospodarstvo Egipta kot celote, kot tudi za večino egipčanskega prebivalstva.

Gospodarstvo Egipta se je iz produktivnega, skoraj samozadostnega gospodarstva, postopoma preobrazilo v odvisno gospodarstvo, ki sloni predvsem na storitvenem sektorju. Medtem se je življenje ljudi poslabšalo. Brezposelnost je dosegla vrhunec, po mnenju nekaterih je narasla celo do 25 odstotkov, večina zaposlenih pa ni imela pogodb za nedoločen čas in so bili torej brez vsakršne socialne varnosti. Delovne razmere so se prav tako poslabšale, saj ni bilo ne socialne države ne neodvisnih sindikatov, skoraj 60 % Egipčanov pa je živelo v *slumih*.

Medtem je represija policije in notranje varnostne službe nad širšim delom prebivalstva postala del vsakdana. Policijska brutalnost in mučenja so omogočala pridobitev hitrih (pa čeprav lažnih) priznanj; takšne metode so represivnim organom omogočale ohranjanje nadzora nad ljudmi ter izživljanje sadizma, ki je postal nepogrešljivi del policijskega urjenja.

Protestno gibanje in revolucija

Vse te obtožbe so pričele prihajati na dan predvsem v preteklih petih letih, ko so protesti različnih skupin državljanov postali del vsakdana. Ti protesti so vključevali širok spekter prebivalstva, ki ni nikoli prej aktivno sodelovalo v političnih ali ekonomskih gibanjih. Bolj kot so bili ljudje obupani, manj so se bali policije, protesti pa so se nezadržno širili.

Ko je torej »mladina s Facebooka« pozvala k demonstracijam

Razplet predsedniških volitev bo verjetno pomembno vplival na usodo egiptovske tranzicije. Toda še pomembnejša bo odzivna sposobnost in vztrajnost naprednih sil, ki na volitvah do sedaj niso dosegle uspeha.

za spremembo vladajočega režima, se je – tako na presenečenje vladajoče klike in njenih varnostnih sil kot tudi protestnikov samih – zbralo ne le nekaj tisoč, ampak na milijone Egipčanov iz skoraj vseh delov države.

Kot zdaj že vsi vedo, je protestno gibanje vse bolj dobivalo na zagonu, režim pa s svojimi koncesijami temu razvoju ni mogel slediti. Zahteve protestnikov so naraščale: od političnih reform in odstavitve Mubaraka, do zahteve po radikalnejših političnih in socialnih spremembah. S smrtjo demonstrantov v Suezu so demonstracije postale še bolj množične, z milijoni protestnikov po vsem Egiptu. Policijsko nasilje, streljivo ostrostrelcev, pod katerimi je padlo več kot 400 ljudi, ter organizirani teror nad ljudstvom, protestnikov niso ustavili, ravno nasprotno: postali so še bolj odločni.

V zadnjih dneh pred Mubarakovim dokončnim odstopom so se delavci iz skoraj vseh sektorjev s splošno stavko pridružili protestnemu gibanju in stanje, ki mu lahko rečemo državljanska neposlušnost, je postalo resničnost. Vojska ni hotela ali pa ni mogla posredovati, ne da bi prišlo do velikanskega prelivanja krvi, katerega posledic za samo vojsko ne bi bilo mogoče oceniti. Režim je moral popustiti in Mubarak je moral oditi.

Post-revolucionarno obdobje

Vse do danes je bilo doseženih veliko uspehov. Ljudje so si izborili prostor za demokratično udejstvovanje, kakršnega nikoli prej nismo poznali. Stranka vladajoče oligarhije, njene varnostne strukture in policija so utrpeli hude udarce. Verjetno pa je najpomembnejša pridobitev revolucije sprememba, ki se je zgodila pri številnih Egipčanih samih. Demonstracije in zasedanja, posebno tista na trgu Tahrir (ki ga zdaj nekateri imenujejo Trg svobode ali Trg mučenikov), predstavljajo enega najbolj fascinantnih in dramatičnih dogodkov v sodobni egiptovski zgodovini. Poleg visoke stopnje politizacije prebivalstva, ki se je vzpostavila na trgu, bodo v glavah in srcih ljudi za vedno ostale zapisane zgodbe o junaštvih, solidarnosti in občutku skupnosti.

Po dolgem obdobju naraščajočega sektaštva so se muslimani in kristjani prvič združili pod slogani »Muslimani in kristjani

smo Egipčani« in »Vsi smo ena roka«, se objemali in medijem ter opazovalcem z rokami kazali znake zmage. Moški in ženske, tako zakrite kot nezakrite, so stali z ramo ob rami, branili drug drugega in se borili na temelju enakopravnosti, brez trenj ali nadlegovanj. »Skupaj se borimo, skupaj smo pripravljeni umreti«, so kričale množice. Mubaraku pa so dali vedeti: »Mi bomo ostali, odšel boš ti«.

Vendar pa do resničnih institucionalnih demokratičnih reform še ni prišlo. Stara oblast še vedno vlada in še vedno prevladujejo iste družbeno-ekonomske politike.

Zmaga islamistov, neuspeh liberalnih sil

Parlamentarne volitve, ki so potekale med novembrom 2011 in januarjem 2012, so jasno zmago prinesle stranki Muslimanske bratovščine Svoboda in pravičnost. Drugo mesto po številu izvoljenih sedežev je pripadlo Salafistom, zvezi ultrakonzervativnih islamistov. Novi parlament ostaja podrejen vladajočemu vojaškemu svetu, vendar so generali obljubili, da bodo do konca junija 2012 oblast predali civilnim oblastem.

Končni rezultati prvih parlamentarnih volitev v Egiptu po Mubarakovem padcu so potrdili večinsko zmago islamističnih strank. Muslimanska bratovščina, ki je bila pod Mubarakovim režimom prepovedana, je, po podatkih vrhovne volilne komisije, dobila največji delež sedežev v parlamentu, kar 38 odstotkov. Njena stranka Svoboda in pravičnost je na mesto predsednika skupščine izvolila Saada al-Katatnija, vodilnega funkcionarja bratovščine, ki je v prejšnjem parlamentu opravljal funkcijo samostojnega poslanca.

Ultrakonzervativna islamistična stranka Al-Nour je z 29 % parlamentarnih sedežev postala druga najmočnejša sila. Tretje in četrto mesto sta zasedli liberalni skupini Novi Vafd in Egiptovski blok. Koalicija Revolucija se nadaljuje, sestavljena iz skupin mladih, ki so bili na čelu protestov proti Mubaraku, je dobila manj kot milijon glasov in s tem le sedem sedežev v parlamentu. Ta rezultat pomeni, da bodo imeli islamisti največji vpliv pri oblikovanju nove ustave, ki naj bi jo začrtal prvi svobodno izvoljeni parlament v državi.

Egipčani so 498 članov Ljudske skupščine volili v treh fazah v

obdobju šestih tednov. Deset ostalih članov je imenoval vladajoči vojaški svet. Prek zapletenega parlamentarnega volilnega sistema v naši državi se dve tretjini sedežev porazdelita med strankarske kandidate na listi, preostalo tretjino pa se izglasuje neposredno.

Negotova tranzicija

Med deset tisočimi Egipčani, ki so se 25. januarja zbrali na trgu Tahrir v počastitev prve obletnice protestov, so prevladovali mešani občutki slavlja in vznemirjenosti. Duh povezanosti, ki je preveval lanskoletne proteste, so nadomestile nove napetosti

krogom v juniju. Muslimanska bratovščina, ki je na začetku zagotavljala, da ne bo vstopila v predsedniško tekmo, je prelomila obljubo in kot kandidata nominirala svojega vodilnega stratega in finančnika, Hairata al Šatarja, milijonarskega tajkuna, ki je bil še do lani politični zapornik. Zaradi organizacijske mreže, ki jo je na terenu vzpostavila Muslimanska bratovščina, je v trenutku postal glavni favorit. Kljub temu je predsedniška tekma še vedno odprta. Al Šatar ima tekmece tako na levi kot na desni: prvi je nekdanji, liberalnejši voditelj Bratovščine, drugi pa konservativni salafist. Razplet predsedniških volitev bo verjetno pomembno vplival na usodo egiptovske tranzicije. Toda še

Gospodarstvo Egipta se je iz produktivnega, skoraj samozadostnega gospodarstva, postopoma preobrazilo v odvisno gospodarstvo, ki sloni predvsem na storitvenem sektorju. Medtem se je življenje ljudi poslabšalo.

med političnimi frakcijami in vojaškim vodstvom. Bratovščina in vojska sta pošiljali dvoumne signale glede tega, ali bosta dosegli dogovor glede medsebojne delitve politične oblasti. Februarja je prišlo do nenadne spremembe: Muslimanska bratovščina je vojaškemu svetu postavila zahtevo, naj se odreče nadzoru nad parlamentom in tako stopila korak bližje konfrontaciji med vladajočimi generali in pretežno islamističnim parlamentom. Poleg političnega vrenja utegne egiptovsko tranzicijo ogroziti še akutna finančna kriza.

Ob kopičenju javnega dolga, izjemno nizki gospodarski rasti in plahnečim deviznim rezervam, se morata vladajoči vojaški svet in novi islamistični parlament zdaj soočiti še z nekaterimi težkimi odločitvami, začenši s tako rekoč neizogibno nadaljnjo devalvacijo egiptovske valute, ki bi lahko cene živil in drugih dobrin pognala v nebo.

Spomladi se je pozornost začela obračati k predsedniškim volitvam, ki so napovedane za 23. in 24. maj, z morebitnim drugim

pomembnejša bo odzivna sposobnost in vztrajnost naprednih sil, ki na volitvah do sedaj niso dosegle uspeha.

Izzivi post-revolucionarnega obdobja

Vse kaže na to, da smo trenutno v zelo kočljivi fazi, v kateri lahko strategije pristnih demokratičnih in naprednih sil odločijo o uspehu ali neuspehu revolucije. Čeprav so ulične demonstracije odigrale in še vedno igrajo pomembno vlogo, ne morejo in tudi ne bodo trajale v nedogled. Da bi utrdili in razširili dosežke revolucije, bodo potrebne druge strategije in taktike. Po mojem mnenju bo zdaj v ospredje prišlo organiziranje, sestavljanje koalicij in postavljanje prioritet v zahtevah. Glede tega je bilo že veliko doseženega, vendar pa bomo morali doseči še veliko več, če si želimo uspeha kritične mase sil, ki si prizadevajo za pristne spremembe. ●

Prevod: Katja Pahor, Luka Lisjak Gabrijelčič

**TUKAJ
BI LAHKO BIL VAŠ OGLAS.**

Za informacije glede oglaševanja v reviji RAZPOTJA pišite na elektronski naslov:
marijana.koren@razpotja.si

Srednja Evropa Václava Havla

V drugi polovici decembra, na predbožično nedeljo, nas je razžalostila novica, da je po dolgotrajni bolezni umrl dramatik, humanist, prvi češki predsednik in predvsem pogumen človek odprtega ter širokega srca Václav Havel. Havel je bil in bo ostal vzor sodobnega srednjeevropskega humanista in zagovornika človekovih pravic, ki se zoper avtokratsko oblast bojuje z besedo in satiro, pri čemer mu ne gre samo za dobro svoje dežele, ampak tudi za dobro širše regije in sveta.

Jernej Letnar Černič

V srednjeevropskem prostoru je ustvarjalo že veliko odličnih in sposobnih posameznikov. Vse preveč pogosto pozabljamo na tiste izmed njih, ki se niso uklonili totalitarističnim ideologijam in so za demokratično in pravno državo žrtvovali ne samo poklicno pot, ampak tudi dobršen del svojega življenja. Tistih, ki so živeli ter se vizionarsko zagovarjali in borili za vrednote v časih, ki jim niso bili naklonjeni. Nekateri so upognili hrbtenico in se prilagodili, drugi pa so se do zadnjega borili za demokratične ideale in zato plačali visoko ceno.

Havel se je v šestdesetih in sedemdesetih letih izoblikoval kot vodja upora zoper avtokratski sistem v takratni Češkoslovaški, pri čemer je soustvaril Listino 77, ki velja za začetni kamenček v mozaiku

demokratičnih sprememb na Češkem in Slovaškem. Nastanek civilnodružbenega gibanja je delno spodbudilo tudi zaprtje članov rock skupine *Plastic People of the Universe*, ki so v spomin na Havla igrali tudi na koncertu ob njegovi smrti. V času listine 77 si res nihče ni mislil, da bo kdaj napočil čas za demokratične spremembe v Srednji Evropi, vendar se ljudje niso predali. Poljski pesnik Czesław Miłosz ob zaključku svojega romana *Prevzem oblasti* zapiše, da »nihče ni mislil, da bo živel tako dolgo, da bo moral poravnati povzročene krivice«. Brezizhodnost je bila prevladujoče občujte v takratnih komunističnih državah Srednje Evrope. Sredi sedemdesetih let so bile demokratične spremembe kar precej oddaljene, vendar so se zidovi navidezno nepremagljivih in

nečimrnih totalitarnih režimov začeli krhati po tem, ko je Lech Wałęsa v zgodnjih osemdesetih letih postopoma začel oblikovati zametke demokratičnega gibanja v ladjedelnici v Gdansku.

Na demokratične spremembe na Češkem morda res ni bilo treba čakati tako dolgo kot na Poljskem in Madžarskem. Timothy G. Ash tako ugotavlja, da je boj za spremembe na Poljskem trajal deset let, na Madžarskem deset mesecev, v Vzhodni Nemčiji deset tednov, na Češkem le deset dni. Havel, morda bolj kot kdorkoli drug, pooseblja duh časa, ki je zanetil demokratične spremembe v srednjeevropskih državah.

Češka je naslednje tri dni po njegovi smrti razglasila za narodno žalovanje. Havlova vseprisotna duša je bila prisotna tudi

Havel je v vsem svojem življenju poudarjal, da ima vsakdo odgovornost, da se zoperstavi avtoritativnemu sistemu, čeprav bi se posameznik najraje izgubil v anonimnosti vsakodnevnega življenja.

po njegovi smrti na praških ulicah, ki jih je edinstveno napolnilo češko ljudstvo, ki se je zadnjič poslovilo od svojega nekdanjega predsednika in ga na zadnjem sprehoju množično spremljalo prek celotnega praškega starega mesta. Izkazovanje spoštovanja deset tisočih kaže na simbolično vlogo, ki jo je Havel posebej bljal pri demokratičnih spremembah na Češkem in Slovaškem ter po celi Evropi. Vselej nam bo v spominu ostala fotografija Havla na balkonu stavbe založbe *Melantrich* na Vaclavskem trgu v središču Prage, ko nagovarja pol milijonsko množico in jih spodbuja, da naj nadaljujejo z demonstracijami proti totalitarnemu režimu. Havel je v svojih delih in življenju iskal demokratično ureditev ter ni hlastal po takšni in drugačni priljubljenosti. Havel pa ni bil samo zagovornik češke demokracije, ampak tudi srednjeevropski, morda lahko zapišemo, tudi slovenski disident. Pred in po demokratičnih spremembah v Srednji Evropi je bil tudi eden glavnih zagovornikov srednjeevropskega povezovanja in pojma Srednje Evrope (*Mitteuropa*), ki opredeljuje skupne kulturne, zgodovinske in civilizacijske korenine tega dela sveta, ki temeljijo na pravicah posameznika. Pojem Srednje Evrope je sicer znova odkril Havlov sonarodnjak Milan Kundera v svojem znamenitem eseju »Tragedija Srednje Evrope« (*New York Review of Books*, 26. 4. 1984), kjer je utemeljeval, da so Srednja Evropa in njeni ljudje izgubili svojo identiteto zaradi trpljenja pod avtokratskimi oblastmi.

Ideja o Srednji Evropi se je sprva pojavila kot ekspanzionistična politična želja Nemčije po nadvladi nad srednjeevropskimi narodi, vendar je ideja kljub problematičnem izvoru dobila povsem drugačen pomen. Czesław Miłosz jo denimo opredeljuje kot »vse države, vključno z baltskimi, ki so avgusta 1939 bile realni ali hipotetični predmet trgovine med Sovjetsko zvezo in Nemčijo«. Drugi pa zavračajo idejo o Srednji Evropi: avstrijski pisatelj Peter Handke jo ima zgolj za meteorološki pojav, a ji hkrati pripisuje odgovornost za slovensko državnost, saj je »mnoge Slovence ... vse bolj odnašalo stran od njihove velike Jugoslavije, 'k Srednji Evropi' ali 'k Evropi' ali 'na zapad', jaz pa sem vse to dolgo jemal samo za njihovo muho [...] Kajti v zgodovini slovenske dežele ni bilo ničesar, prav ničesar, kar bi jih gnalo k državnosti. Nikoli, prav nikoli ni imel slovenski narod česa takega, kar bi bilo državnemu prostoru podobno«

Kundera v omenjenem eseju poudarja, da je bila Srednja Evropa na začetku 20. stoletja kljub svoji politični šibkosti osrednje in bržkone največje kulturno središče Evrope. Zaradi totalitarizmov se je njena identiteta skoraj izgubila. To se vidi tudi iz slovenskega konteksta, kjer od Srednje Evrope po demokratizaciji ni ostalo skoraj nič, razen redkih prispevkov Jančarja, Kralja in nekaterih drugih avtorjev, saj je vsaj slovenska oblast v zadnjih desetletjih tradicionalno podcenjevala preostale srednjeevropske države, tako da je Slovenija celo zavrnila član-

stvo v Višegrajski pobudi.

Havel si je v svojem boju z mlino na veter prizadeval, da bi duhovno srž pojma Srednje Evrope ponovno oživil, mu povrnil nekdanji sijaj in ga napolnil s civilizacijskimi vrednotami, ki izhajajo iz vseh srednjeevropskih družb. Pojem Srednje Evrope je Havlu in drugim hkrati omogočal, da so se oddaljili od totalitarnega in kolektivističnega razumevanja sodobne družbe. Boril se je za pravico do samoodločbe, ki jo je slovenski razumnik Boris Furlan utemeljeval s tem, da je »samo v univerzalno izvedeni demokraciji tudi majhnim narodom priznan prostor na soncu«, ter da imajo »vsi narodi, ne samo veliki, pravico do samostojnosti, vsak narod sme na svoji zemlji biti svoj gospod«.

Havlu je Srednja Evropa je omogočala vizijo neke drugačne, demokratične Češke (oziroma Češkoslovaške). Njegova osebnost je bila zato tudi za druge srednjeevropske države monumentalnega pomena. Na prvi pogled se morda res zdi, da je ideja o Srednji Evropi nek romantičen in nostalgichen pojem, ki se navzven lepo sliši, znotraj pa je votel. Ali kot piše Jančar: »Kaj nas resnično družijo v srednjeevropskem prostoru, je precej nedorečeno. Zdaj se naenkrat kaže, da nas je bolj združeval odpor do njegove razdeljenosti kot pa sorodna kulturna vprašanja.« Svobodna demokratična družba, pluralizem, spoštovanje temeljnih človekovih pravic, odprtost in prevzemanje odgovornosti pa vendarle ostajajo nekatere skupne vrednote srednjeevropskega prostora, ki povezujejo, če že ne vladajoče struk-

ture, pa predvsem ljudi, ki živijo na tem prostoru. To pa so prav vrednote, ki jih posebej Havlovo življenje.

Srednjeevropska esejistika je s Havlovim esejem iz leta 1979 *Moč nemočnih* doživela enega izmed svojih vrhuncev. Njegova metafora o prodajalcu oziroma o lastniku kioska s sadjem in zelenjavo je še danes več kot povedna v večini srednjeevropskih družb. Prodajalec v kiosku s sadjem in zelenjavo na okensko polico med čebulo in korenje postavi letak s sloganom: »Delavci vseh dežel, združite se!« Havel se pri tem vpraša, zakaj prodajalec izobesi letak na okenski polico? Kaj želi sporočiti? Mu je res mar za združevanje delavcev vsega sveta? Havel trdi, da ne: prodajalec letak izobesi le zato, ker ga izobešajo vsi ostali ljudje. Skupaj tako ustvarjajo prepričanje, da je mogoče preživeti edino na takšen način, če želijo ohraniti stabilnost in mir. Pisarniška delavka, ki izobesi plakat na notranjih in zunanjih stenah svoje pisarne, ni nič drugačna od prodajalca zelenjave. Plakata, ki ju oba izobesita, sta medsebojno povezana in odvisna. Enega brez drugega ne bi bilo. Vse, kot pravi Havel, za ohranjanje stabilnosti, javnega miru in reda. Prodajalec in delavka postaneta obenem žrtvi sistema in njegova ključna sestavna dela. Če je celotna vas polepljena s plakati, pravi Havel, gre tu za družbeni totalitarizem, ki ne prihaja od zgoraj navzdol, temveč deluje obratno: od spodaj navzgor. V takšnem sistemu vsi ljudje vzdržujejo sistem, raven njihove individualne odgovornosti je odvisna samo od njihovega položaja v hierarhiji sistema. Sistem ne prisiljuje več k poslušnosti, saj se ta ustvarja sama.

Zato je Havel v vsem svojem življenju podarjal, da ima vsakdo odgovornost, da se zoperstavi avtoritativnemu sistemu,

čeprav bi se posameznik najraje izgubil v anonimnosti vsakodnevnega življenja. Vendar se po Havlu največja nevarnost nahaja prav v umiku v zasebnost, saj ravnodušnost vodi do izgube človekove identitete. Havel je tako že v sedemdesetih letih zagovarjal, da je življenje v resnici rešilna bilka, da se posameznik odtuji pritisku sistema. Prodajalec sadja in zelenjave se lahko odloči, da ne bo postavil letaka na okensko polico. Navidezno majhen korak pripomore k razgradnji sistema. Zato je Havel menil, da avtokratski sistemi stojijo in padejo na (ne)poslušnosti običajnih ljudi. Zato tudi običajni človek šteje. Življenje je v resnici ako edina možna izbira, tudi v najtežjih okoliščinah.

Havlov sodobnik, Jože Pučnik, je v prispevku za knjigo *Temna stran meseca* zapisal, da »med 'podedovane dolžnosti' sodi seveda tudi strokovna preiskava zločinov prejšnjega komunističnega režima in njihov kazensko-pravni zaključek. Iz zgodovine pač ni mogoče pobirati samo rozin!« Dr. Jože Pučnik o človeku v antropološko-filozofskem pogledu ni imel najboljšega mnenja, saj je zanj človek ... »silno šibko bitje. Ima čudovito energijo, čudovit ogenj v sebi, a je kot ameba, če ni vpleten v nek sistem kulturnih pravil delovanja. Je izgubljen. Zato je nujno, da vsak narod ustvarja čim bolj kompleksen, pa tudi uravnotežen sistem teh mrež, da bi se zavaroval pred agonijo, pred razpadom celotnega vrednostnega sistema in pred padcem v skrajno brutalnost.« Iz Pučnikov besed izhaja sistem vrednot, ki je skupen tudi Havlu in v srži predstavlja tisto, kar je danes duhovno jedro Srednje Evrope.

Havel je bil otrok svojega časa in srednjeevropskega prostora, vendar je njegova dramatika in esejistika za današnjega

bralca s svojimi temeljnimi vprašanji še vedno zelo relevantna. Nikoli ni zaključil svojega optimističnega boja za resnico in ljubezen: še nekaj dni pred smrtjo se je zavzel za kitajske oporečnike. Skozi celotno življenje je obdržal kritično držo do totalitarnih režimov in zagovarjal ideje o demokratizaciji arabskega in kitajskega prostora. V zadnjih letih življenja se je obsežno posvetil pisanju in ustvarjanju. Prijatelj nikoli ni izgubil. Na njegovem slovesu so se zbrali v velikem številu, med njimi je bilo mnogo njegovih osebnih prijateljev z vsega sveta. Václav Havel navkljub težkemu življenju, polnem krivic – ali prav zaradi tega – ostaja med nami ne samo kot politik, dramatik, esejist, temveč predvsem kot pokončen človek.

Havlovo življenje morda vsaj deloma poravnava dolgove, ki jih imajo bivši totalitarni sistemi do vseh svojih generacij – preminulih, sedanjih in bodočih – in lahko pripomore, da se totalitarna hudodelstva v srednjeevropskem prostoru ali kjerkoli drugod ne bodo nikoli več ponovila. Aktualna ostaja njegova temeljna misel, ki jo je zapisal v esejju *Moč nemočnih*: »nikoli se nismo odločili, da postanemo oporečniki. Spremenili smo se vanje, ne da bi vedeli kako, včasih smo se znašli v zaporu, ne da bi vedeli kako. Preprosto smo šli naprej in naredili nekatere stvari, za katere smo menili, da jih moramo storiti, in ki so se nam zdele dostojne, nič več in nič manj.«

Prepričljivost Havlove srednjeevropske zgodbe ni le v tem, da je bil prvi predsednik demokratične Češkoslovaške (in, po njenem razpadu, tudi Češke republike), ampak da se je s svojim pogumom dotaknil navadnih ljudi ter utrdil temelje ideje o Srednji Evropi. ●

Danilu Slivniku v spomin

Luka Lisjak Gabrijelčič

mav•er•ick, n.

1. An unbranded range animal, especially a calf that has become separated from its mother, traditionally considered the property of the first person who brands it.

2. One that refuses to abide by the dictates of or resists adherence to a group; a dissenter.

adj.

Being independent in thought and action or exhibiting such independence.

Na svete tri kralje se je v Ljubljani s strelom v glavo ubil moški poznih srednjih let. Tragična novica, ki pa si ne bi prislužila kaj več od krajše omembe v rubriki »Črna kronika«, če ne bi šlo za enega najpomembnejših slovenskih publicistov zadnjih dveh desetletij. Nenavadno je, da si je kljub temu prislužila ravno tolikšno ali še manjšo pozornost.

Danilo Slivnik je bil kontroverzna osebnost, hkrati pa eno najbolj izvirnih in vplivnih novinarskih imen naše kratke demokratične zgodovine. Umrli je v dneh, ko je slovenska politikantska razdeljenost dosegla vrhunec. Mnogi so ga imeli za enega od podžigalcev te razdeljenosti: navsezadnje je k slovenskemu političnemu diskurzu trajno prispeval z iznajdbo sintagme »Kučanov klan«. Toda Slivnik je bil v resnici velik demistifikator: vse svoje novinarske napore je vložil v to, da bi razgalil igre stvarnih interesov, ki so se bile za zastorom sklerotičnih ideoloških delitev. To so bile kalne in pogosto surove igre; v njih je, predvsem v zadnjih letih, sodeloval tudi sam, čeprav nikoli kot glavni igralec. Strast opazovalca je v njem vedno znova premagovala *libido dominandi*, slo po obvladovanju. Zato je bil vedno bližje novinarstvu kot politiki (va-

njo je najneposredneje vstopil leta 1996, ko je na listi SDS neuspešno kandidiral za poslanca). Prav v novinarstvu je zapustil svoj najtrajnejši doprinos. Bil je dolgoletni sodelavec časopisa *Delo*, njegov dopisnik iz Moskve v času *perestrojke* ter notranjepolitični urednik v prelomnem obdobju demokratizacije, osamosvajanja in začetka tranzicije; sredi devetdesetih je postavil na noge revijo *Mag* in jo deset let urednikoval; z ustanovitvijo dnevnika *Jutranjik* je poskušal vnesti več pluralnosti v medijsko krajino; nazadnje se je vrnil na *Delo* kot predsednik uprave. Prav na tem položaju je *libido dominandi* usodno prevladal nad strastjo opazovalca. Tega mu zaprta in zaprašena slovenska novinarska srenja tudi ob smrtni uri ni znala odpustiti. Njena nizkotnost in pomanjkanje čuta za najosnovnejše civilizacijske norme sta prišla do izraza v tistih hladnih januarjskih dneh, ko so bili molk, zadrega in šakalsko lajanje glavnih spremljevalci na njegovi poslednji poti. Priznam: Danila Slivnika sem imel rad. Predvsem zato, ker je bil človek, ki ga ni bilo enostavno imeti rad. Bil je tip človeka, ki nikoli ni ravnal z namenom, da bi vzbujal občudovanje ali simpatijo. To je bil ključ do njegovega šarma. Mnogi

so ga občudovali, čeprav ga niso marali; mnogim je bil všeč, čeprav ga niso občudovali. Sam sem spadal med slednje.

Ni iskal priljubljenosti, temveč je vedno skušal podžgati polemiko s svojimi pronicljivimi, bistrimi nastopi, ki so bili izjema v dolgočasni močvari slovenskega žurnalizma. Bil je oseba z machiavellijevskim duhom v najboljšem pomenu besede, velik intelektualni lisjak, usodno razpet med spontanim disidentstvom in premišljenim oblastništvom.

Do obisti in bolje od kogarkoli drugega je poznal realnost slovenske tranzicije in se uprlemu, da bi jo anemično opazoval skozi zrcala ideoloških projekcij. Vedno je poskušal prodreti do tega, kar je razumel kot bistvo zgodovinskega obdobja – do otipljivega, umazanega, konkretnega, komičnega in surovega boja za oblast. V nasprotju s tem, kar so mu pogosto očitali, tega boja ni mistificiral: razgaljal ga je. Nečesa njegovi kritiki niso nikoli znali razumeti: v svojem površnem moralizmu so domnevali, da mora vsakdo, ki kritizira oblast, to tudi sovražiti ali jo vsaj prezirati. Kakšna zmeta! Slivnik oblasti ni sovražil: fascinirala ga je. Nekatere njene akterje je spoštoval, večino je preziral. Ampak ravno zato, ker ga je *oblast kot taka* fascinirala in jo je, na svoj način, ljubil, je bil sposoben prodorne in neizprosne analize njenih mehanizmov, kakršne je bil na Slovenskem v zadnjih desetletjih zmožen le malokdo drug.

Morda je vse, kar pišem o Slivniku, napačno. Morda je plod moje zmotne predstave o človeku, čigar kariero sem spremljal le od daleč in bežno, a vselej z zanimanjem. Srečal sem ga enkrat samkrat v življenju. Bil je skoraj pred natanko dvanajstimi leti, pozimi leta 1999. Tedaj je v Konzorciju predstavljal svojo novo knjigo *Potnikovo poročilo*. Predsta-

vitev se je začela ob petih popoldne, tja sem prispel z enourno zamudo. Bilo je po eni izmed zabav, na katerih sem kot bruc spoznaval sladkosti ljubljanskega nočne življenja. Spomnim se, da sem nosil dolg plašč, ki je zaudarjal po razvratu. Pritekel sem v prvo nadstropje, pobral izvod knjige in ga nesel do Slivnika, ki se je med odhajajočo množico zaustavil v razgovoru z mlajšim intelektualcem iz kroga *Nove revije* (če me spomin ne vara, je bil to Brane Senegačnik). Z varne razdalje sem pristopil do njiju in Slivniku ponudil knjigo v podpis. Pričakoval sem, da jo bo površno podpisal in nadaljeval pogovor. A nepričakovano je obmolknil, me ostro premeril s pogledom in rekel

vost in neizvirnost naših elit ter požrešni cinizem klientelnih skupin, ki so se nabrale okoli njih; za igračkanje na peskovniku kulturnega boja; za apolitičnost in papagajsko samovšečnost urbanih srednjih slojev ter topoumni revanšizem njihovih podeželskih in predmestnih rivalov; ter, nazadnje, za sentimentalizem, zavrtost in samozadovoljstvo naših ljudskih množic. Pred vsem tem je Slivnik dolgo svaril: to je počel vztrajno, s preprosto, hudobno in marsikdaj nezavedno virtuoznostjo, ki so je zmožni le veliki pisci. Nemara je to počel predolgo; predvsem pa je bil pri tem preveč osamljen. Naposled se je naveličal vloge Kasandre. Preveč je ljubil radosti življenja, da bi se

defetizma s strani človeka, ki se nikoli ni ustrašil spopada, sančopansovskega Don Kihota, namazanega z vsemi žavbami, ki je dobro poznal notranjost sodnih in marsikaterih drugih dvoran?

Slivnik je nazadnje, nasprotno od Prešernovega Črtomirja, »posnel Katorna Utikana«.1 Postal je eden od mnogoštevilnih Slovencev, ki so se odločili, da sami končajo svoje življenje. V krščanski, zlasti v katoliški etiki, velja samomor za zavrženo dejanje. Morda se tu skriva delni odgovor za molk, ki je spremljal njegovo smrt. Spomnili so se ga le nekdanji najožji sodelavci; celo nekateri izmed njih so molčali. Samomor je del slovenskega vsakda-

Z malo več osebnega poguma bi bil lahko postal moška verzija Oriane Fallaci; z malo manj poñlepa in več intelektualne discipline bi lahko postal slovenski Indro Montanelli; z malo več rafiniranosti in izobrazbe bi lahko bil naš Christopher Hitchens. Za vse troje mu je primanjkovalo moralne ogorčenosti.

sogovorniku: »Vidiš, Brane, takšni morajo brati to knjigo!« Domnevam, da je s tem mislil – *tako mladi*.

Senegačnik je bil tedaj star približno toliko, kolikor sem danes jaz. *Tempus fugit*. Slivnikova smrt je prišla kot opomin, da živimo v prelomnem času, ko se neko obdobje končuje in se začenja novo. Dokončno se je končala tranzicija. Prispel je račun za vse nedoslednosti naše mlade demokracije: za vsa zavlačevanja in pometanja pod preprogo, za vsa sprenevedanja in dremanja na lovoričkah »zgodbe o uspehu«, za vse populizme in anahronizme; za prepočasno, površno modernizacijo naših družbenih in ekonomskih sistemov; za naše šibke, preobilne in neokretne institucije; za lenost, podkuplji-

predolgo boril z mlino na veter.

Toda kritična žilica mu ni dala miru: v zadnjih mesecih pred smrtjo se je zopet začel oglašati v javnem prostoru. Njegove analize so bile kirurško natančne in bolj pronicljive kot kadarkoli prej. Izgubljene iluzije so pripomogle k izostritvi njegovega pogleda: tik pred smrtjo je jasnost in natančnost njegove družbene in politične kritike dosegla vrhunec. Mnogi pa so opažali, da so taiste izgubljene iluzije, ki so bistrile njegovo kritičnost, povečevale otopelost njegovega moralnega čuta. Mogoče ga je prav izguba smisla, ki neizogibno spremlja prezgodaj opuščeni boj, potopila v brezup, ki ga je pahnil v tragično dejanje. Kako naj si drugače razložimo nenadni akt skrajnega

na, a za večino še vedno predstavlja tabu. Še o smrti nekdanjega ljubljanskega župana Hribarja, tega osivelega predhodnika Jana Palacha, se govori zadržano, na pol v zadregi. Čislani slovenski sekularizem, na katerega je naša urbana javnost ponosna, kot da bi bil njen *dosežek*, klekne pred ponotranjeno prepovedjo katoliške morale. Ker ne razume več etične razsežnosti prepovedi, mu od nje ostaja le plehka moralka. In tesnoba. Res smo čudni Slovenci: ponotranjili smo prepovedi vseh zahodnih etičnih sistemov, vnemar pa pustili njihovo osvobodilno razsežnost. Če kdaj, se je potrebno v takšnih primerih držati vodila: »Ne sodi, da ne boš sojen«.

Ko je bila bitka zanj končana, se je Čr-

tomir na nabrežju Bohinjskega jezera odločil živeti: a že naslednjega jutra je sprejel resignirano podreditev nazoru, v katerega ni verjel. Ostalo življenje je preživel v duhovni izpraznjenosti nepripravnega spreobrnjenja. O podobnih zgodbah je, z več pikrosti in hudomušnosti, pisal Cankar v *Hlapcih*. Slivnik je lahko od blizu spremljal žalostno usodo takšnih podalpskih Darth Vaderjev; kdo ve, če se mu ni v trenutku obupa smrt zazdela bolj časten izhod od zlaganega životarjenja?

Naj bo tako ali drugače, njegova poslednja gesta je nosila pečat njegove osebnosti: bila je samosvoja, trmasta, nepričakovana, spektakularna, uporniška, protislovna.

Nekaj posebnega je bilo v tem klenem sinu koroške zemlje, ki se v vseh letih svetovljanskega življenja ni znebil krepkega, nekoliko nerodnega mežiškega naglasa). Predstavljal je tip intelektualca, ki ga pri nas pred njim nismo poznali: pokončnega, a prebrisanega *enfant terrible*, polnokrvnega plebejca, ki se je s pomočjo nespornih osebnih vrtilin prerinil v sam oblastni vrh in se ves čas gibal v nevarnem trikotu med politiko, poslom in žurnalizmom. Nikoli se ni pustil izriniti iz okolice centrov odločanja, a jim nikoli ni zares pripadal. Prefrigani Prometej, ki je vedno znova razjezil bogove tako, da je ob nepričakovanih trenutkih njihove najbolj varovane skrivnosti izdal *plebsu*. A se nikoli ni pustil vkleniti pošastnemu jastrebu kaznovanja. Vse do tistega januarskega popoldneva.

Če hočemo pravilno oceniti Slivnikovo delo, ga ne smemo soditi z varne razdalje cenene moralizma ali z lažne vzvišenosti prevzetnega intelektualizma. Primerjati ga moramo z ljudmi njegovega kova: s pokončnimi, polnokrvnimi beštijami

iz novinarskega zverinjaka našega časa. Z malo več osebnega poguma bi bil lahko postal možka verzija Oriane Fallaci; z malo manj pohlepa in več intelektualne discipline bi lahko postal slovenski Indro Montanelli; z malo več rafiniranosti in izobrazbe bi lahko bil naš Christopher Hitchens. Za vse troje mu je primanjkovalo moralne ogorčenosti. Tako je ostal, kar je bil. Resnični *maverick* slovenske tranzicije in hkrati ena njenih najbolj reprezentativnih osebnosti. Med ostalim se je odlikoval po lastnosti, ki ga je nazadnje verjetno pripeljala do roba: tako kot lisica iz poezije Alojza Ihana nikoli ni znal zaspati na lovorikah.

*

Samo na en način se lisica lahko zanesljivo reši: izkopati mora votlino hitreje, kot so jo psi sposobni preiskati.

In ko se psi razočarano odpravijo iz zapuščene votline in nadaljujejo po njenih sledih, mora ona izkopati že naslednjo. Ali že tretjo. Tako se stalno večča razdalja in včasih postane že tolikšna,

da bi se lisica lahko mirno ulegla ter brez tveganja počivala, se parila, kotila mladiče, bila brez skrbi. Vendar je zanimivo,

da taka lisica še naprej koplje, da dela to čedalje hitreje in vedno bolj zagnano, da postaja pozorna tudi na lego votlin in premišljeno določa njihove oblike, da postopoma obvladuje kopanje v trdo zemljo,

v lapor, granit, beton in železo, da prečka reke, se zažira v gore, zavzema morja ... In nekoč se psi zasledovalci začutijo čudno

nemirni, kot da jih je nekdo začel zasledovati. ●

ZAHVALJUJEMO SE VSEM, KI STE Z DONACIJAMI POMAGALI PRI NASTANKU TE ŠTEVILKE.

RAZPOTJA NE MOREJO IZHAJATI BREZ VAŠE PODPORE. IZKAŽETE JO LAHKO TUDI Z DONACIJO NA TRANSAKCIJSKI RAČUN DRUŠTVA HUMANISTOV GORIŠKE: SI56 0475 0000 1549 723

»Ko stavbe izgubijo svoj karakter, začneta cenenost in banalnost prevladovati tudi v odnosu do okolja.«

— **Niko Jurca**, *arhitekt, urbanist in načelnik Oddelka za prostor na MONG*

Miha Kosovel

Nova Gorica je kot novo mesto, zasnovano po načelih modernistične arhitekture sredine 20. stoletja, posebnost ne le v slovenskem, temveč tudi v širšem evropskem kontekstu. Čeprav po prostorski urejenosti in kakovosti gradnje v marsičem predstavlja svetlo izjemo med slovenskimi mesti, tudi tu prihaja do zaskrbljujočih pojavov, ki jih v zadnjem desetletju opažamo tudi drugod po Sloveniji: uničevanje modernistične arhitekturne dediščine z nepremišljenimi posegi, banalizacija javnega prostora z nizkokakovostnimi stavbami, nižnje estetske ravni javne in zasebne gradnje itd. O vsem tem smo se pogovarjali z arhitektom in urbanistom Nikom Jurco, dolgoletnim načelnikom Oddelka za prostor na Mestni občini Nova Gorica ter nekdanjim državnim sekretarjem na Ministrstvu za okolje in prostor.

V zadnjih nekaj letih smo v Novi Gorici priča obnavljanju fasad. Gre predvsem za prehod iz nekih umirjenih kombinacij bele in sive v precej agresivne barvne odtenke. Začelo se je na Cankarjevi ulici, tisto, kar me je osebno najbolj zbadlo v oči, pa sta fasadi Nebotičnika in najnovejša prenova enega izmed blokov na Ul.

Gradnikove brigade. Zanima me, kje so meje poseganja v arhitekturo.

Ta problem seveda ni zanemarljiv in muči tudi ljudi, ki se s tem ukvarjamo. Treba pa je vedeti, kako stvari funkcionirajo, da bi videli, kje so težave in kako jim biti kos. V prejšnjih časih, po stari zakonodaji, so veljala druga pravila. Takrat so bile na primer barve bistveni sestavni del arhitekture, kar se mi zdi pravilno. Za hišo je namreč zelo pomembno, kakšna je njena barvna podoba, saj se s spremembo barve lahko popolnoma spremeni tudi njen karakter in sporočilnost. Po prejšnji zakonodaji so bile barve del gradbenega ali lokacijskega dovoljenja. V praksi se je to upoštevalo in se je pri načrtovanju zgradb ali pa že v urbanistični fazi, če je šlo za večje komplekse, določilo barvno shemo, narejene so bile barvne študije ... Skratka, vse je potekalo sistematično in po nekem logičnem zaporedju. Na enak način so potekale tudi obnove ali spremembe. Zdaj pa hkrati s spremembami v sistemu in zakonodaji prihajamo v čas, kjer je tudi na tem področju zelo veliko nedorečenosti. Drobni posegi, na primer, niso več regulirani. Sem sodi tudi omenjena problematika barv. Po mojem prepričanju bi morala biti barva objekta še zmeraj sestavni del gradbenega dovoljenja. Zato se tudi trudimo, da v občinskih prostorskih aktih, na primer v odlok o PUP-ih, v OPN-ju,

to vgradimo v sam akt. S tem predpisujemo, da mora biti vsaka bistvena sprememba zunanosti objekta (sem sodijo tako barva kot tudi nameščanja objektov na fasado) narejena po načrtu arhitekta. Vedno znova se namreč dogaja, da določeni predmeti (nekoč so to bili satelitski krožniki, danes so klimatske naprave, pač odvisno od tehnologije) postanejo sestavni del fasade, ljudje pa jih nameščajo po svoji presoji. Sem spada tudi menjava senčil, na primer polken z roletami. Če se teh sprememb loteva vsak po svoje, lahko to povsem uniči izgled stavbe. Občinski predpisi določajo, da se to sme narediti samo na podlagi načrta, fasade, ki ga podpiše arhitekt z licenco. Kakšen bo načrt, je njegova odločitev, vendar pa zahtevamo, da za rešitvijo stoji strokovni premislek in s tem strokovna odgovornost. Težava pa se pojavi pri fasadah obstoječih zgradb, kjer po zakonih ni potrebno gradbeno dovoljenje za barvanje, na kar se seveda sklicujejo investitorji. Naši odloki ne predvidevajo sankcij, zato zdaj pripravljamo nov odlok, nekakšen pravilnik »obnašanja v mestu«, po katerem bi bile predpisane sankcije za tovrstne neprimerne rešitve. Tako bi naši inšpektorji imeli nadzor nad spremembami in bi posledično lahko tudi ukrepali. Zdaj še ne morem napovedati, če nam bo uspelo in ali bo stvar zaživela v praksi. Zaenkrat so mo-

goče tako pozitivne kot tudi negativne spremembe.

Primeri, ki ju navajate, sta v tem kontekstu vzorčna. Na Ledinah je v večini primerov šlo le za osvežitev fasad z novimi barvami, ki so bolj kvalitetne in zato tudi bolj žareče, barvna shema pa je ostala enaka. V nekaterih primerih pa so bile obnovljene samosvoje, po okusu ali »ne-okusu« prebivalcev, kar je seveda narobe. Če pogledamo primer Nebotičnika ... To je katastrofa. To je najbolj zgrešen in najbolj v oči bijoč primer. Zakaj? Ta objekt je iz obdobja arhitekture, ki še sledi moderni, čeprav ga ne moremo označiti za čisto modernistično stavbo. Največja prednost Nove Gorice je ravno urbanizem moderne. Urbanizem in arhitektura moderne pa imata svoje zakonitosti. Ena najbolj značilnih podob, ki določa značaj urbanizma moderne, so svetle zgradbe, potopljene v morje zelenja. In ravno ta prevladujoča bela barva je bistvena komponenta arhitekture in urbanizma moderne. Zato Nebotičnik *mora* nujno biti bel. Kaj pa se je zgodilo v tem primeru? Takratni upravljavec, DOM d. o. o., se je tega zavedal in nas vprašal za mnenje. Pri arhitektu so naročili načrt prenove fasade, ki je bil barvno ustrezen, vendar se stanovanjci z njim niso strinjali, ker ni bil po njihovem kičastem okusu. Zato so pač zamenjali upravljavca. Novi upravljavec, Fertis d. o. o., je o barvi povprašal stanovanjce in tako smo dobili oranžen Nebotičnik. Celotno zadevo sem osebno prijavil inšpekciji, ker bi po mojem mnenju morali za kaj takega dobiti gradbeno dovoljenje, vendar se inšpektoričica ni strinjala z mano, saj se ji ni zdelo vredno, da bi se s tem ukvarjala, češ da sprememba barve ne vpliva bistveno na stavbo. Tako smo ostali brez formalnega orožja, da bi lahko kaj takega preprečili.

In posledica? Hiša čisto drugače deluje v prostoru in je postala lastna karikatura. Barva namreč vpliva na celoten izgled stavbe: belina ustvarja videz vitkosti, oranžna ravno obratno. Zdaj je stavba, ki sem jo nekoč videl kot elegantno damo, odeto v lepo belo obleko, postala debelušna kmečka deklina v oranžni pikčasti obleki (*smeħ*). Zelo pomembna je tudi sprememba na oknih: pred obnovo smo imeli temne okvirje na beli podlagi, ki so delovali skladno, zdaj pa imamo nekakšne bele pikice na oranžni cunji. To je groza.

Zakonodaja enostavno tega več ne ureja; to je narobe zato se tudi trudimo, da bi z novim odlokom to regulirali.

V primeru »Kitajskega zidu« (Ul. Gradnikove brigade, op. a.) pa gre za popolnoma drugačno zgodbo, saj bi ta moral že od vsega začetka izgledati drugače. Srečo imamo, da je avtor te urbanistične rešitve, Tomaž Vuga, še vedno aktiven. On je že v začetku predvidel barvno shemo celote, ki je bila tudi zapisana v zazidalnem načrtu. Potem pa je, zaradi razvoja tehnologije, SGP pričel graditi s prefabriciranimi betonskimi elementi in se je arhitektura preprosto morala umakniti tehnološki nuji, ki je zgradbe posilila s sivimi betonskimi fasadami. Tako smo dobili stavbe, ki so po izgledu močno izstopale od načrtov, a smo se na njih nekako navadili. Zdaj pa je zaradi zahtev zakonodaje po toplotni prevodnosti potrebno vse te stavbe ponovno izolirati in posledično sanirati fasade. S tem je izginil diktat betonskih fasad in dobili smo priložnost, da prvotni načrt zaživi in dobimo stavbe, kakršne bi morale biti že v začetku. Posvetovali smo se s Tomažem Vugo, ki je pripravil barvno shemo, po kateri je bil pobarvan tudi prvi blok. Po eni strani se to sliši obe-

tavno, po drugi pa se že malo bojim. Z upravitelji stavb smo se sicer dogovorili, da bomo po vseh blokkih razobesili načrte predvidenih sprememb, da bodo stanovanjci lahko že zdaj videli, kako naj bi izgledala končna izvedba. Vendar ne moremo nikogar prisiliti. V stavbah, ki jih upravlja DOM, imamo vsaj neko garancijo, saj so se do zdaj vedno posvetovali z nami. Pri drugih upravljavcih pa te garancije nimamo. Bojim se, da se bodo v primerih, če si bodo prebivalci spet zaželeli stavbe po svojem okusu, podredili njihovim željam in bomo z vijoličnimi in zelenimi bloki dobili nekakšen cirkus, mi pa tega ne bomo mogli preprečiti. To bi bila katastrofa.

Kaj pa z vidika kulturne dediščine? Ali v Novi Gorici nimamo nikakršnega plana za uvrstitev nekaterih starejših zgradb na seznam kulturne dediščine?

Tukaj se spet znajdemo v neki čudni, morda celo smešni situaciji. Po eni strani ima Zavod za varstvo kulturne dediščine evidentiran celoten center mesta (ne samo tistega ključnega območja ob magistrali, ampak tudi ledine, ki so nastale kasneje) kot območje kulturne dediščine modernega urbanizma. Vendar pa je to le prazen okvir, kar pomeni, da na formalni ravni sicer obstaja, a nima določenih nobenih kriterijev glede tega, kaj se sme in česa se ne sme početi. Zato deluje kot čista formalna cokla: v praksi to namreč pomeni, da v primeru prodaje ali preurejanja nepremičnine na tem območju potrebujete soglasje Zavoda iz čiste formalnosti postopka, ki pa je vsebinsko prazen, ker nihče ne zna ničesar predpisati. Zdaj se z Zavodom pogovarjamo, da bi jim na mestni občini ta formalni predpis pomagali »napolniti« z vsebino.

Druga zadeva je modnost. Predvsem v kontinentalni Sloveniji, če smem tako reči, so trenutno priljubljene močne, žareče barve. V živo rumene, rdeče, zelene in vijolične odtenke barvajo predvsem individualne hiše, ker se jim to zdi malo »in«.

Kaj to sploh pomeni, da je neko območje dediščina urbanizma moderne? Česa se moramo držati pri postavljanju? Po kakšnih pravilih ga lahko dopolnujemo ali spreminjamo? Na ta vprašanja skušamo v stroki odgovoriti in se s samodisciplino držati nekih načelnih smernic, vendar pa je ob pomanjkanju jasne regulative to papirnati tiger, je nič. Zato lahko pride do primerov, ki sva jih omenjala prej. Zavež za varstvo kulturne dediščine bi se moral odzvati na takšne nepravilnosti in jih tudi kaznovati, vendar pa za to nima nikakršne pravne podlage. Upamo lahko le na neko kulturno občutljivost, ki pa je trenutno od investorjev ne moremo pričakovati ... Lajamo v luno, medtem pa je situacija vedno bolj kritična. »Ruski bloki« (prvi novogoriški bloki, Kidričeva ulica, op. a.) so na primer že tako dotrajani, da so spremembe nujne. To pa je zelo nevarna situacija, ker se ljudje obnove žal pogosto lotevajo na neprimeren način. Nikoli ne veš, kaj bo komu padlo na pamet. Tako so na primer lesena polkna zamenjali z roletami tako, da so zdaj na fasadah blokov kovinski robovi, ki nosijo škatle za njihovo shranjevanje; pa še to ne enotno, ampak nekje tako, drugje drugače. Na čelnih fasadah, kjer so bile izvorno le male line, so začeli s samovoljnimi spremembami, da je bilo prav smešno ... To so bili prvi takšni ekscesni, grozljivi posegi, saj gre za bistveno poseganje v likovno zasnovo zgodovinsko-arhitekturno izjemno pomembne fasade, ki sama po sebi mora biti izčiščena. Mora biti točno takšna, kot je, in nič drugačna. Razen, seveda, če se premišljeno odločiš,

da boš iz vsega naredil nekaj drugega: ne moreš pa kar tako nekaj spreminjati. To je pohabljanje hiše, pohabljanje arhitekture. A pristojni za varstvo kulturne dediščine na to ne reagirajo.

V zadevi z Nebotičnikom sem se poskušal osebno pogovoriti z inšpektorico in ji razložiti, zakaj bi morala ukrepati, vendar se ji ni zdelo potrebno. Nato sem se formalno pritožil na inšpektorat Ministrstva za okolje in prostor, kjer mi niso niti odgovorili. Čista ignoranca! Potem me je minilo. Zdelo se mi je smešno, da se jaz grem neko »sveto vojno«, brez kakršne koli podpore ... Še v lastni hiši, na občini, nisem mogel prepričati vseh. Tako zdaj poskušamo reševati podobne primere na drugačne načine, s prepričevanjem in dogovarjanjem s stanovalci, kot to na primer počnemo na »Kitajskem zidu«. A v glavnem smo odvisni od tega, koliko nas stanovalci hočejo poslušati. Prisile nimamo.

Tudi v drugih nekdanjih socialističnih državah obstaja težnja po barvanju fasad stavb, ki izhajajo iz tistega obdobja. Sam sem to najbolj opazil med vožnjo po Slovaškem, kjer bloke v spalnih naseljih kar povprek pleškajo, po možnosti s kakšnimi razgibanimi vzorci. Osebno sicer lahko razumem, da sivina ljudem predstavlja nek občutek tesnobe ... Toda, ali moramo res siliti v nasprotno skrajnost? Ne morem mimo tega, da se mi ne bi ob živobarvnih fasadah zazdelo, kot da prebivalci ne cenijo lastne arhitekturne dediščine. Da bi jo naj-

raje skrili za »veselimi« barvami.

Z barvno podobo daješ značaj stavbi, a tudi širšemu okolju; v njem ustvariš določeno vzdušje. V času urbanizma moderne je bila barvna shema zelo pomemben del arhitekture. V delavskih stanovanjskih soseskah so barvno shemo sestavili glede na gibanje sonca. Temeljila je na paleti toplih barv, izbranih v odvisnosti od tega, koliko so izpostavljene soncu. Tako so dosegli uravnoteženost, kar je prispevalo k bolj toplemu, sončnemu, prijetnemu občutku v naselju. Do teh rezultatov so prišli preko psihološkega premisleka. Lahko rečemo, da je to odraz nekega časa in da so potrebne spremembe ali prenove, vendar pa mora biti vsaka sprememba narejena zavestno in v skladu s potrebami. Lahko zavestno korigiraš vzdušje in podobo ali stavbo prenavljaš in skrbiš zanjo – to je en pristop. Lahko pa si preprosto rečeš, da ti ni všeč, ker je staro in bi zdaj najraje vse prepleskal, saj so prišli novi časi in z njimi bolj sproščeno življenje. Potem vse odeneš v pisane cirkuške barve ... S tem stavbe izgubijo svoj karakter, so samo še banalne, cenene. Na tak način potem tudi delujejo na človeka – vse se mu zdi ceneno in nepomembno. Tak odnos začne potem prevladovati tudi do okolja. Začneš se ga sramovati, ga ne ceniš več in se počasi izkoreninjaš iz njega. Človek posledično izgubi ljubezen do lastnega okolja in spoštovanja do njegove zgodovine. Druga zadeva pa je modnost. Predvsem v kontinentalni Sloveniji, če smem tako reči, so trenutno priljubljene močne, žareče barve. V živo rumene,

rdeče, zelene in vijolične odtenke barvajo predvsem individualne hiše, ker se jim to zdi malo »in«. Po prenovi ali pa po tem, ko hišo na novo zgradijo, jo oblečejo v te barve. Če to naredi arhitekt v skladu s kompozicijo, uglašenostjo, lahko doseže nek efekt ... Vendar pa ljudje to navadno počnejo po lastni presoji ali po nasvetu pleskarja ali prodajalca barv in s tem dobimo grozljive, celo smešne kombinacije barv. Stare hiše, na primer, ki jih po prenovi pobarvajo v novodobne barve, izgledajo nesrečno, saj jim moderni odtenki ne pristajajo. To je tako, kot da bi staro gospo oblekli v pisana otroška oblačilca (*smeš*) ... Preprosto ne gre. V zadnjem času v Sloveniji opažamo vse več takih posegov, ker je to zdaj pač moderno. Ne vem, od kod je prišla ta moda, verjetno iz Avstrije. O tem je bilo že veliko polemik in člankov, saj predstavlja vsesplošno motnjo v prostoru. No, pri nas na Goriškem se ta moda na srečo še ni tako razširila, a lahko že vidimo nekatere posamezne primere. Eden takih so tiste štiri hiške nasproti MIP-a, ob Kromberški

cesti, na vogalu naprej od Gostilne Komel, ki so vsaka v svoji žareči barvi, kot pri kakšnem čebelnjaku. Mogoče zato, da stanovalec slučajno ne bi pozabil, kje je doma. V tem okolju nekaj takega deluje banalno. So pa tudi dobri primeri ... Ni namreč nujno, da morajo biti vse zgradbe v Novi Gorici bele. Seveda so dovoljeni tudi poudarki v bolj živahnih barvah, vendar pa morajo biti narejeni v skladu z arhitekturnim premislekom: so izjeme in ne smejo prevladati v okolju. Objekt, ki se meni osebno zdi primer dobre prakse, je stavba pri bazenih ob Prvomajski cesti, ki ji ljubkovalno rečemo Močerad. Pri večini prebivalcev sicer zbuja odklonilen odnos, meni pa se zdi eden najlepših primerov sodobne stanovanjske arhitekture v mestu. Dobro ponazarja odnos med barvo in arhitekturo, saj bi z drugačno barvno shemo stavba popolnoma spremenila značaj. Vidi se, da je arhitekt vedel, kaj dela. V vsakem primeru je vsaj do neke stopnje zagotovljena dobra rešitev in polovica problemov odpravljenih, če jo je naredil arhitekt. Smo namreč izšolani

za to ... Če se že s tem ukvarjaš, imaš določeno stopnjo afinitete in občutljivosti za prostor že v sebi. Seveda pa lahko tudi arhitekt naredi neumnost. V naše akte skušamo vpeljati omejitve, a na tak način, da dopuščamo dobrih izjem. Včasih so akti zelo natančno določali, da mora biti streha točno taka ali pa okno točno določene oblike, s čimer je kot obvezno predpisano povprečje, ki ne dovoljuje izjem. To je nesmiselno, ker onemogoča drugačne, kakovostne rešitve. Mi smo šli v drugo smer, da pri predpisih ostajamo pri tem, kar je pomembno za prostor. Torej, ne predpisujemo izgleda, ampak mase, volumna, odnosov polno-prazno, tega, koliko mora biti parcela izkoriščena in tako dalje. V arhitekturo se ne vmešavamo, ampak pustimo, da arhitekt odloča sam. Sem sodi tudi vprašanje barve. Predpostavka je, da se za to izdelava načrt, za katerem stoji premišljena arhitektova odločitev. Toda to so naše, občinske zahteve – zakonodaja tega ne zahteva. Tu je potem tista luknja, kamor padajo razne ekscesne zadeve. ●

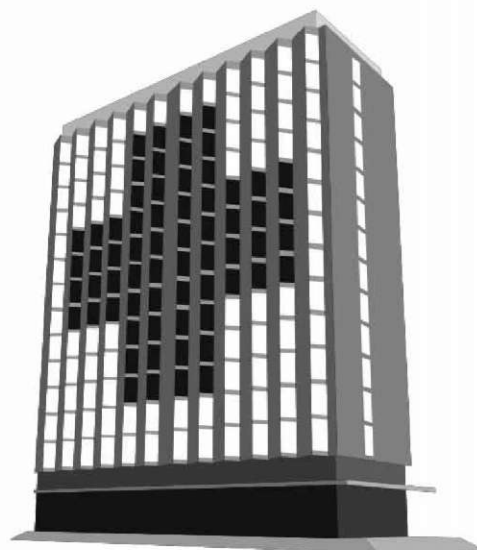
RETROGARDA

NOVA GORICA

Brez naslova I, 2012

Materializacija enigmatičnega miselnega simbola na arhitekturnem slogu socialističnega realizma. simbolično povezovanje preteklosti in sedanosti v prostoru, ki je vzpostavljen na novo in se prepoznava kot nosilec nove goriške identitete. Tudi njegov začetek je v obdobju avantgardnih gibanj zgodnjega 20. stoletja, zato naj nosi njegove simbole.

Brez naslova I je del še neimenovane serije v nastajanju, ki beleži in obeležuje goriško moderno arhitekturo. Nadaljevanje sledi v prihodnjih številkah revije Razpotja.

RETROGARDA. MMXII

Traktat o fenomenologiji hipohondrične epistemologije

Luka Lisjak Gabrijelčič

I Walter Benjamin pravi, da je traktat arabska forma. Njegova struktura je podobna tradicionalni arabski arhitekturi: zunanost je neurejena, da bi ustvarila videz neopaznosti. Traktat ne pozna metodične, linearne zasnove, značilne za zahodno tekstualno tradicijo. Kakor pri arabskih stavbah, katerih razčlenitev se začne na dvorišču, se tudi razčlenjena struktura traktata odpre le od znotraj: preden zapopademo pomen besedila, se moramo prebiti do njegovega jedra. Poglavja nimajo besednih naslovov, temveč so označena s številkami. Ornamentalna zgoščenost njegovih razglabljanj zabrisuje meje med teoretskim in ekskurzivnim izvajanjem. Traktat je medij, prek katerega anekdotičnost in partikularnost neopazno prehajata v splošnost, ne da bi za trenutek zahtevali status občeljavnosti. Stkan je kot orientalska preproga. Čeprav se zdi, da se nit njegove argumentacije izgublja med prepletenimi vzorci,

Poglavitna lastnost traktata je njegova neobveznost. V njem ni ničesar, kar bralca sili v sprejemanje postuliranih tez. Traktat je predvsem igra. S stališča pisca je vaja v virtuoznosti, s stališča bralca vaja v pozornosti. Kakor na bazarju je tu vprašanje, kdo bo koga. Prevzetnost in zagonetnost sta preobleki, s katerimi hoče zмести bralca. Izza njiju se hihita preprosto sporočilo, ki z metaforičnim jezikom spregovori o najbolj kočljivih in hkrati najbolj vsakdanjih oblikah človekovega položaja v svetu.

II Epistemologija je veda o načinih in možnostih spoznavanja.

III Fenomenologija je veda o pojavnosti. Je raziskovanje načinov človeškega izkustva. Govori o tem, kako se nam pojavi kažejo v naši zavesti.

Hipohondrija ni izmišljanje neobstoječih simptomov: v tem se hipohonder razlikuje od namišljenega bolnika. Slednji hlini bolezen: bodisi iz obrambnega mehanizma bodisi da bi pritegnil pozornost. Hipohonder ravna diametralno nasprotno: simptomi so njegova zasebna muka.

dejansko poteka v ravni liniji. Na delu je namreč optična prevara, ki v linearnosti vzbuja videz diskontinuitete. Traktat je vaja v prehitevanju. Vse je povedano, še preden je razloženo. Od tod občutek ponavljanja. Kakor v detektivskem romanu so vanj natrošeni indici, ki napovedujejo razplet. Tako kot preproga je tudi traktat tekstualna celota: pomen delcev je razumljiv iz celote. Linearnost je optična prevara, ki zamegljuje holistično strukturo teksta.

Traktat je dvoumna oblika. Odet je v oblačila skromnosti in neobveznosti, da bi se pretihotapil na področje občosti. Za razliko od logične ekspozicije zahodnega racionalizma, ki bralca odstavek za odstavkom vklepa v klešče linearne argumentacije, dokler ga popolnoma ne podredi dominaciji svoje logične dispozicije, traktat napade nepričakovano, iz zasede. Bralec se šele proti koncu zave, da se je besedilu pustil zapeljati v temen gozd, kjer izza dreves kakor v orientalskih pravljicah nadenj iznenada planejo razbojniki.

IV Hipohondrija je duševna motnja, ki se kaže v pretirani, tesnobni skrbi za lastno zdravje. Hipohonder s samoopazovalno vnemo na sebi ugotavlja simptome najrazličnejših obolenj. Nema lokrat je prepričan, da boleha za usodno boleznijo. Zavedanje lastne hipohondrije redko pripomore k njeni umiritvi, kaj šele razrešitvi. Simptomi, ki jih hipohonder občuti, so namreč stvarni; tudi v kolikor so psihosomatskega značaja in jih torej proizvaja sama hipohondrična težnja po konsistentnosti, to v ničemer ne spreminja njihovega fenomenološkega značaja – hipohonder jih občuti kot resnične. In ker je bolezenski simptom – za razliko od bolezenskega znaka – definiran na podlagi pacientove percepcije, tudi so resnični. Hipohondrija ni izmišljanje neobstoječih simptomov: v tem se hipohonder razlikuje od namišljenega bolnika. Slednji hlini bolezen: bodisi iz obrambnega mehanizma bodisi da bi pritegnil pozornost. Hipohonder ravna diametralno nasprotno: simptomi so njegova zasebna muka. Ker se zaveda, da utegnejo biti

plod njegove konstruktivistične domišljije, je do njih skeptičen in pogosto odlaša obisk pri zdravniku. Velikokrat namreč goji patološki strah pred zdravniki, bolnišnicami in sploh vsem, kar je povezano z medicinsko prakso. Hipohondrija ni pravzaprav nič drugega kot potencirani eksistencialni strah pred smrtjo. Hipohonder zelo redko hlina bolezen. Če namišljeni bolnik na dolgo in široko razlaga svoja neobstoječa bolezenska stanja, da bi si s tem priboril pozornost sogovornikov, skuša hipohonder v družbi karseda minimizirati svoje simptome. Svojo obsedenost s tem, da bi jih sestavil v koherentno in strašljivo bolezensko sliko, skuša premagati z voluntarističnim samozatajevanjem. Ker izgubi sposobnost, da resnične simptome loči od namišljenih, se marsikdaj zgodi, da se na resnično bolezen odzove povsem napačno in se obsesivno trudi v zanikanju njene realnosti, dokler ga ne spravi na kolena. Ravno ta podrediva zunanosti je njegova pokora in edina pot njegove ozdravitve. Namišljeni bolnik skrivno uživa v svoji patologiji in je, kot bi se reklo v sodobni ameriški, *attention whore*. Hipohonder svojo patologijo skriva in se je pogosto sramuje. Namišljeni bolnik želi biti bolan, da bi si tako pridobil določene socialne privilegije: predvsem pozornost bližnjih in asimetrično razmerje do njih. Hipohonder želi biti zdrav: a to se mu kaže kot daljni, nemogoč ideal, uresničitev katerega vselej preprečuje vznik nove »bolezni«. Če je nezavedna želja, ki žene navideznega bolnika, družbene narave – zaščita pred kritiko in dominacija nad bližnjimi –, žene hipohondra epistemološka želja – zaščita pred kontingentnostjo in dominacija nad zunanjimi, objektivnimi okoliščinami.

Hipohonder je sodobni gnostik: materialno stvarnost dojema kot kaos, ki neprestano grozi, da bo zrušil njegovo homeostazo. Okoli antičnega gnostičnega modreca so gomazeli zlovešči demoni, ki so ga hoteli iztiriti iz njegove kontemplativne države; okoli sodobnega hipohondra se ti demoni prikazujejo v podobi objektov moderne znanosti – kot bakterije, virusi in medicinske patologije. Hipohonder se kakor nekdanji gnostik proti njim bojuje z *vednostjo*. Za gnostika je to bila višja vednost ezoterike; za hipohondra je to konstruktivistična vednost znanosti.

V Vse, kar smo povedali o razliki med hipohondrom in navideznim bolnikom, je zgolj teoretične narave. Gre za dva modela, dvoje idealnih tipov, ki se v realnosti prepletata. V nadaljnjem izvajanju nas bolj kot prosvetljeni hipohonder, ki se zaveda lastne patologije, zanima običajni *hypochondrus vul-*

garis, ki še ni dosegel samozavedanja. To je hipohonder, ki ne pozna sramu, saj je prepričan v resničnost svojih konstrukcij. Njegova hipohondrija bolj kot njegovo lastno duševnost obremenjuje zdravstveni sistem in zdravniško osebo.

VI Epistemološko gledano je hipohonder konstruktivist. Ne zadovolji se s preprosto empirično ugotovitvijo, da se »nekam slabo počuti« ali da ga »boli glava«. Dejstva svoje percepcije nemudoma pretvori v simptome in se ne more upreti skušnjavi, da bi te simptome povezal v konsistentno teorijo, ki služi kot vseobsegajoča razlaga njegove občutene ali realne slabosti. Pri tem hipohonder oponaša znanstveno metodo, ki pa je ne zares pozna. Za njegova izvajanja je značilna polznanstvenost. To je poglobitni razlog za njegov težaven odnos z zdravniki.

Samo dejstvo, da hipohonder v resnici ni bolan, zdravnikov ne nujno moti (navsezadnje na zadovoljstvo farmacevtske industrije redno predpisujejo zdravila povsem zdravim ljudem): bolj kot to jih moti, da izpodbija njihovo strokovno avtoriteto tako, da jih sooča z lastnimi psevdoznanstvenimi dognanji. Hipohonder po drugi strani ne prenese zdravnikovega pasivnega, nezainteresiranega spoznavnega pristopa. Zdravnik pristopa k pacientovi (domnevni) patologiji od zunaj, »hladno«, z brezbriznostjo zbiratelja podatkov. Med njima je nepremostljiva epistemološka pregrada. Hipohonder izhaja iz določenega *dejstva zavesti*: ve, da je z njim nekaj narobe. Nato z veliko mero kreativnosti išče razloge, ki stojijo za tem primarnim, elementarnim dejstvom. Do objektivne realnosti nima velikega spoštovanja. Bolezni, ki jih »odkriva« na sebi, mu služijo kot priročni in pogrešljivi modeli; le skozi njihovo prizmo lahko artikulira primarni, ireduktibilni občutek, »da je z njim nekaj hudo narobe«. Je konstruktivist. Zdravnik po drugi strani izhaja iz empiričnih dejstev, ki se jim pravi bolezenski znak. Je pozitivist. Verjame v materialnost, dokazljivost, preverljivost. Do hipohondrovih kreativnih spoznavnih modelov nima nobene razumevanja. Hipohondrovih dopovedovanj, da je »z njim nekaj narobe«, ne jemlje resno: dejstva zavesti in subjektov položaj ga ne zanimajo. Ali je nekaj narobe ali ne, je zanj stvar objektivnih meritev. Ko jih opravi, hipohondru hladno odvrne, da je z njim vse v najlepšem redu.

Kako se na to odzove hipohonder? Nekateri so pomirjeni, saj so iskali prav to sankcijo avtoritete, ki bi jim kakor vrač v plemenski ureditvi s performativnim aktom povrnila izgubljeno zdravje. Drugi so razočarani. Ko bi bil zdravnik na njegovem

Politično gledano je hipohonder anarhični egalitarist. Kot vsak egalitarist se je znebil podrejenosti višji avtoriteti in jo nadomestil, kot bi rekel Edmund Burke, »z ogromnim zaupanjem v lastno pamet«.

mestu, bi vedel, da stvari niso v najlepšem redu. Tu se skriva srž dvoumnega razmerja, ki ga do zdravnikov goji hipohonder. Po eni strani jim zavida njihovo vednost. Rad bi imel njihovo znanje. Oponaša njihov diskurz. Po drugi strani jim zameri njihovo neobčutljivost za eksistencialno razsežnost problema. Ker se mu vedno znova dogaja, da ga zdravniki zavračajo, začne sumiti v njihovo usposobljenost. Morda so vsi le šarlatani. Morda je avtoriteta belih halj insignija nelegitimne oblasti, ki so jo uzurpirali z monopolizacijo vednosti prek izobraževalnega procesa. Morda je prav ta izobraževalni proces razlog za njihovo alienacijo od težav »resničnih ljudi«: morda vanj vstopajo kot pošteni vedoželjni mladeniči in mladenke, ki jih »sistem« pokvari in spremeni v brezbrizne in nadute gospodarje vednosti. Morda je njihova vednost le prazna magija. Morda je vse skupaj le zarota, ki naj onemogoča spoznanje in razrešitev resničnih težav. Morda je čas, da njihova vednost preide iz rok zaprte kaste v roke običajnih ljudi. Ljudi, kot sva ti in jaz. Saj imamo danes knjige za samopomoč. In seveda internet! S pomočjo de-institucionalizacije posredovanja znanja se lahko končno osvobodimo izpod opresivne hierarhične avtoritete in pastoralne oblasti gospodarjev vednosti.

Politično gledano je hipohonder anarhični egalitarist. Kot vsak egalitarist se je znebil podrejenosti višji avtoriteti in jo nadomestil, kot bi rekel Edmund Burke, »z ogromnim zaupanjem v lastno pamet«.

VII Vsak hipohonder zboli. To je nuja stvari. Le redko se namreč zgodi kakor princu Siddharti Gautami, da dosežemo modrost, še preden bi izkusili tegobe življenja. Statistično je verjetno, da se bo hipohonder prej ali slej soočil z resno boleznijo. Verjetnost narašča s starostjo in takoj, ko preseže pozno adolescenco, postane neizogibna. To je najhuje, kar se mu lahko zgodi. Mnogi ne prenesejo psihološkega pritiska (kajti – ne pozabimo – hipohondrija pomeni tudi fobični strah pred boleznijo) in mu povsem podležejo, kar le še poslabša njihovo telesno stanje. Za hipohondra je bolezen hujša, mnogo hujša kot za ostale. Poleg tega se mora spopadati še z okolico, ki ne razume njegovih pretiranih in neracionalnih odzivov, ter s skepsjo bližnjih, ki poznajo njegove manije in ne verjamejo

v resnost njegovega stanja. Stoičnost, s katero prenaša svoje breme, je vredna največje hvale, saj zahteva izjemen duševni in telesni napor. Žal okolica to le redko pripozna. Hipohonder z zaprepadenostjo sprejema njihovo nejevernost; njihovo norčevanje ga zaboli do dna srca. Kdor ga bo v tem trenutku, ko je najšibkejši, pustil na cedilu, bo verjetno za zmeraj izgubil njegovo zaupanje. Kdor mu bo pomagal, si bo priboril njegovo doživljenjsko zvestobo.

Odzivi so seveda različni. *Hypochondrus vulgaris* bo svojo bolezen obešal na veliki zvon kot dokaz, da je imel vseskozi prav. Prosvetljeni hipohonder pa se bo svoje bolezni sramoval: dolgo jo bo skrival že zato, ker ne bo prepričan, ali ni morda vse skupaj le še ena od njegovih psihosomatskih blodenj. Nazadnje, ko ga bo realnost neusmiljeno podredila svoji neizprosni sili, bo ponižno priznal, da se je vseskozi motil.

V trenutku, ko hipohondra sreča bolezen, se namreč zgodi trk dveh povsem različnih naracij: hipohondrične in medicinske. Skoraj vedno je diagnosticirana bolezen drugačna od tega, kar si je sam domišljjal. Često je tudi blažja, kakor je pričakoval (to je statistično pravilo že zato, ker hipohonder potencira svoje simptome – če so resni, se mu zdijo še hujši). Predvsem pa ni niti najmanj podobna njegovim konstruktom: kajti hipohondrovo pojmovanje medicine, naj bo še tako izdelano, ne more doseči sofisticiranosti in raznolikosti znanstvene diagnostike. Na svetu je mnogo več bolezni, kot si sam predstavlja, njegova domišljija pa je omejena le na najbolj znane med njimi. Ponavadi je pri svoji avto-diagnostiki izjemno neizviren: vse njegove spekulacije se sučejo okoli tistih maloštevilnih patologij, ki imajo svoje mesto v kolektivnih predstavah postindustrijske družbe.

VIII Bolezen razdre hipohondrove iluzije, da je nevarnost mogoče obvladovati z vednostjo. Hipohondrične konstrukcije so strašljive in mogočne. Imajo to moč, da povzročijo posameznikovo odrevenelost pred življenjem. Vendar ga nikoli ne dosežejo, nikoli ga zares ne zgrabijo. Ostajajo na varni razdalji grozeče prikazni.

Pri razumevanju hipohondrije si lahko pomagamo s primerom iz družbenega življenja. Recimo, da nekdo vneto gradi teorijo

Fenomenološko gledano ima hipohondrija strukturo paranoje. Gre za vase zaprt, samo-referenčni miselni sistem, ki vsiljuje svoje kategorije zunanji (v tem primeru telesni) stvarnosti.

zarote: lahko jo imenujemo judovsko-boljševistična, jezuitsko-vatikanska, framasonska ali panislamska zarota. Namišljeni zarotniki imajo velikansko moč, obvladujejo vse sfere družbe in politike. Njihov vpliv je tako vsemogočen, da onemogočajo vsakršno avtonomno dejanje: predvsem avtonomno dejanje teoretika zarote. Nikoli pa se ne zgodi, da nekdo sredi noči potrka na njegova vrata, noben pendrek mu ne zdrobi glave, noben naboj ga ne zadane sredi čela. Njegova teorija zarote je abstraktna in nemalokrat fascinantna fantazma, ki pa nima ničesar skupnega z banalnim vsakdanom skrivnih in obscenih kolesij oblasti. Tega bi se ovedel le tedaj, ko bi ga zgrabila hladna roka represije.

IX Fenomenološko gledano ima hipohondrija strukturo paranoje. Gre za vase zaprt, samo-referenčni miselni sistem, ki vsiljuje svoje kategorije zunanji (v tem primeru telesni) stvarnosti. To lahko gre tako daleč, da ustvarja svojo lastno realnost v obliki simptomov. Večinoma pa je omejena na to, da jih arbitrarno prerazporeja v miselne strukture, ki imajo to sposobnost, da koherentno opišejo realno stanje. A ta koherenca je konstruktivistična utvara: realnost je namreč neodvisna od domišljije in se ji ne pusti pokoriti.

X Če se hoče otresti svoje patologije, se mora hipohonder naučiti živeti s tesnobo in se hkrati odreči prepričanju, da zmore sam od sebe, brez naslonitve na zunanjo avtoriteto spoznati svoje bolezni. Eksistencialni primat, ki ga ima glede svojega telesa, s seboj ne prinaša nobene predprave glede njegove spoznavnosti. Napačno in naduto je domnevati, da vem o svojem telesu več kot zdravnik. Moja občutja so zelo pomembna pri vzpostavitvi diagnoze – nobeno učinkovito zdravljenje jih ne sme zanemariti. Vendar niso odločujoča; predvsem pa ne morejo biti osrednji, ultimatívni kriterij procesa zdravljenja.

»Pritoževanje bolnika ni ime njegove bolezni,« je opozarjal filozof Ortega y Gasset. Hipohondrija se začne, ko hoče bolnik svojemu pritoževanju dati ontološko konsistenco. Hipohondrija je odmev pradačne adamske strasti po poimenovanju.¹ Rešitev ni zatrtje te strasti, temveč njena preusmeritev *navzven*. Hipohonder mora spoznavno pozornost od sebe obrniti v stvarnost. Odpovedati pa se mora pretenziji po samo-spoznavnosti. Odtujenost – kajti hipohondrija je na nek način simptom odtujenosti od lastnega telesa – je potrebno zdraviti s še večjo odtujenostjo: odpovedati se je treba pretenziji po avtonomnem spoznavanju lastnega telesa.

XI Ko hipohonder obrne pogled navzven, obstaja nevarnost, da bo o stvarstvu razmišljal, kakor razmišlja o svojem telesu. Rodi se družbena hipohondrija.

Za razliko od organizma je družba na nek način *vedno bolna*. Vprašanje je le, kako pristopati do tega dejstva. Na eni strani je eksistencialna tesnoba vpričo tega dejstva, na drugi potreba po hladni, objektivni presoji. Eksistencialna tesnoba rojeva prizadetost, ki je predpogoj za empatijo, in spodbuja kreativnost; objektivna hladnost zahteva začasni umik v neprizadetost, stoično *apatheio*, ki omogoča osredotočenost in pravilno uokvirjenje ustvarjalnosti. Med obema je treba ohranjati ne-prestano ravnotežje. Ko se tehtnica prevesi v prid prvega, dobimo družbeno hipohondrijo oziroma populizem; ko se prevesi v prid drugega, dobimo prevlado scientističnega nazora oziroma diktaturo stroke.

Vsaka objektivna družbena presoja, ki hoče biti relevantna, mora izhajati iz subjektivne senzibilnosti. Povedano drugače, izhajati mora iz tega, da »me nekaj boli, »moti«, iz individualnega občutka neskladnosti. Ta senzibilnost je vedno osebna in je vpisana v spoznavni proces kot njegovo primarno gonilo. Vendar je treba to osebno senzibilnost venomer presegati –

¹ »Gospod Bog je izoblikoval iz zemlje vse živali na polju in vse ptice pod nebom ter jih pripeljal k človeku, da bi videl, kakšna imena jim bo dal, in da bi vsako živo bitje imelo tisto ime, ki bi mu ga dal človek. Tako je človek dal imena vsej živini in vsem pticam na nebu in vsem živalim na polju (...)« (1 Mz 2,19-20).

presepati ne pomeni zanikati ali zatirati, temveč svoj spoznavni napor potiskati onkraj partikularnih meja, ki jih postavlja začetna idiosinkratska spodbuda, in ga usmerjati na polje občosti. V nasprotnem primeru, če skušamo svet razumeti z naše omejene perspektive, se zaklenemo v kletko partikularizma. Epistemološko in eksistencialno se s tem postavimo v središče sveta in tako zapademo v najhujšo obliko napuha.

XII Primer egocentričnega družbenega hipohondra je Pepi Žbaradorja. Njegova zgodba je znana: najbolje jo je opisal Iztok Mlakar. Sicer pa Pepija poznamo iz naše bližnje okolice. Je naš dober znanec, vsak dan ga srečujemo na shodih in v gostilnah, njegove prispevke beremo v pismih bralcev in komentarjih na spletnih portalih, vse pogosteje pa tudi v kolumnah dnevnega tiska. Videli smo, kako so ga vabili v televizijske studie in kako je njegov svetovni nazor postal standard razsojanja o političnih zadevah. On je »glas ljudstva«. Z Gospodom Pljunkom, kakor sta nam ga opisala Ivan Cankar in Drago Jančar, sta glavna sooblikovalca javnega mnenja. Skupaj s »stroko«, drugim protipolom iste binarne opozicije, določata koordinate slovenskega antipolitičnega mišljenja.

Pepijeva družbena kritika izhaja iz personalne hipersenzibilnosti. Zelo enostavno se je norčevati iz njega: kaj več si tudi ne zasluži. Toda ko ga primerjamo z njegovimi kolegi, ki mlatio prazno samoupravno slamo, moramo priznati, da je Pepi na nek način boljši od njih. V tem je tudi njegova tragičnost (»ena prav žalostna štorija«). Zato se pišejo pesmi o njem, ne o njegovih kolegih. Pepi je vest družbenega konformizma, ki je nič ne more utišati – niti smrt. Njegovi konformistični prijatelji ne vidijo simptomov družbenega razkroja – simptomov, ki Pepija silijo k njegovim idiosinkratskim diagnozam. Zanje je vse v najlepšem redu. Pepi pa ve, da je nekaj hudo narobe. Zaznava simptome družbenih neskladij, krivic, nesmislov. Na ravni percepcije je povečana senzibilnost njegova velika prednost. Zaznava probleme, kjer drugi vidijo nediferencirano neproblematičnost vsakdana.

Težava nastopi na ravni konceptualizacije. Tu se ubogi Pepi zgubi. Nezmožen je kakršnegakoli uvida v razloge družbenih problemov. Njegovo nezaupanje do drugih – bodisi do avtoritete, do katere goji anarhično sovraštvo, bodisi do bližnjih – je razumljivo: je eden najbolj trdovratnih simptomov življenja pod nedemokracijskim ovaduškim sistemom. A vendar bi moral Pepi, če bi hotel svojo občutljivost na družbene krivice pretvoriti v dejavno in tvorno kritično držo, to nezaupanje premagati.

Navezati bi moral stike tako v vertikalno (tako da bi posegel po verodostojnemu, nešarlatanskemu znanju tistih, ki vedo več od njega) kot v horizontalno (tako da bi navezal stike s podobno mislečimi kritičnimi posamezniki). Le tako bi lahko presešel svojo bolešno izoliranost in postal del široke občanske mreže, ki bi producirala družbeni smisel in prinašala upanje v sivo poznosocialistično realnost.

Toda Pepi, kot vemo, tega ni zmogel. Vztrajanje pri subjektivni patologiji ga je pripeljalo do logičnega zaključka: nazadnje ni verjel več nikomur razen samemu sebi. Nezaupanje do okolice je zamenjal z ogromnim zaupanjem vase. Takšnega ga srečamo v Mlakarjevi pesmi. Takoj nam je jasno, da predstavlja prototipni, idealni subjekt represivnega režima. Dokler so državljani izolirani in znajo svojo nelagodje izraziti le prek neartikulirane nerganja, je režim na varnem.

Hipohonder je sodobni gnostik: materialno stvarnost dojema kot kaos, ki neprestano grozi, da bo zrušil njegovo homeostazo.

V takšni konfiguraciji je še največja nevarnost, da bo njihova jeza izbruhnila in to, čemur je Jacques Lacan pravil *passage à l'acte*: v nasilno subjektivno uničevalno in samouničevalno dejanje. V slovenskem okolju se je to kazalo v neslutnem porastu samo-destruktivnosti (»kaj je tou bugi Pepi, je kupu flaškon, se je zapil ku šilur, ga je povozu kamjon«); drugje pa je ob popustitvi državnega represivnega aparata prišlo do izbruha destruktivnega nasilja. Kaj drugega so bile jugoslovanske vojne, če ne divjanje razosebljene in odtujene množice pod taktirko oblastizeljnih družbenih hipohondrov?

XIII Hipohondrija je znak zavedanja človekove kontingentnosti. Njegove omejenosti znotraj telesa, ki je – ne glede na vse duhovne prakse presejanja telesnosti – neprehodni okvir eksistence. »Ne moremo biti drugače kakor v svojem telesu, zbrani, opasani in silo trpeči,« je v eni svojih zgodnjih pesmi zapisal Edvard Kocbek. Hipohondrija je skrajna senzibilnost za končno posledico tega dejstva, ki je obenem konstitutivna resnica človekovega obstoja – smrtnost. S tega vidika je hipohonder bližji pristni eksistenci kot običajni »prosvetljeni hedonist« (kakor postmodernega subjekta definira Slavoj Žižek). Šele bližina nevarnosti ne-bitja v nas

prebudi občutek za skrivnostnost biti, pravi Paul Tillich. Toda hipohondrija je patološka distorzija tega zavedanja: človekove minljivosti ne jemlje *zares*, v vsej njeni radikalnosti. Pred njo beži, vendar na drugačen način kot nereflektirani površnež. Ta se ne-bit, ki je poslednja resnica človekovega svetnega bivanja, izogiba tako, da se zateka v svoje območje ugodja ali se oklepa minljivih užitkov. To je tisti, kot bi rekel Prešeren, ki »slepo-to ljubi sveta in od veselja do veselja leta« in ne pomisli, »da smrtna žetev vsak dan bolj dozori«. Pred smrtjo beži tako, da se predaja ugodju in užitku. Povedano drugače: minljivosti se izogiba tako, da se zateka v minljivost. Ali še drugače: ne-bit se izogiba tako, da se zateka v ne-bit. Hipohonder ravno tako beži pred smrtjo, a v povsem drugo smer. Umrljivosti se izogiba tako, da beži pred življenjem. Povedano drugače: *ne-bit se izogiba tako, da se izogiba biti*.

Hipohondrija je skrajna občutljivost na nevarnost izničenja. To pomeni, da hipohonder bližino ne-bit občuti silneje od običajnega, »zdravega« človeka. Zato je, kot bi rekel Tillich, tudi mnogo bližje konstitutivni skrivnostnosti biti. Ni presenetljivo, torej, da hipohondrijo pogosto najdemo med najbolj genialnimi ustvarjalnimi umi: Newton, Darwin, Dostojevski ... Vzemimo slednjega: kot privatni in družbeni hipohonder je bil neprimerno bolj občutljiv na probleme sočasne Rusije od svojih konformističnih sodobnikov, ki jih je genialno prikazal v svojih romanih. To pa v ničemer ne spreminja dejstva, da je bila njegova epistemologija hipohondrična: ob njegovem brezkompromisnem vztrajanju pri svojem partikularnem stališču se je nazadnje sploščila v pot, ki je »človeka iz podpodja« pripeljala do avtoritarnega fanatizma. To je usoda, ki preti slehernemu družbenemu hipohondru, ki se predaja svoji patologiji, namesto da bi se podal na pot ozdravitve.

XIV Zdravilo proti družbeni hipohondriji je pripoznanje konfliktnosti in pokvarljivosti kot izvornega, nepremostljivega družbenega dejstva. To pa nikakor ne pomeni odpovedi etiki, aktivizmu in reformističnemu naporu; ravno tako kot dejstvo smrtnosti ne more biti opravičilo za to, da se odpovemo zdravljenju (češ, »saj smo na dolgi rok vsi mrtvi«). Hipohondrijo lahko s tega vidika razumemo kot izogibanje spoznavanja resničnih težav in njihovega zdravljenja. Hipohondrija je tako le drugo ime za pomanjkanje poguma; pogum je namreč, kakor pravi Paul Tillich, samo-afirmacija biti navkljub dejstvu ne-bit.

Hipohonder potrebuje zunanji šok, da se zbudi iz odrevenelosti ne-bit. Za individualnega hipohondra je ta šok medicinska diagnoza, za družbenega hipohondra pa rigorozna in natančna družbena kritika – takšna, ki *ne govori* jezika površnega in preobčutljivega moralizma. Hipohonder se lahko ozdravi le tako, da v odtujeni diagnozi prepozna razloge za svoje subjektivno nelagodje.

Hipohonder ima na nek način svoje namišljene bolezni rad – vaje jih je in je nanje navezan. Rešitev za njegovo patologijo ni prepustitev brezbriznemu lagodju, temveč podreditev zunanosti, ki ga oropa njegovih namišljenih tegob in mu naloži resnične. Ukloniti se mora prisili dejstev in avtoriteti tistih, ki o problemih vedo več kot njega. Predvsem pa se mora odločno upreti psihotični skušnjavi koherentnosti. To je daleč najtežje in to zmorejo le redki. A tudi hipohondrija je navsezadnje dar redkih. Če skušamo misliti resno grozljivi krščanski nauk, ki pravi, da je vsaka bolezen dar, lahko rečemo, da je hipohondrija dar, ki nas uči ponižnosti in odpovedi temu, kar nam je najbližje in kar nam je v težkih časih najbolj v uteho – našim lastnim, poznanim, udomačenim strahovom. ●

Dao

Slovenci, dobrodošli v Hotelu Kempinski!

Ker je prva naloga vsake vlade, da poskrbi za zdravje naroda in države, ki jima vlada, lahko prve korake naše nove vladne ekipe nedvomno ocenimo s čisto desetko. Že dolgo namreč nihče ni načetega počutja Slovencev razveselil s tolikšno injekcijo samozavesti. Odkar pomnim, so nam vsi vtepali v glavo, kako smo majhni in nepomembni. V teh tednih pa sem se prvič počutil kot državljan velesile.

Ko Karl pošlje Carla v kot

Naš zunanji minister je zgodovinski preskok izpeljal v enem samem koraku. Prav predstavljam si zaprepadene obraze okorelih evropskih profesionalcev, ko so hoteli še enkrat več poceni izpasti kot varuhi človekovih pravic in jo neupravičeno podkuriti nič krivemu režimu nič krivega beloruskega predsednika. Pa je nastopil Karl in jih suvereno matiral, kakor da ne bi bil zunanji minister male Slovenije, ampak vsaj velike – khm – Venezuele ... Carlu Bildtu, ki je na sceni že skoraj stoletje, je preostalo golo škripanje z zobmi. Verjetno vse od časov svojega izgu-

Seveda bi bila akcija naše diplomacije manj silna, če ne bi poskrbela tudi za ustrezne zaveznike. Slišati je, da so z nami z ramo ob rami stali celo Latvijci, čeprav ti nehvaležneži sicer ne zamudijo nobene priložnosti za neutemeljeno pljuvanje po vsem, kar so zanje dobrega storili Sovjeti. Celotve domaćih parazitov so jih nekoč rešili, ko so jih lepo pospravili v Sibirijo. Nekoliko več čudenja bo pri klenih Slovencih nemara zbudilo neko drugo zavezništvo, ki so ga ob tej priložnosti (morda nevede) sklenili prebrisani slovenski diplomati. Znašli smo se namreč na isti strani z zvito rimsko volkuljo, četudi

Aleš Maver

garha za svojega beloruskega prijatelja, ki naj bi bil po docela zlobnih in nepreverjenih informacijah, kakršne zahodni mediji širijo popolnoma nekritično, tudi glavni zakladnik dobričine Lukašenka. Niti ne gre v prvi vrsti za kak sebičen finančni interes, četudi se bo prenekateremu vrlemu Karantancu zdaj, ko je končno neki slovenski politik v mednarodni areni pristne potrebe malega slovenskega človeka postavil pred nekakšna abstraktna načela in že čisto zljajnane človekove pravice, nedvomno orosilo oko. Ne, zmagoslavni pohod slovenske diplomacije v februarju napoveduje novo dobo v

Prenekateremu vrlemu Karantancu se bo zdaj, ko je končno neki slovenski politik v mednarodni areni pristne potrebe malega slovenskega človeka postavil pred nekakšna abstraktna načela in že čisto zljajnane človekove pravice, nedvomno orosilo oko.

bljanja v balkanskem labirintu ni doživel tako hladne prhe. In še enemu širokoustnežu, Radeku Sikorskemu, po katerega žilah se menda pretaka kri poljskih junakov, je preostalo le stresanje jeze na twitterju. Moči argumentov našega domačega junaka pač ni bilo mogoče ustavljati.

Hkrati je zunanji minister že s prvim nastopom na bruseljskem parketu pokazal, da je še boljši od svojega profesionalnega predhodnika. Ali ni slednji navsezadnje potreboval več mesecev mandata, da je za hip prav tako postal voditelj pomembne velesile in pokazal rdeč karton nadležnim sosedom?

ta na sončni strani Alp praviloma ne uživa preveč simpatij. Toda njen trenutni poglavar Benedikt XVI. je bil vsaj tako moder in pravičen kot naš zunanji minister in je po začasni otoplitvi odnosov med ošabno Evropo in junaško Belorusijo prvi sprejel predsednika Lukašenka. Menda je ob pogledu na njegovega (resda nezakonskega) štiriletnega sina Koljo celo potočil solzico ali dve.

Hotel Kempinski, prihajamo!

Nikakor pa ne smemo sedaj misliti, da je junaško nastopanje v Bruslju zgolj posledica spretnega lobiranja nekega domačega oli-

mednarodnih odnosih. Slovenija se z njim prvič predstavlja kot avantgarda naprednega dela človeštva. Odločno je namreč prekinila s stereotipi in se postavila na stran po krivem obrekovanega voditelja in državnika, za katerega je dvorni zgodovinar še enega čistokrvnega demokrata Vladimirja Putina nedavno zapisal (in kljub krepkim osemdesetim letom ostal živ), da je v svoji deželi edini vzpostavil pravo demokracijo. To pa je vsekakor vzor, ki ga je vredno posnemati.

Sicer ni od muh niti dejstvo, da sta podjetni slovenski gospodarstvenik in zviti zunanji

minister državljonom naše podalpske republike brzkone za vse večne čase zagotovila znaten popust za bivanje v nastajajočem hotelu Kempinski v Minsku, ki si ga v drugih delih sveta marsikdo itak ne bi mogel privoščiti. Ob na splošno sindikalnih beloruskih cenah je utemeljeno pričakovati, da bodo poslej letovanje v »pravi demokraciji« ponujale vse večje slovenske turistične agencije. Slovenci pa bodo gotovo radi poromali v kraje, kjer se gromozanski Lenin in visok zvonik stolne cerkve spravljivo držita tako rekoč za roko.

Naslednja postaja: Homs

In tu je hkrati odgovor tistim mehkužnejšem, ki se jim smilijo pretepeni in zaprti oporečniki, med njimi nekaj takih, za katerimi se je povsem izgubila sled. Zdrav človeški čut nam pravi, da so v zaporu povsem na pravem mestu. Če bi jim bilo dovoljeno prosto rogoviliti, bi beloruski sovjetski otoček slej ko prej nepopravljivo okužili z duhom pogubne kokakolizacije. Ne bi bil pa več daleč niti dan, ko bi kak pametnjakovič med njimi s povsem nezgodovinskimi in za lase privlečenimi argumenti prepovedal poimenovanja ulic in trgov po največjem sinu beloruske zemlje Feliksu Edmundoviču Džeržinskem.

Kajpak celo v čašo tolikšnega uspeha, kot ga je nedavno dosegla Slovenija, kane kaplja pelina. Iskreno lahko obžalujemo, da profesionalni predhodnik ni premogel spretnosti svojega naslednika in Slovenije ni uspel zrinuti v varnostni svet. Trdno sem namreč prepričan, da bi v tem primeru naši diplomati celo svetovne hegemonie Američane odvrnili od stranpoti, po katerih hodijo v sirski krizi.

Ko bo demokratu Asadu uspelo dokončno poraziti teroriste, bo navsezadnje tudi v Homsu napočil čas za gradnjo kakšnega hotela Kempinski. ●

POZIV K PISANJU ZA NASLEDNJO ŠTEVILKO REVIE RAZPOTJA

TEMA: PROSTOR

Prostor je ena temeljnih kategorij novoveškega mišljenja: redefinicija fizikalnega prostora z Galilejem in Newtonom je odprla vrata sodobni znanosti. Temeljni prelom novoveškega mišljenja z antiko lahko vidimo v matematičnem dojetanju prostora, ki ni več osredinjen okoli človeka, temveč na nek način v njem samem zanj ni več prostora. Ta se spet razpre z nastopom fenomenološke misli v 19. in 20. stoletju, kjer postane prostor ena temeljnih kategorij.

Danes vrsta znakov kaže, da postaja pojem prostora vse bolj relevanten za razumevanje našega časa. V zadnjem času smo tako priča oživitvi urbanizma kot znanosti o urejanju prostora. Sodobna umetnost z inštalacijami, intervencijami in performansi že dolgo eksperimentira z odskim in javnim prostorom. Hkrati pa se nekoliko zanemarija prostor med ljudmi: tako fizični (v obliki prostorskih ureditev in kulturne krajine), kot simbolni (kot sistem medčloveške interakcije).

V zadnjih desetletjih smo priče nastanku nekega novega prostora. Dostopnost interneta, razvoj internetnih družbenih omrežij in novih tehničnih pripomočkov so v veliki meri nadomestili fizični prostor srečevanja ljudi. »Virtualni« prostor komunikacije je v veliki meri pripomogel tudi pri organizaciji velikih protestnih gibanj (t.i. arabske pomladi, gibanju Occupy v ZDA in Evropi); kljub temu pa protesti ne bi imeli istega učinka, če ne bi zasedli tradicionalnih, morda že skoraj izumrlih prostorov srečevanja: trgov. Mnoga protestna gibanja so svojo pozornost tako usmerila v odpiranje nekakšne nove, alternativne agore kot prostora demokratične razprave. Po drugi strani smo priča novim oblikam getoizacije in apartheida. Po monumentalnem padcu Berlinskega zidu danes kot duhovi vstajajo novi zidovi – med državami (ZDA-Mehika), etnijami (Palestina) in družbenimi razredi (ograjena elitna naselja). Gentrifikacija in suburbizacija sta ena od ključnih elementov razredne redistribucije urbanih prostorov. V Evropi je danes celotna panoga gospodarstva (kmetijstvo) v veliki meri subvencionirana prav zaradi ohranjanja ruralnih značilnosti prostora.

Naj o prostoru govorimo predvsem kot skupnem, v katerem si po nujnosti delimo ideje, odgovornost in usodo (ulica, trg in splet), za katere moramo skrbeti kolektivno, in kjer se brišejo meje individualnosti, ali kot prostor zasebnosti, v katerem se za štirimi stenami oddvojimo od družbenih norm in pravil?

Prispevke pošljite na elektronski naslov urednistvo@razpotja.si.

ROK ZA ODDAJO PRISPEVKOV: 28. 5. 2012

Podrobnejši opis teme in navodila za pisanje najdete na www.dhg.si/revija.html.

#rozatank

V noči na osmi marec, dan, ko se tradicionalno spominjamo boja za enakopravnost žensk (oziroma, kot mu bolj staromodno rečemo v Sloveniji, Dan žena), so neznane osebe z rožnato prebarvale tank, ki stoji pred Muzejem novejšje zgodovine.

Gregor Vuga

Dogodek je naletel na presenetljivo opazen medijski odziv. Mnogi so bili nad akcijo navdušeni, nekateri malo manj. Na tviterju se je usul plaz šal in komentarjev z oznako #rozatank. Nekateri so se spraševali o koristnosti takega početja, omenjen je bil družinski zakonik. V pravnih okvirih gre nedvomno za nezakonito dejanje, pri tem pa je bila s tem storjena manjša finančna škoda, saj bo tank (domnevno) treba očistiti ali ponovno prebarvati. Nimam namena opravičevati dejanja v pravnih okvirih. Nasprotno, ravno če dejanje jemljemo tako, kot ga predstavljajo njegovi kritiki – kot naveden vandalizem vreden obsodbe, se nam lahko začne kazati njegova razsežnost. Vzemimo afero rožnati tank v njeni najbolj banalni obliki: nekdo je z barvo ne-

zakonito počekal neko javno površino. Če zadevo artikuliramo na ta način, se moramo vprašati, zakaj je prav ta specifični primer doživel tako burne reakcije. V Ljubljani se novi grafiti pojavljajo tedensko, nekateri zakonito, nekateri ne. Zakaj se ljudje, denimo, niso v takem številu odzvali na ulično poslikavo v Šiški? Še natančneje: zakaj mediji sploh niso poročali o seriji nestrpnih grafitov, ki se je v zadnjih mesecih pojavila v Ljubljani? Vendar se z eno rečjo ukvarjamo, z drugo pa ne. Strukturno gre za isto stvar – nekdo je z barvo (nezakonito) grafitiral javno (ali v nekaterih primerih zasebno) površino – »vandalizem« potemtakem ne more biti glavni vzrok trušču. Niti najmanj ne gre za to, da so storilci kršili zakon, čeprav se argumenti proti formulirajo na ta način. Gre za simbolno vrednost dejanja.

Podoben incident je Ljubljana doživela pred dobrimi šestimi leti, ko so neznanci ponoči rdeče pobarvali dlani in stopala Kidričevega spomenika ob Prešernovi cesti. Tudi takrat je šlo za simbolično, protestno in morda umetniško akcijo, vendar z bistveno temačnejšim pridihom. Krvavo rdeča barva je (namenoma ali ne) asociativno zaznamovala spomin na žrtve režima. Če spomenike razumemo v skladu z Derridajevo teorijo jezika, potem lahko govorimo o tem, da pričajo o odsotnosti tako njihovega avtorja, kot odsotnosti središča, slepi pegi, okrog katere se organizira tekst, ki ga predstavlja. Akcija, izvedena nad spomenikom, je s tem, ko je opozorila na tisto zamolčano v spomeniku, dekonstruirala pripoved režima, ki je kip postavil. Na kaj pa je opozoril rožnati tank? Naj opozorim, da ne iščem izvirnega spo-

ročila, ki so ga imeli v mislih izvajalci, saj niso identificirani in niso podali nobene uradne izjave. Rožnati tank skušam brati kot besedilo, ki govori samo zase. Rožnata, stereotipno simbol ženskega spola (od dekliških oblačil do pentljic, ki opozarjajo na raka na dojki), je pokrila tank, ki sam po sebi predstavlja nasilje in vojno (tradicionalno v moški domeni). Na najbolj osnovnem ravni gre torej preprosto za to, da je bila ženskost ob prazniku (začasno) postavljena na prvo mesto. Stereotipno alegorijo bi lahko potegnili dalje (ali naprej): mir je pokrtil vojno. Začenjajo se pojavljati odsotnosti, ki jih je rožnata barva odkrila. Tank, ki je spomenik vojni, je simbol za odsotnost vojne, vendar ga obenem zaznamuje vsaka odsotnost nežnosti, kulture, dialoga, ki jih predstavlja mir. Tank ni bil spomenik miru, pač pa spomenik boju. Šele ro-

običajno – odsotne. S takšno postavitvijo elementov je akcija uspešno dekonstruirala družbeni (kon)tekst.

Ne moremo trditi, da so osebe, ki so akcijo izpeljale, v mislih eksplicitno imele tudi družinski zakonik (čeprav zveni verjetno). A to ni pomembno, saj so ga v rožnatem tanku prepoznali gledalci in kritiki sami, zato spada v (kon)tekst o katerem govorimo neodvisno od intence avtorja. Tank kot simbol osamosvojitve in s tem suverenosti svobodne odločitve se nam tu mora razgaliti v novi podobi simbola za pravice istospolnih parov. Če sopostavimo osvobodilno vojno in družinski zakonik, dobimo zljajnano vprašanje: »Smo se za to borili?«. Odgovor je seveda odvisen od tega, kdo smo »mi«, ki si to vprašanje postavljamo, vendar nam je lahko vedno bolj jasno, zakaj je rožnati tank za mnoge neprijeten, pa naj so to

tikulti je genocid.« (da številčnih zakoniranih pozdravov Adolfu ne omenjam), ki se je pred kratkim pojavil na različnih koncih prestolnice. Lahko govorimo o tem, da slednjemu ni smotrno namenjati pozornosti, saj ga s tem validiramo – da je torej bolje, da mu ne nudimo medijskega prostora. Po eni strani je nedvomno res, da je takšno pisanje nevredno počastiti z omembo. Tudi nemško-rusko-ameriški teoretik, kritik in filozof, Boris Groys je pred kratkim izrazil mnenje, da je treba tovrstne komentarje ignorirati. Vendar lanski teroristični napad v Oslu (ki nikakor ne stoji kot osamljen zgodovinski primer) opozarja tudi na to, da je ignoriranje lahko tudi spodbuda. Ignoriranje je izziv, ki upravičuje ekstremizem zamolčanega. Tisti, ki nimajo svojega glasu, se oglašajo drugače (lahko tudi z rožnato barvo).

Možno je kritizirati vandalizem, ki je bil prisoten v tem dejanju.

Vendar se pri tem pojavi vprašanje, zakaj prav ta vandalizem in ne eden tistih, ki se redno pojavljajo in povzročajo tudi bistveno večjo škodo.

Zato, ker so kritiki škodljivost rožnatega tanka prepoznali v njegovi simboličnosti, temu, kar predstavlja, in ne fizični škodi, ki je bila storjena.

V kakšni družbi cvetlice v tanku zase zahtevajo več pozornosti kot, denimo, grafit *Multikulti je genocid*?

žnata barva je lahko komemorirala *konec* spopadov s tem, da ga je naredila za vojaško »neuporabnega«.

Potem je tukaj njegova prostorska umeščenost. Tank je postavljen pred muzej, ki predstavlja zgodovino Slovenskega naroda in v katerem se odvija razstava z naslovom »Slovenke v dobi moderne«. Kombinacija transparenta, ki oglašuje razstavo, ter prebarvanega tanka pod njim znova razkrije strukturo: razstava je samo začasna, tank je samo začasno rožnat. V in pred muzejem so Slovenke

nelagodje pripravljene artikulirati ali ne. Ponovimo: možno je kritizirati vandalizem, ki je bil prisoten v tem dejanju. Vendar se pri tem pojavi vprašanje, zakaj prav ta vandalizem in ne eden tistih, ki se redno pojavljajo in povzročajo tudi bistveno večjo škodo. Zato, ker so kritiki škodljivost rožnatega tanka prepoznali v njegovi simboličnosti, temu, kar predstavlja, in ne fizični škodi, ki je bila storjena. Nadalje naj se vprašamo še v kakšni družbi cvetlice v tanku zase zahtevajo več pozornosti kot, denimo, grafit »Mul-

Ne gre samo za medijski prostor kot tak, gre za to, da se nestrpnih grafitov ne problematizira, se o njih praktično ne diskutira, medtem ko je feministični desant očitno dovolj problematičen, da sproži toliko odzivov. Zakaj? Saj gre le za roza tank. Večina je v tem videla predvsem humorno gesto ob osmem marcu, vendar se pod oluščeno barvo skriva nekoliko več vsebine, ki nastavlja ogledalo okolici. Nestrpni grafiti pa ne zrcalijo česa jasnega, kvečjemu so nereflektirani in zaradi tega toliko bolj nevarni. ●

»Mogoče boš še kdaj udaril kakšno črko v ekran.«

Aleš Berger: OMARA V KLETI

Mladinska knjiga, 2011;
zbirka Spomini in izpovedi;
201 str.

Omara iz naslova ni garderobna. Aleš Berger ne govori niti o kredenci. Kar je najbrž že intuitivno jasno, je, da bo govora o knjižni omari. In to ne o tisti, ki je v uporabi in ki bi zaradi prostorske stiske romala v klet, ampak očitno o tisti, ki jo raziskuje in privleče na dan iz ropotarnice spomina. Medtem, ko brska po knjigah svojega otroštva (ne: otroških knjigah, na kar sam opozori), ne dobi samo teh, ampak tudi vse tiste prigode, navade, poznanstva, opise krajev in prevajanj, ki spadajo v preostali panoptikum njegovega življenja. In če se bralec osredotoči na mojstrstvo prevodov, slednji ne bodo nikoli končali v ropotarnici.

V Krokijih in beležkah (Maribor, 1998) Berger pove, da je knjižica nastala z namenom, da si zabeleži nadrobnosti, ki bi sčasoma gotovo potonile v pozabo. Pa da je imel med prevajanjem v Arlesu toliko časa, da je pisal neke vrste dnevnik (del Krokijev je dnevniškega zapisa). Prevajanje v tem francoskem mestu je za pisca gotovo vsakič znova zelo pomembna izkušnja, saj ji odmeri kar polovico Krokijev. Svoje arležanske začetke in bivanje (nazadnje leta 2010) popisuje tudi v Omari v kleti. Nostalgичno navajanje tamkajšnjih sprememb, pa najsi govori o današnjem dostopu do novic in možnosti lovljenja radijskih valov prek interneta ali o spremembi lokalov, ljudi ali o svojem staranju, ujame v lirizirane odstavke, ki mestoma prehajajo v ritmizirano in tudi pesniško prozo. Ritem v tem primeru diktirajo anafore. Avtor se svojih stavkov in povedi ne trudi strpati v podobne dolžine, saj jih včasih (ravno besede včasih, včeraj in kaj

določajo ponavljajoči ritem enaindvajsetega eseja; glede na to, da le-ta opisuje oddaljeno se preteklost, dvomim, da se gre za nepremišljeno, posrečeno naključje) raztegne do celih, sicer kratkih odstavkov.

Koliko primerkov Gutenbergove galaksije je že sedelo v Bergerjevih rokah glede na delo, ki ga je opravljal! To svoje početje proti koncu sam opredeljuje kot vedno bolj dvomljivo, vprašljivo. Ampak ne zaradi kakršne koli oporečnosti svojega dela, ampak v luči spremenjene družbeno-politične slike, v luči kritike le-te. Sumničav je in se včasih (samo fiktivno, v svojem nostalgичnem premlevanju) slepo oklepa starejših navad. Pri tem imam v mislih splet in vprašanje zatona klasične, vezane knjige ter s tem založništva, tiskarjev, knjižničarjev; pa tudi njegovo cepetajočo jezljivost nad spremenjenimi imeni in ambientu njemu nekdanj ljubih lokalov. Dvom in strah pred spremembami v založništvu poosebi s furijo, ki pride, odide in se vedno znova vrne z založniško pogodbo v rokah, zahtevajoč nenehno zniževanje honorarja.

Izredno duhovit je Bergerjev opis živalskega kraljestva, vpletenega v izid novih knjig: ljudi, ki jih poimenuje družina knjižnih ščipalcev. Kot bi šlo za splošne značilnosti in obnašanja določene vrste živali, jih poimenuje ležetrudniki, samotarci, spreminjavčki, smrkeži (ipd.), glede na to, kako opravljajo svoje delo. Zase postavi diagnozo, da v sebi pripoznava kratkonogega drsalca, pogorelčka in migetalkastega kamenega črva (kar koli naj bi to že pomenilo; po sami tvorbi imen sodeč, nima s tem v mislih nič perspektivno aktivnega). Zoološko rodoslovno drevo razkriva tipologijo knjižnih urednikov, prevajalcev, kritikov in drugih besedilnih prežvekovalcev (če si drznem tudi jaz govoriti tako metaforično).

Res je, da je esej izmuzljiva opredelitev. Toda: pri predalčkanju v to ali ono zvrst je

dovolj očitno že napis/oznaka na naslovnici: spomini, izpovedi. Opise določenih obdobj (otročstvo, mladost, delo na radiu, urednikovanje, prevajanja, druženja z literati) podaja avtor v prvi osebi in v svojo pripoved pogosto vključuje notranje monologe, ki se z velikostjo pisave tudi vizualno ločijo od predhodnega teksta. Drugače povedano: veliko esejev ima dvodelno zgradbo: najprej je predoben skozi subjektivno sito precejšen opis preteklih dogodkov in dejanj, ki mu sledi lirično, izpovedno reflektivni monolog. A te formule se ne da zvesti na celoto. Poleg monologov so v pripoved vloženi še kakšni dnevniški zapisi, beležke, kratke pripombe ali tako imenovana pisma oziroma oz. pisemca. Berger se preizkusi tudi v »avtorski poeziji«, kot hommage Niku Grafenauerju. Kitico namreč posveti prijatelju ob njegovem odhodu z Mladinske knjige leta 1995. Prav vsa ta razkrivanja osebnih odnosov s čaščenimi imeni slovenske (in tuje) književnosti in prevajalske srenje dajejo besedilom njihovo razigranost in sproščenost, ki bi jo – sodeč po stilu – pripisali vedremu mladostniku. Koliko anekdot se lahko porodi le s tem, da človek ždi nad tekstom in skuša iz francoščine potegniti in prenesti v svoj jezik prav to, kar je bilo v originalu povedano, in na način, ki mora biti karseda zvest izvirniku! Zagate, ki uidejo bralcu končnega izdelka, za nepoznavalca francoskega jezika pa nepomembne zadrege.

Teh dvaintrideset besedil bi lahko recimo bilo dvaintrideset feljtonov v časopisu, ki bi izhajal petinšestdeset let. In če že navajam definicijo feljtona iz SSKJ, bi bilo vsekakor modro prisluhniti še njegovi kritičnosti, tj. dvaindvajsetemu Bergerjevemu besedilu (Država brez slovarja), v katerem odkrito polemizira z zastarelostjo po osamosvojitvi izdanega slovarja, ki pa še ni dovolj vsebinsko prenovljen, ki bi bil v koraku s časom, da drugih napak niti ne izpostavlja(m). Po-

dobna kritika je enako žolčno izražena že v Krokijih in beležkah. Čeprav je med objavo obeh del minilo nič manj kot trinajst let ... Teme, ki jih izbira pisec Omare v kleti niso aktualistične, presenetljive, senzacionalistične. Niso torej feljtoni. Besedila pa se tudi ne odpirajo za dialog z (morebitnim, odsotnim) drugim. Stališča so sicer argumentirana s primeri, ki pa ne služijo logičnemu izpeljevanju. Mogoče imajo funkcijo anekdote. Vsekakor je treba povedati, da so vsi sestavki stilno dovršeni (čeprav je skoraj toliko stilov, kolikor je besedil), da so v njih predstavljene osebne misli, ideje in občutja o svetu, umetnosti in življenju. Torej lahko rečemo, da gre za eseje; a ne takšne vrste, da bi se okoli njih razvemale razprave; ali gre za strogo znanstveno ali umetniško zvrst ali za nekaj vmes. Mogoče se z osebno izpovednostjo in načinom pisave Berger nagiba bolj k literaturi kot k »znanosti«: njegovi eseji tako niso le polliterarna, temveč »tričetrtliterarna« zvrst.

Avtor ne piše o svoji družini, ne sledi trendom sodobnih resničnostnih šovov, v katerih posamezniki pred očmi gledalcev razglašajo svoje dnevne obrede, čustvene stiske in do neke mere tudi intimna opravila: besedila ne ponujajo ničesar ceneno erotičnega za lahkotno, »plažno« branje ... Oponašanje sodobnih trendov ni potrebno. Zareza, ki jo s svojim delom podaja, se tiče lastnega razpotja, Janusovega obraza, razcepljenega med je bilo in bo; gre se za reflektirano slovo od »delovne dobe« (naj se to sliši še tako uradno). Je nekakšen uvod v kontemplacijo jeseni življenja. V zaključku zadnjega dela, pogovora za revijo Sodobnost, zvenijo sklepne vrstice skoraj kot memento mori. Vrženost v negotovost bodočnosti strne v lirično-prozne vrstice epigramatične jasnosti: »Mogoče boš še kdaj udaril kakšno črko v ekran.«

Pavla Hvalič

»Še vijolice ne dehtijo več kot nekoč«

Darinka Kozinc: TIŠINA SE JE UGLASILA

založba Educa, 2011;
118 str.

Avtorica, mag. Darinka Kozinc, nekdanja profesorica na Srednji lesarski šoli v Novi Gorici, kasneje tudi njena dolgoletna ravnateljica, političarka in še marsikaj, je doslej izdajala predvsem knjige pravljic za otroke. Pričujoče delo je njena prva knjiga kratke proze za odrasle. Pripovedi so dolgo čakale na knjižno objavo, vendar v tem vmesnem času niso zastarale, ravno nasprotno: dobro so se umedile in ko se je, kot pravi naslov, tišina ravno prav uglasila, jih je avtorica z večje usmerjenim veznim besedilom povežala v harmonično mozaično strukturo.

Knjigo je izdala novogoriška založba Educa decembra 2011; oblikovala jo je Vaska Trobec. Prinaša dvaindvajset kratkih zgodb, sicer opremljenih z letnico nastanka, a razporejenih po vsebinskem in ne kronološkem kriteriju. Vse so bile že objavljene v revijalnem tisku, mnoge med njimi so bile nagrajene na literarnih natečajih. Kot zapíše avtorica v uvodu, »so se zgodbe nizale skozi leta«. Drobce zanje je »zbirala po primorski pokrajini«, jih napaberkovala »v ranjenih vaseh, ujetih med kraške hribe in Vipavo«. Večina zgodb se torej dogaja v Spodnji Vipavski dolini, od koder izhaja avtorica. Nekatero se dotaknejo Krasa, spet druge so postavljene v Egipt. Uvod nakazuje tudi vsebino: zgodbe govorijo »o naših ljudeh v nekem času, med trnjem in soncem«.

Prvi sklop obsega zgodbe, ki se vsebinsko navezujejo na tisto obdobje zgodovine, ki je bilo za naše ljudi verjetno eno najtežjih, tako v političnem kot v ekonomskem smislu. Avtorica zajema iz družinskega in širšega spomina ter spleta pripovedi o ale-

ksandrinkah in njihovih usodah; usodah, ki so domačim izvabljalje občutja sočutja in žalosti (Aleksandrinkino pismo), veselja, ponosa, pa tudi dolgo zatajevane jeze (Skodelica). Zadnja zgodba iz tega sklopa (Jaz, aleksandrinka) sega v sedanjost. Glavna junakinja dobi odpoved v službi. Brska po predalih z razmetanimi spominki in spomini. Pomisli, da bi lahko odšla za varuško kam v tujino. Ko odpotuje, se zave, da je postala novodobna aleksandrinka.

V drugem sklopu so nanizane zgodbe, ki predejo spomine na avtoričino otroštvo. Med njimi izstopata zlasti dve pripovedi. V prvi (Bambola), se bo prepoznal marsikdo, ki je po drugi svetovni vojni hlepel po drobcih kapitalistične bleščave, v kakršni je živel svet onstran meje. Druga, Kšeftarica, pa prikazuje usodo neke matere, vdove, ki živi za otroka in pestuje sanje za prihodnost: ustvariti dostojen dom otrokom in sebi, četudi s ponižnim služenjem v bogatih družinah. Pa bosta otroka v novi hiši razumela njeno žrtev ali pa ji bosta nemara očitala, kakor se rado zgodi, da se je udinjala bogatim tujcem in ju posledično zanemarjala, ko sta jo najbolj potrebovala? Ji ne bosta očitala, da je požrla dostojanstvo, zaradi česar ju je razžiral sram? Tretji sklop sestavljajo bolj intimne zgodbe, v katerih so, tako se vsaj zdi, najbolj prisotni avtobiografski elementi. Prevladujejo spomini na pretrgane skrivnostne vezi med moškim in žensko, zamujene priložnosti, v molk potisnjene besede, nezavedanje o iztekajočem se času, njegovem in njenem (Zamolčano). Ko duša ne prenese več molka, se izlije v pesem (V teranu med). Četrty sklop se dotika občloveškega izkustvenega sveta, izrisujejo se drobci vsakdanjosti, ki jih avtorica mojstrsko stke v zanimive podobe in dogodke (Onadva, Dvojnici). Stvari se postavijo na svoje mesto. Strasti se umirijo in zrela duša spozna vrednost domačega ognjišča (Odlo-

čitev zase).

Pisateljica ima prepoznaven slog. Najmočnejša je v izrisovanju okolja dogajanja in v poustvarjanju ustreznih razpoloženj, kar motivira bralca, da radovedno obrača stran za stranjo in sledi podobam časa, ki ga ni več. (»Še vijolice ne dehtijo več kot nekoč.«) Prav tako zna dobro poiskati zanimive teme; ne sicer nove, vendar dovolj sveže, redko ubesedene in predvsem tako domače. V njih bo bralec zlahka razbral poteze preteklosti, ki so del skupnega spomina. Tako nas avtorica, denimo, spomni, kako smo vse deklice hrepenele po bambolah, kako smo se sramovali mam, ki so nosile v Gorico kokoši, pršut, maslo in še kaj ter nam tako omogočale boljše življenje. Spomni nas, da smo trpeli ali se veselili z nonami, ko so dobivale pisma iz Egipta od hčerk aleksandrink. Spomni nas, da smo malomarno in površno poslušali zgodbe naših očetov in dedov, dokler so bili živi; po njihovi smrti, ko smo že sami v zrelih in umirjenih letih in bi te zgodbe radi obnovili, pa ni več nikogar, da bi nam še kaj povedal. Pisateljica dokazuje, da zna sogovornikom dobro prisluhniti, njihove pripovedi skrbno shraniti v spomin in jih, v nekem drugem času, tankočutno preliti v imenitno prozo, vredno pozornega branja.

Darica Majer Leban

**NAROČITE SE NA
REVIJO RAZPOTJA
IN PREJEMALI JO
BOSTE NA DOM.
BREZPLAČNO.**

www.razpotja.si

*POPRAVEK

V prejšnji številki je bilo v recenziji knjige Andreja Inkreta *In stoletje bo zardelo* omenjeno, da avtor v knjigi napačno navaja datum smrti nekdanjega ljubljanskega župana Ivana Hribarja. Na opozorilo bralca je recenzent ponovno preveril dejstva in ugotovil, da je podatek, naveden v knjigi, pravilen. Avtorju knjige, založbi ter bralcem revije se v recenzentovem imenu opravičujemo za neljubo napako, pozornemu bralcu pa se zahvaljujemo, da je nanjo opozoril.

Vznik moderne znanstvene biomedicine

Michel Foucault: ROJSTVO KLINIKE

Prevod: Jelka Kernev Štrajnc
Študentska založba, 2009;
zbirka Koda;
298 str.

Skoraj pol stoletja je preteklo (1963), odkar smo z nerazumljivo zamudo dobili prevod enega izmed klasikov francoske humanistike in drugo temeljno delo zgodovinarja in filozofa Michela Foucaulta. Njegova vrhunska izobrazba z École Normale Supérieure pride v delu do izraza, saj gosta mreža referenc kaže, da je dobro opravil mukotrpnost delo v arhivih in izbrskal izpod zaprašenih polic pomembne dokumente, ki se uradni (družbeno-politični) zgodovini niso nikoli zdeli pomembni, čeprav ravno tovrstna mikrozgodovinska arheologija kaže, da analize v duhu nove zgodovine najboljše osvetljujejo pojme, ki so bili dolgo zakriti in se zato danes zdijo samoumevni. Razumevanje in odnos do bolezni znotraj medicine je eden izmed ilustrativnih primerov. Delo predstavlja pomemben doprinos k preučevanju zgodovine medicinske epistemologije in zgodovine znanosti nasploh. Že pred Foucaultom lahko sicer najdemo dela, ki so problematizirala medicinsko epistemologijo (prim. Ludwig Fleck, 1930; Georges Canguilhem,

Uredništvo revije Razpotja

1943), a Foucault svoje episteme (ki so sicer nadgradnja Fleckovih miselnih kolektivov) aplicira na novo področje; v Rojstvu klinike osvetli vznik klinične medicine oziroma prehod iz medicine vrst v anatomsko-patološko medicino.

Foucault rojstvo klinične metode postavi v obdobje 1760–1800, prelomno je predvsem obdobje 1775–1780, ki mu pripiše novo reprezentacijo izkušnje, novi slog totalizacije. Še v sredini 18. stoletja je po njegovem v medicini prevladovala domišljija, v 19. stoletju pa se ta umakne natančnosti in vidni pojavnosti. Toda to ne pomeni, da je razum prevladal nad domišljijo, temveč se je spremenilo razmerje med vidnim in nevidnim, s čimer je znanstveno strukturiran diskurz postal mogoč. Ni se toliko opustilo teorije in starih sistemov, temveč se je odprla možnost klinične izkušnje; spremenila se je bolj sistematična oblika kot pa njegova snov. Pri tem gre za reorganizacijo elementov patološkega sistema, kjer izgine splošna bolezenska bitnost, ki se je kazala v logični celoti; nadomesti jo lokalni status – bit in vzroki bolezni se locirajo znotraj tridimenzionalnega telesa. Izgine neke vrste holizem, ki se kaže tudi v zdravnikovem odnosu do bolnika, saj ne sprašuje več »Kaj je narobe z vami?«, temveč »Kje vas boli?«.

Za klasifikacijsko medicino (pred anatomsko-klinično metodo) je bila lokalizacija drugotnega pomena, pomembnejša

sta bila definiranje in genealogija bolezni, torej risanje družinskega drevesa in bolezenskega atlasa. Ena najbolj očitnih razlik med prvo in drugo medicino je odsotnost časa (torej vzrokov in posledic bolezni), kot da se bolezen ni razvijala, ampak je preprosto obstajala – na vidni, površinski ravni. Zato je temu primerno npr. lokalno vnetje pomenilo sopostavitev rdečice, vročine in bolečine – in nič več kot to enodimenzionalno sliko, pri kateri so bile pomembne oblika, barvna kompozicija in intenzivnost barv, na podlagi katerih je bila mogoča klasifikacija – kakor v botaniki. Bolezen je predstavljala površino, na kateri se je problem pojavil in tudi odpravil – kot portret bolezni. Bolezen v sliki je zato predstavljala ravno površino ponavljajočega se sočasje, kjer analogije opredeljujejo bistvo. Važni so bili torej odtenki barv, brez časovnih razhajanj in odvisnosti.

Razliko med klasifikacijsko medicino (medicino vrst) in klinično medicino lahko zato označimo kot razliko med sinhronim in diahronim pogledom na bolezen. Foucault prvi pripiše filozofsko vednost in povzemanje, drugi pa zgodovinsko izkušnjo in analiziranje – iz teoretskega okrilja je prestopila v izkustveno polje. Tako v primeru kašlja ni bilo prostora za posledico, npr. kronično bolezen, kot je vnetje pljuč. Predstavljal je le del oblike analogije (enotnosti pojava), iz katere se – potem ko se ta dovolj zgosti – razvije red bolezni. Klasifikacijska medicina je tako delovala po načelih botaničnega modela, saj je ustvarjala vrste, red bolezni. Bolnik pri spoznavanju teh analogij ni bil pomemben, bil je izoliran od bolezenskega pojava, saj so bile pomembne le freske na njem.

Pomembnost te freske je določala tudi pristop k zdravljenju. Zdravnik je moral počakati s predpisovanjem zdravila, saj bi sicer lahko zameglil sliko bolezni, ki tako ne bi bila polno razvita, s čimer bi se onemogoči-

lo ozdravljenje. To je tudi razlog, zakaj so v istem času zagovarjali, da mora bolnik biti v domači oskrbi oziroma okolju, saj se je le tam lahko bolezen razvijala naravno in v svoji celoti. V bolnišnici bi bila ta slika popačena, saj bi jo zapletel stik z drugimi bolniki. Namen začetka bolezni je torej bil ta, da je omogočil prepoznati njen rod. Od tod tudi evolucionistične ideje, ki so govorile o denaturalizaciji bolezni v mestnem oziroma, še slabše, metropolitanskem okolju, kjer je bolezen izgubila svojo rastlinsko oziroma naravno očitnost, katere je bila deležna v preprostem kmečkem okolju. Tako v mestu, še bolj eksplicitno pa v bolnici, je zdravnik potemtakem opazoval umetno obolenje. Skladno s to vednostjo, je, nasprotno, bila potrebna čakajoča medicina. Še več: v bolnišničnem okolju se je bolezen reproducirala in množila, doma (v naravnem okolju) pa počasi pojenjala oziroma izpuhtela, kakor je nastala. Zato so menili, da je denar, namenjen bolnicam, metanje v koš, doma pa bi denar pomagal celi družini. S tem so se lotili tudi ekonomske analize bolnišničnih skladov, medicina pa je postala nacionalna naloga. Hkrati to pomeni rojstvo družinske medicine.

Klinična medicina vpelje nove dimenzije v polje preučevanja: pojem časa, vzročnosti in geografskega prostora. Diahroni pogled omogoča povezavo teh konstitutivnih elementov klinične izkušnje, vzrokov in posledic, razširitev dvodimenzionalnega prostora v trodimenzionalnega pa nakazuje pogled v globino, v same organe in tkiva. V klinično medicino jih vpelje analogija epidemijske medicine. Preučevanje (demografskih) topografij (kraj, teren, voda, zrak, družba, značaj prebivalcev), meteorološka spoznanja (pritisk, temperatura, smer vetra), analiza epidemijskih in navadnih bolezni in opisi izjemnih primerov pomenijo namreč začetek opazovanj in kliničnih beleženj do-

godkov, pa tudi nastanek zdravstvenih domov in zbiranje zdravstvenih informacij. Pojav časa, prostora in njune soodvisnosti imajo pomembne posledice za medicino. Omogočajo razliko med simptomom in znakom (Foucault ju razlikuje po semantični vrednosti in morfologiji) ter njun odnos do primera. Pojavi, kot so kašelj, vročina, bolečine itd. šele s sklepanjem postanejo simptomi nečesa (bolezni) in omogočijo poimenovanje patološkega stanja. Zatorej natanko tu, na ravni semiologije, Foucault eksplicitno pokaže, kaj pomeni analitično razlikovanje in nato potrebno in plodno prepletanje teorije in prakse, vedenja in vedenja. Uvedba časa v kliniki namreč omogoči razlikovanje med anamnezičnim, diagnostičnim in prognozičnim znakom. Simptom tako preko vidnega kaže na tisto, kar je najbližje (pojavnemu pomen), znak pa na tisto, kar je najbolj oddaljeno (časovni pomen). Brez simptoma zato ni znaka. Zgodovina bolezni dobi kronološko razsežnost. Analogije so sedaj bile možne tudi na ravni časa ene in iste ravnine (tj. ene bolezni); pred tem so bile analogije možne le na ravni različnih primerov ene bolezni, tj. statičnih slik enega reda, saj je šlo za nespremenljiva morfološka dejstva. Analogije v kliničnem pogledu pa sestoje iz odnosov, vpletena je torej dinamičnost. Oblike odnosov (klinične medicine) tako zamenjajo specifične tipe (medicine vrst) oziroma gramatika znakov nadomesti botaniko simptomov.

Novo spoznanje porodi diametralni preobrat tudi v dojetanju bolnišničnega okolja. Ugotovili so namreč, da se bolezen v domači negi lahko prikrije (npr. z nego ali dieto) in je sedaj ravno bolnica tisto okolje, ki predstavlja nevtrarno (homogeno) okolje, ki omogoča primerjavo. Pokazalo se je namreč, da to, kar je medicina vrst poimenovala narava, ni nič drugega kot diskontinuiteta heterogenih in umetnih okoliščin.

Bolnikova postelja tako postane polje znanstvenega preučevanja in diskurza, klinično opazovanje pa odslej temelji na organizaciji dveh vzajemno povezanih področij, bolnišničnega in pedagoškega. Na novi, klinični ravni tako ni več potrebe po razločevanju med teorijo in izkušnjo. Zlijeta se v kodi vednosti (polju in pogledu).

Pojem časa je posledično vključil tudi vrednost smrti – toda šele potem, ko se je medicina rešila spon religije, ki je nasprotovala odpiranju trupel. To je čas, ko veljavo dobi patološka anatomija. V smrti (obdukciji) namreč obelodanijo razvoj bolezni. Življenje, bolezen in smrt poslej oblikujejo tehnično in konceptualno trojico. Smrt dobi temeljno vrednost izkušnje. Pomenila je dodano vrednost, ker je omogočila pozitivni preobrat v medicini. Bolezen namreč ni bila več – kakor stoletja pred tem – vezana na negativnost, temveč se je po novem izražala kot upiranje temni smrti. Njena vsebina se zato pokaže v pozitivnem pomenu, postala je jasna, in ni več predstavljala neke temne nejasnosti nasproti jasnemu življenju. Zamejitev polja bolezni v odnosu do življenja (narave) in smrti olajša njeno definiranje. Klinika tako pomeni nov prerez skozi stvari z govoricu pozitivne znanosti, v kateri je bolezensko stanje le razredčena oblika življenja, v smislu, da se obstajanje izčrpa. Anatomski patologi so lahko prekinili filozofijo, potem ko so se naučili zaznavati. Klinična izkušnja je oblikovala mrežo, kjer se prepletata vidno in nevidno, nova semiologija pa je zahtevala neke vrste čutilni trikotnik: vidu se pridružita tip in sluh. Različna čutilna polja v enotni strukturi omogočijo nastanek lokalnega, zamejenega medicinskega pogleda – medicino organov, žarišča in vzrokov. Določitev sedeža bolezni ali njihova lokalizacija je namreč ena najlepših zmag moderne medicine. In pri tem je bila odločilna (patološka) analiza tkiv.

Foucault se ob analiziranju prehoda iz medicine vrst v klinično medicino rahlo dotakne tudi področij, ki so sicer neposredno vpletena v razvoj tega prehoda, a hkrati premalo raziskana in izčrpana, da bi lahko služila kot samostojen vir zgodovinskega znanja. Nudijo pa zato odlična izhodišča za nadaljnje (tudi sociološke) analize. Mednje sodijo razvoj koncepta normalnosti, nastanek socialne (statistične) medicine, institucionalizacija in zaprtost zdravniškega ceha ter razvoj zdravstvene nege, zakonsko urejevanje medicinskega znanja in posledično preganjanje padarstva in šarlatanstva, medikalizacija oziroma nastanek političnosti medicine in zgodovinski pomen ekonomskih analiz. Ti primeri hkrati ilustrirajo in utrdjujejo Benthamov koncept panoptikona, na katerem Foucault vestno gradi svojo diskurzivno analizo. Še več: delo celo predstavlja referenčno točko samega pojma diskurzivna analiza, s katerim se Foucaulta nenehno povezuje kot s pionirjem tovrstne metode. Foucault namreč koncept eksplicitno izpostavi, v njem pa vidi nadgradnjo estetske in psihološke metode, ki sta, po njegovem, pred tem služili v raziskovanju zgodovine idej. Knjiga, kot pravi Foucault, je med drugim poskus, kako uporabiti metodo na zmedenem ter premalo in slabo strukturiranem področju zgodovine idej. In res, ta zmedenost se iz poglavja v poglavje stopnjuje, kar je lahko na trenutke za bralca utrujajoče. Vendar pa je težko pričakovati enostaven odgovor na velike družbene premike. Delo, podprto s kopico zgodovinskih dejstev, tako sicer dobro dokumentira in interpretira nastanek klinične medicine, vendar pa s tem ne onemogoča dodatne ali alternativne interpretacije razvoja medicinske misli, saj bi se mrežo zgodovinskih referenc lahko tkalo tudi v drugačno tapiserijo miselnih ključkov.

Alan Kelher

Boj na življenje in smrt NANGA PARBAT

Nemčija, 2010;

režija: Joseph Vilsmaier;

104 min.

Film Nanga Parbat (l. 2010), ki je bil uvrščen v lanskoletni program filmskega festivala Liffe, je mešanica grške tragedije, pustolovščine, drame in dokumentarne epopeje. Od začetka do konca spremljamo pretresljivo pripoved o dveh bratih, o njihovi navezanosti, prijateljstvu in ljubezni. Delno jo lahko povežemo tudi z biblijsko zgodbo o Kajnu in Abelu. Film se prične v njenem rojstnem kraju Brixnu na Južnem Tirolskem (Bressanone), ki je romantično, slikovito in idilično mesto, a tudi neizprosno do svojih prebivalcev. Brata – starejši Reinhold in mlajši Günter – odraščata v številčni in skromni družini. Oče je učitelj, mati pa v prvi vrsti »varuhinja« svojih otrok in gospodinja. Otroka kmalu spoznata boj za preživetje in se zaljubita v slikovite vrhove, ki se bočijo in mogočno vzpenjajo nad njuno rojstno deželo. Günter v vsem sledi in tekmuje z bratom, ki je zanj idol in mentor. Najprej so to otroški podvigi kot je plezanje na zvonik in ograjo okoli pokopališča, pozneje pa osvajanje bližnjih gorskih očakov. Sledi prelomno leto 1970, ko je 26-letni Reinhold študent in mu s svojo samozavestjo uspe prepričati Karla Mario Herrligkofferja (nemškega zdravnika in vodjo alpinističnih ekspedicij), da ga vzame na dolgo in težko pot proti Himalaji. Seveda v avanturo povleče tudi 23-letnega Günterja, ki v gledalcu skozi ves film vzbuja občutek ranljivosti. Zelo ganljivo je slovo od njunih staršev, ki vrhunec doseže, ko Reinhold svoji zaskrbljeni materi obljubi, da bo mlajšega brata pripeljal nazaj v varen objem doma. Po dolgotrajnih pripravah se številčni ekipi uspe utaboriti pod mogočnim, strašljivim, zlove-

ščim in pokončnim velikanom. Vsi so pripravljani na neusmiljen boj s steno, mrazom, ledom, vremenom, soplezalci in s samimi sabo. Ta gora je izziv za vse. Nekateri jo imenujejo Diamir, domačini so jo krstili za »Hudičevo goro« in »Goro ubijalko«, medtem ko v hindujskem in urdu jeziku Nanga Parbat pomeni »Gola gora«. S svojimi 8125 metri predstavlja enega najvišjih vrhov na svetu in je najbolj zahoden osemtisočak v gorovju Karakorum, ki se nahaja na meji med Pakistanom in Indijo. Do leta 1970 je bil Avstrijec Hermann Buhl edini alpinist iz nemško-avstrijske odprave, ki mu je uspel podvig oz. Zmaga; pred njim je umrlo kar 31 ljudi. Ravno on je bil za vse »fante« v skupini velik zgled in veljal skorajda za boga. Ko zagreti športniki pod budnim očesom Herrligkofferja čakajo na začetek »gorske bitke«, v baznem taboru spremljamo zagnanost, optimizem, adrenalin in nestrpnost. Zaradi močnih vetrov, sneženja in oblačnosti je dan odhoda na »Hudičevo goro« prestavljen. Reinholda že pošteno srbijo podplati, zato prepriča vodjo, Karla, da mu, kljub ne najboljšim vremenskim napovedim, pusti oditi na samostojno »kalvarijo«. Sledijo mu mlajši brat in dva plezalca. Gledalec se vživi v prizore, kamera se suče okoli nevarnih previsov, sten, prepadov, spremljamo ekstremne vzpone ... Čutimo veter na licu, ki ječi, hrumi, grozi, hlad v čevljih in adrenalin v žilah. Doneča glasba nam pričara mogočnost gorskega sveta. Bratoma Messner po skoraj nadčloveških naporih uspe po zloglasni in do tedaj nepreplezani Rupalski steni (visoki okoli 4 km) osvojiti slavni vrh. S tem prehitita rivala, od katerih eden umre zaradi poškodbe in podhladitve. Vendar pa Günterja napade višinska bolezen, zato se starejši brat odloči, da bosta z gore sestopila po lažji Diamirski steni. Mlajši brat zaostane za starejšim, ujame se v smrtno past in po vsej verjetnosti ga zasuje plaz. Reinhold

ga je iskal, a brez uspeha. Ta neuspeh ga je preganjal vse življenje. Na koncu filma izvemo, da so Günterjevo truplo našli šele leta 2005, po dolgih 35 letih. Messner se je med letoma 1970 in 1978 kar petkrat odpravil na Nanga Parbat; vrh je dosegel le še leta 1978, leta 1971 pa je iskal predvsem bratovo truplo.

Ob spustu z »Gore ubijalke« tudi Reinholdovo zdravstveno stanje ni najboljše; nezavestnega najdejo domačini, ki ga za silo oskrbijo in spustijo na težko pot proti taboru, kamor se po šestih dneh vrne z resnimi ozeblinami. Najhujšo bolečino mu povzročata izguba in obtožbe plezalnih kolegov, ki ga krivijo za smrt njegovega brata. Po zasilnem okrevanju se mora vrniti v domovino, pogledati v oči svojim staršem in prisostvovati maši za pokojnega. Ni še dolgo tega, kar je župnik ošteval majhna brata, ker sta preplezala pokopališko steno, zdaj pa enega od njiju že predaja v božje naročje, ker je izgubil tekmo s »peklensko« steno. Od njega se poslovijo z besedami, da do boga vodi več poti, tudi tista preko gora.

Ljubitelji »plezalnih« filmov bodo prišli na svoj račun, saj tudi tega spremljajo dobra glasba, fotografija, režija in kvalitetno posneti alpinistični prizori. Nemškega režiserja Josepha Vilsmaierja poznajo cineasti predvsem po filmu Stalingrad (l. 1993) in Zadnji vlak (Der letzte Zug, l. 2006). Filmsko glasbo je prispeval izkušen in priznan argentinski glasbenik ter filmski skladatelj Gustavo Santaolalla. V preteklosti je prejel že dva zlata kipca (Oscarja) za najboljšo izvirno glasbo v filmih Gora Brokeback (Brokeback Mountain, l. 2005) in Babel (l. 2006). Prav tako je elitna tudi igralska zasedba; vse smo že srečali na malih ekranih in na velikem platnu. Lik Reinholda Messnerja je mojstrsko upodobil mlajši nemški in gledališki igralec Florian Stteter, ki se ga spomnimo iz odlične drame z naslovom Za-

dnji dnevi Sophie Scholl (Sophie Scholl – Die letzten Tage, l. 2005). V vlogi mlajšega Günterja Messnerja je igral mladi nemški igralec Andreas Tobias. Župnik alias Matthias Habich je znan nemški igralec; televizijski navdušenci se bodo spomnili njegove vloge Victorja Kempererja, židovskega profesorja, ki se je boril za svoje preživetje med drugo svetovno vojno (Kemperer – Ein Leben in Deutschland, l. 1999), pa tudi pustolovca v filmu Nikjer v Afriki (Nirgendwo in Afrika, l. 2001). Vlogo matere Messner je prevzela nemška igralka Lena Stolze, očetovo vlogo pa nemški televizijski ter gledališki igralec, režiser in pisec otroških zgodb Horst Kummeth, ki je širši javnosti znan iz nemške nanizanke Gozdarska hiša Falkenau (Forsthaus Falkenau, začetek predvajanja l. 1989). Mogoče je najbolj karakterni lik takoj za Reinholdom, lik Karla Marie Herrligkofferja, v izvrstni interpretaciji močne igralske osebnosti –avstrijskega igralca in režiserja Karla Markovicsa. Otrokom in starejšim se je priljubil z vlogo Stockingerja (»Stocki«) v avstrijski kriminalni nanizanki Inšpektor Rex (Inspector Rex, začetek predvajanja l. 1994). Zahtevnejši gledalci in obiskovalci festivalov pa so ga zagotovo opazili v filmu Ponarejevalci (Die Fälscher, l. 2007).

Vsi, ki imamo radi tovrstne filme, se ob filmu Nanga Parbat spomnimo na filme K2 (l.1991), Sedem let v Tibetu (Seven Years in Tibet, l. 1997), Severna stena Eigerja (Nordwand, l. 2008) in še bi lahko naštevali. Nekateri očitajo filmu, da gre predvsem za Messnerjevo osebno izpoved in katarzo, medtem ko obstaja več različic zgodbe. V Nemčiji so ustvarjalci naleteli na kritike s strani alpinistov oz. plezalcev. Bodo šli tako daleč in vse skupaj prignali na sodišče? Kakor koli že, to ne sme vplivati na sam »izdelek«, saj je film več kot vreden ogleda. Končajmo z besedami Reinholda Messnerja,

ki je osvojil vse osem tisočake, napisal lepo število knjig in posnel več dokumentarcev: »Odpravili smo se na težko ekspedicijo in postali ekipa. Nanga Parbat govori o brezčasnih občutjih, ki jih najdete po vsem svetu, tovarštvo, sočutje, nevarnost plazov in preživetje do zadnjega. Prepričan sem, da je ekipa ustvarila močan film.«

Urša Pajk

Razstava Razkrita telesa

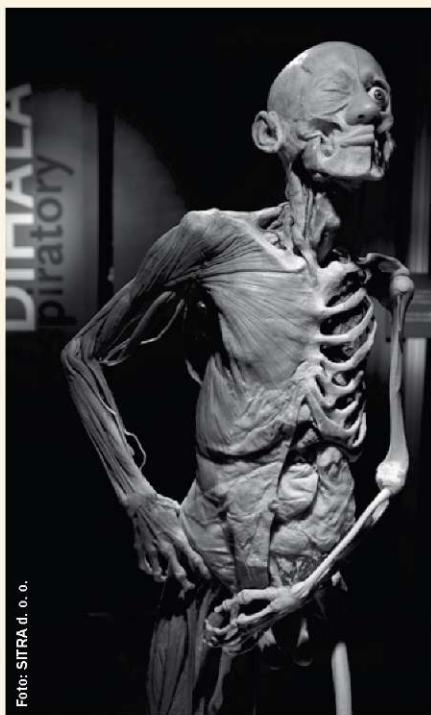
BODIES REVEALED –

Razkrita telesa

Gospodarsko razstavišče, Ljubljana;
12. april–16. september 2012

Znamenita in kontroverzna razstava seciranih človeških teles Bodies Revealed, ki nam plast za plastjo razkriva fascinantni svet notranjosti človeškega telesa in jo je po svetu videlo že preko 30 milijonov obiskovalcev, se je končno ustavila tudi v Sloveniji. Razstava podjetja Premier Exhibitions iz Atlante, ki velja za vodilnega promotorja razstav človeške anatomije, sodi bolj v polje znanosti in izobraževanja kot umetnosti, a je vseeno dovolj estetsko dovršena, da v njej lahko uživajo tudi tisti, ki jih sicer anatomsko medicina kot taka ne privlači.

Razstava je razdeljena na tematske sklope, kot so skeletni, mišični, živčni, krvni, dihalni, prebavni, urinarni in reprodukcijski sistem. Ta poglavja nam v različnih oddelkih oziroma galerijah, ki predstavljajo posamezne sisteme, podrobno razkrijejo eksponati seciranih (pravih) človeških teles, poleg pa jih spremlja preko 180 primerkov posameznih organov in drugih delov telesa (v celoti ali v prerezu), razstavljenih v posebnih vitrinah. Razstavo spremljajo podrobna besedila, ob katerih se obiskovalec lahko pouči, kako je človeško telo zgrajeno in kakšne so funkcije posameznih delov in

sklopov, za nameček pa izve še kakšno zanimivost. Tako lahko dobimo vpogled tudi v patološke posledice kajenja in možganske kapi in v protetično rehabilitacijo. V tem smislu opravi razstava tudi vlogo promocije zdravega načina življenja. Nekaj malega izvemo celo o kirurških skrivnostih (Langerjeve črte), transversalni in sagitalni prerez celotnega človeškega telesa pa nam ponudita vpogled v »oko« magnetne resonance. Pri reprodukcijskem sistemu si lahko posebej ogledamo tudi razvoj fetusa v posebnih shrambah, ki spominjajo na film Osmi potnik.

Telesni deli so ohranjeni s pomočjo plastinacije oziroma polimerizacije, pri katerem vodo v tkivih pred kratkim umrlega človeka zamenjajo s tekočo plastiko, ki se s pomočjo vakuuma strdi in omogoči impregnacijo. Tehniko je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja razvil in patentiral nemški anatom Gunther von Hagens. Na tak način nam lahko zelo slikovito prikažejo tudi podrobnosti, kakršen je krvni sistem, kjer pre-

ostala tkiva, po že opravljeni impregnaciji krvnega ožilja, s posebno metodo odstranijo, dokler ne ostane samo še z obarvano plastiko napolnjeno ožilje. Tako nam razstava brez dvoma ponuja senzorno izkušnjo, ki je dvodimenzionalne podobe v knjigah, na televiziji ali internetu ne morejo pričarati. Zdi se, da ob njej obiskovalec bolje razume, kakšen epistemičen preskok je imel Michel Foucault v mislih, ko je govoril o kliničnem pogledu, ki so ga omogočile prav globine anatomskih seciranj.

Čeprav ima razstava izjemno izobraževalno moč, pa je bila po svetu deležna tudi nekaj kritik, predvsem glede pridobivanja trupel. Ta naj bi namreč prihajala s Kitajske s prostovoljnimi donacijami, a ker gre za Kitajsko, so takšne trditve vedno spremljali dvomi. Uradno podjetje Premier Exhibitions pri plastinaciji sodeluje z medicinsko fakulteto kitajske univerze Dalian, kateri naj bi družine umrlih donirale telesa v raziskovalne namene.

In še malo primerjave z gostovanjem v Budimpešti leta 2008. Kar se tiče forme, je najbolj očitna pomanjkljivost ta, da se razstava v Ljubljani odvija v hali, kjer posamezne galerije ločujejo zgolj pregrade, ne pa posebne sobane. To pomeni, da ni poskrbljeno za akustični del in da se glasovi obiskovalcev mešajo vsepovprek, občasno pa se slišijo celo zvoki iz sosednje hale. Vse to moti osredotočenost na izobraževalno noto razstave. Omenjene pregrade tudi pri svetlobni postavitvi svoje vloge ne opravijo najbolje. Prednost pa je vsekakor ta, da ni bilo čutiti vonja po formaldehidu, ki je bil vseskozi prisoten v Budimpešti in je obiskovalca dodatno (psihološko) izčrpaval. Glede vsebine pa obiskovalec pogreša galerijo z endokrinim sistemom in kožo, največjim človeškim organom. Kljub vsemu pa je razstava vseeno vredna ogleda, če le nimate slabega želodca.

Alan Kelher

www.dhg.si

Poletna številka na temo prostora je že v pripravi. Pri njenem oblikovanju lahko sodelujete tudi vi. **Do 28. maja 2012** imate čas, da nam na uredniški elektronski naslov **urednistvo@razpotja.si** pošljete vaše tematske prispevke. Seveda sprejemamo tudi članke, ki se na poglobljen način lotevajo aktualne problematike in prispevke s področja kulture ter recenzije knjig, gledaliških predstav, filmov, razstav in ostalih dogodkov. Za več informacij se povežite na spletno stran revije **www.razpotja.si** ali pa nas poiščite na najljubšem socialnem omrežju.